

E.LIPP Õ.RIMPAUM

EESTI
KEELE
ÕPIK

ERIKOOLI VI KLASSILE

A-27276

E. LIPP, Õ. RIMPAUM

EESTI KEELE ÕPIK

ERIKOOLI VI KLASSILE

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM

TALLINN 1961

Kaane kujundanud

G. Pant

EESTI KEELE ÕPIK

ÜLIKOOLI VI KLASSILE

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

EESTI NSV HARIDUSMINISTRIUM
TALLINN 1961

I. HÄÄLIKUÕPETUS.

HÄÄLIK JA TÄHT.

Oma mõtteid me väljendame lausete abil.

Millest koosnevad järgmised laused?

Sügisel sajab sagedasti vihma.

Jüri käis suvel matkal.

Hääldata üksikuid sõnu. Sõnade hääldamisel (kõnelemisel, kuuldavalt lugemisel) on kuulda häälikuid.

Hääldatud sõnad koosnevad **häälikutest**.

Häälikuid me hääldame ja kuuleme.

Harjutus 1. Kirjutada vanasõnad vihikusse ja märkida häälikute arv sõnades. Pealkirjaks: *Häälikute arv sõnades.*

Ükski meister ei kuku taevast. Kel tarkus peas, sel ohjad peos. Tänaseid toimetusi ära viska homse varna.

Hääldata järgmistes lausetes üksikuid sõnu ja jälgida häälikute pikkust.

Liina aitab põllul lina kitkuda.

Keedupotis keevad kaalikad.

Sõnas võivad olla lühikesed ja pikad häälikud. Sõnas *Liina* on 4 häälikut, kusjuures *i* on pikk. Sõnas *lina* on 4 lühikest häälikut.

Harjutus 2. Määrata häälikute arv sõnades.

Mis täna tehtud, see homme hooletu. Magajale kassile ei jookse hiir suhu. Igale linnul oma lend, igale lapsel oma töö. Söö, mis küps, ja räägi, mis tõsi.

Kirjas märgitakse häälikuid **tähtedega**.

Tähti me kirjutame ja näeme.

Lühikesi häälikuid märgime *ühe* tähega, pikki *kahe* tähega.

Harjutus 3. Määrata antud vanasõnades tähtede arv. Tähed eraldada üksteisest sidekriipsuga. Pealkirjaks: *Tähtede arv sõnades.*

Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal.

Tublidus ei tule tööta, osavus ei hooleta. Kuidas külvad, nõnda lõikad. Halli pead austa, kulupead kummarda. Suur tükk ajab suu lõhki. Loodetuul on taeva luud. Lõoke toob lõunasooja, pääsuke toob päevasooja, ööbik toob öösooja.

Näidis: *T-e-e (3) t-ö-ö-d (4) ...*

Harjutus 4. Kirjutada antud tekst näidise eeskujul vihi- kusse ning määrata tähtede ja häälikute arv. Pealkirjaks: *Tähtede ja häälikute arv.*

Õppetöö algab. Ma õpin kuuendas klassis. Meie klassis on kuus poissi ja viis tüdrukut. Õpetaja Aino Kaare on meie klassi juhataja. Ta õpetab eesti keelt ja joonistamist.

Ma õpin hoolsalt ja olen kuulekas. Koolis on hea ja huvitav olla.

Näidis:

Sõna	Häälikute arv	Tähtede arv
<i>õppetöö</i>	5	7
<i>algab</i>	5	5
<i>ma</i>	2	2

Harjutus 5. Mõelda 2 sõna, mis koosnevad 4 häälikust; 2 sõna, mis koosnevad 5 häälikust; 2 sõna, mis koosnevad 7 häälikust. Mõeldud sõnadele moodustada lauseid.

TÄHESTIK.

Tähed kindlas järjekorras moodustavad tähestiku.

Eesti tähestikus on 23 tähte:

A a, B b, D d, E e, G g, H h, I i, J j, K k, L l, M m, N n, O o, P p, R r, S s, T t, U u, V v, Õ õ, Ä ä, Ö ö, Ü ü.

Iga täht esineb suur- ja väiketähena.

Hääldata õigesti *h* (*haa*), *j* (*jott*), *r* (*ärr*), *v* (*vee*).

Harjutus 6. Kirjutada oma klassi õpilaste nimed tähestikulises järjekorras. Järjestamisel võtta aluseks perekonnanimed, sarnaste perekonnanimede puhul arvestada eesnime tähte.

Näidis:

1. Altmäe, L.

2. Halg, E.

3. Halg, V.

Harjutus 7. Asetada tähestikulisse järjekorda allpool esitatud kirjanike perekonnanimed.

A. Puškin, L. Tolstoi, N. Nekrassov, I. Turgenev, M. Gorki, P. Pavlenko, A. Gaidar, A. Tolstoi, I. Krõlov.

L. Koidula, E. Bornhöhe, J. Tamm, J. Liiv, E. Särgava, A. Tammsaare, E. Vilde, J. Sütiste, A. Alle, J. Kärner, O. Luts, J. Smuul, P. Rummo, A. Hint, V. Gross, M. Raud.

VÕÖRHÄÄLIKUD.

Eesti keeles esineb sõnu, milles kasutatakse **võõrhäälikuid**. Need sõnad on laenatud teistest keeltest.

Võõrhäälikuid on 4:

f — (loe *eff*) foto, telefon, Fedja.

š — (loe *šaa*; vene keele *ш*) šeff, šokolaad, Miša.

z — (loe *zee*; vene keele *з*) zooloogia, Zoja.

ž — (loe *žee*; vene keele *ж*) garaaž, žürii.

Harjutus 8. Panna tähele, kuidas kirjutatakse võõrtähti. Kirjutada vihikusse iga võõrtähte üks rida.

F, f	Fedja, foto
Š, š	Šura, šokolaad
Z, z	Zoja, zooloogia
Ž, ž	Žerja, žürii

Harjutus 9. Pidada meeles sõnu, kus esineb võõrhäälik *f*. Moodustada igale sõnale üks lause.

film fanfaar (*puhkpill*)

foto elektrifitseerima (*elektrivoolu sisse viima*)

fotograaf Aafrika

telefon Fedja

šeff Faehlmann (loe *feelmann*)

Harjutus 10. Kirjutada kriipsu asemele *v* või *f*. Pealkirjaks: *Sõnu võõrhäälikutega.*

1. Meie koolis töötab —otoring. 2. Vaatlesime huvitavat —ilmi «Teekond mööda Aa—rikat». 3. —assili ja —edja on meie kooli tublimad —otograa—id. 4. —alentin õppis pioneerikoondustel —an—aari puhuma. 5. Mulle meeldib lugeda A. —adejevi romaani «Noor Kaardivägi». 6. —iktor läks möödunud aasta —eebruaris —abrikusse tööle. 7. Ke—vadel ehitati —undament, aga nüüd on juba hoone katuse all. 8. —iljandis toimus kommunistlike noorte kon—erents.

9. Luule lõpetas keskkooli ja läks karja—armi tööle.
10. Peeter vastas geograa—ias väga hästi.

Harjutus 11. Pidada meeles sõnu, kus esinevad vöörhäälikud š, z, ž. Moodustada antud sõnadele lauseid.

š — šeff

šokolaad

tšekk

matš (*vöistlus kahe vastase vahel mängus, spordis*)

tšempion (*esivöistluste vöitja*)

finiš (*löpp-punkt jooksudes, ujumises*)

Puškin (*vene kirjanik*)

Tšehhov (*vene kirjanik*)

Mitšurin (*looduse ümberkujundaja*)

Šura

z — zootehnik (*loomakasvatuse eriteadlane*)

zoologia (*teadus loomadest*)

zoopark (*loomaaed*)

Zoja

Zina

Kitzberg (*eesti kirjanik*)

Kazbek (*Kaukasuse kõrgem tipp*)

ž — garaaž (*autokuur*)

žilett (*habemeajamisaparaat*)

žurnaal (*ajakiri, päevik*)

pidžaama (*ööröivas*)

režiim (*elamiskord*)

Nadežda

Serjoža

Harjutus 12. Kirjutada kriipsu asemele s või š. Pealkirjaks: *Vöörsönu*.

1. Öpetaja luges klassis T—ehhovi juttu «Ka—tankä».
2. Ta on hea —portlane. 3. Mitmel mat—il on ta tulnud

t—empioniks. 4. Nõukogude noortele on eeskujuks Pavel Kort—agini kangelaslik elu. 5. Fini—is oodati esimesi jooksjaid. 6. Müüja kirjutas Antsule t—eki ja palus selle kassas tasuda. 7. «Dünamo» ja «—partaki» vahel toimus huvitav jalgpallimat—. 7. Jalatsivabrik «Kommunaar» on Mit—urini-nimelise kolhoosi —efiks. 8. Onu ostis väike-sele Reinule tahvli —okolaadi. 9. Vladimir Iljit— Lenini nimi on kallid kogu maailma töötavale rahvale.

Harjutus 13. Kirjutada kriipsu asemele z või ž. Pealkirjaks: *z ja ž võõrsõnades.*

1. Käisime Tallinna —oopargis. 2. Autod seisavad garaa—is. 3. Serjo—a on sovhoosis —ootehnikuks. 4. Pioneerijuht jutustas koondusel —oja Kosmodemjanskajast. 5. Õpime erire—iimilises koolis. 6. Vend ostis kauplusest —iletiteri. 7. Isa kinkis Heinole sünnipäevaks uue pid—aama. 8. Turistid käisid Ka—beki jääliustikul. 9. Meie klassis on pilt kirjanik A. Kit—bergist. 10. Meil on kindel päevare—iim.

Harjutus 14. Leida geograafia õpikust 10 sõna, kus esi-nevad võõrhäälikud.

Kontrollharjutus.

Täita lünk sobiva sõnaga.

1. Õhtul aetakse auto --- . 2. Võistlus algab stardis ja lõpeb --- . 3. Esivõistluste võitja on --- . 4. Ekskursioonil külastati loomaaeda ehk --- . 5. Ööseks pannakse selga --- . 6. Piltnik ehk --- ilmutas --- . 7. Pioneerijuht õpetas pioneeridele --- puhumist. 8. VII klassis õpitakse loomateadust ehk --- . 9. Otsin huvitava ajakirja ehk --- .

TÄIS- JA KAASHÄÄLIKUD.

Tuletada meelde, millised on täishäälikud, millised kaashäälikud.

Täishäälikud on: *a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.*

Kaashäälikud on: *b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v.*

Harjutus 15. Kirjutada luuletus vihikusse ja tõmmata täishäälikutele joon alla. Pealkirjaks: *Täishäälikud.*

Tuleb sügis.

R. Parve.

Tuleb sügis üle aasa,
viimsed kõrred riisub tuul,
võtab suvelinnud kaasa,
kellel rännulaulud suul.

Kaovad linnud üle taeva,
üle metsade ja vee.

Lastel, nad ei pelga vaeva —
algab jälle koolitee.

Kostab naeru, kajab juttu
koolimajas kõigest väest.

Jah, see suvi möödus ruttu,
läks kui linnukene käest.

Aga nüüd ei ole mahti
laiselda või hullata.

Raamatud me lööme lahti.

Sügis — nüüd võib tulla ta.

Harjutus 16. Kirjutada pala vihikusse ja tõmmata kaashäälikutele joon alla. Pealkirjaks: *Kaashäälikud.*

Toa tagumises nurgas magas pikk valgepäine poiss nimega Viktor Kabonen. Viktor oli ingerlane ja rääkis vene keelt nii kangelt, et Aleks püüdis temaga kohe eesti keeles juttu teha. Kuid sellest ei tulnud midagi välja — mõlemad said teineteisest üsna vähe aru. Viktor oli laste-

kodusse kaasa toonud ilmatu hulga raamatuid ja kasutas iga vaba silmapilku lugemiseks. Ka Aleks lootis saada tema käest edaspidi lugeda mõne põneva raamatu.

(V. Beekman.)

HELILISED JA HELITUD HÄÄLIKUD.

Pidada meeles:

Helilised häälikud on kõik *täishäälikud* ja kaashäälikutest *l, m, n, r, v, z, ž*.

Helitud häälikud on *g, b, d, k, p, t, s, h, f, š*.

Jälgida heliliste ja helitute häälikute hääldamist.

Harjutus 17. Tõmmata helitutele häälikutele joon alla.
Pealkirjaks: *Helitud häälikud*.

Zoja on mulle eeskujuks.

Olen lugenud raamatut «Jutustus Zojast ja Šurast».

Zoja oli väga hea õpilane. Ta aitas alati nooremaid õpilasi. Zoja ei andnud oma vihikuid mahakirjutamiseks ega öelnud kunagi teistele ette. Ta käitus nii, nagu tõeline sõber peab käituma.

Mäletan hästi seda kohta raamatus, kus kõneldakse Zoja kommunistlikuks nooreks astumisest. Puhkes Suur Isamaasõda. Zoja hakkas partisanisalga ridades võitlema fašistide vastu. Ta tabati ja teda piinati julmalt. Zoja suri kangelassurma.

Zojat ei saa unustada. Tahaksin väga olla Zoja sarnane.

Harjutus 18. Tõmmata helilistele häälikutele joon alla.
Pealkirjaks: *Helilised häälikud*.

Vaadake, kuidas varisevad puuokstelt sügislehed. Vahtra ladvast pääses lahti üksik leht. Liueldes hakkas ta allapoole langema. Riivas möödudes teist lehte. Seegi

murdu oksalt lahti. Ja nende järel — juba päris lehtede sadu. Nii nõrgalt püsivad okstel sügislehed.

Suvel jõuad vahtra lehe vaevalt lahti murda — ta on kindlalt oksa külge kasvanud. Sügisel aga tõuseb vaid nõrk tuulepuhang ja lehed pudenevad terve joana.

k, p, t SÕNA ALGUL.

Vaadelda esimest tähte sõnades.

Tuul ja päike hakkasid vaidlema, kumb neist võtab teekäijal kuue seljast. Tuul uhkustas, et tema raputab selle mehe kuue seest välja.

Ja hakkaski puhuma. Mees aga tõmbas kuuehõlmad kõvemini kinni. Tuul muutus aina kangemaks. Mees läks põõsa taha tuule eest varjule. Tuul puhus põõsa oksad päris vastu maad. Mees tõmbas muudkui kuuehõlmad veel rohkem koomale ja hoidis kõvasti kinni ega mõelnudki kuube seljast võtta.

(Rahvajutust.)

Eesti keeles kirjutatakse sõna algul harilikult
k, p, t.

Harjutus 19. Leida järgnevast palast liitsõnad. Liitsõnade osad eraldada püstkriipsuga.

Kauneid mälestusi laagrielust.

Ilusad olid möödunud laagripäevad. Neid annab mäletada kogu kooliaasta.

Laagrimajad olid saanud kõik uue värvkatte. Pargiteed olid liivatatud. Majade ümber oli palju lillepeenraid, ilupuid ja marjapõõsaid.

Laagris mängisime sageli võrkpalli ja maastikumänge, vihmastel päevadel aga rõdul lauatennist.

Abistasime ka lähedal asuvat kolhoosi ja korjasime ravimtaimi. Isetegevusringides õppisime ilusaid koorilaule ja rahvatantse, millega esinesime lõkkeõhtuil.

Liitsõna koosneb kahest või rohkemast sõnast.

Harjutus 20. Lugeda antud laused. Jälgida, missugune täht kirjutatakse liitsõna teise sõna algul.

Kolhoosikari sõi koplis. Kanakulli pesa oli metsas kõrge kuuse otsas. Esimene päikesekiir tungis läbi akna tupp.

Hellel on täna sünnipäev. Tindipotis oli vähe tinti. Aeda istutati palju noori õunapuid.

Vahetund kestab kümme minutit. Kolmandas klassis on kirjatehnika tund. Koolitöö algas 1. septembril.

Liitsõnas kirjutatakse teise sõna algul *k, p, t*, mitte *g, b, d*.

Harjutus 21. Kirjutada kriipsu asemele *k, p, t* või *g, b, d*. Pealkirjaks: *k, p, t sõna algul*.

Mehed tõstsid vilja—otid autosse. Kassi—oeg pikutas päikese—aistel. Täna on lau—äev. Tara ääres kasvavad pähkli—uud. Üli—oolis õpib palju noori. Maan—eelt kuuldu aisa—ella helinat. Lille—eenral õitsesid sügisnelgid. Õpilas—ävikutele tuleb kätte—aber ümber panna. Pioneri—uba asetseb teisel korrusel. Esimene lumi sadas novembri—uu keskel. Mesi—äpp märkas mõne meetri kaugusel metsa—öölisi. Mõne minuti pärast lõpeb klassi—öö ja algab vahe—und. Ants ostis enesele kae—ella.

g, b, d SÕNA ALGUL.

Eesti keeles esineb sõnu, mis on laenatud teistest keeltest. Sageli esineb nendes sõnades sõna algul *g, b, d*.

Jätta meelde järgmiste sõnade kirjutamine:

detsember	— 12. kuu
direktor	— juhataja
diivan	— mööbliese
distsipliin	— korrale alistumine
doktor	— arst
dress	— spordiriietus
dokument	— kirjalik tõend
geograafia	— maateadus
gripp	— haigus
gramm	— kaaluühik
gloobus	— maakera mudel
grammatika	— keeleõpetus
brigaad	— töötajate rühm
brigadir	— töötajate rühma juht
bensiin	— põlev vedelik
botikud	— jalatsid
buss	— liiklusvahend
barett	— peakate
bassein	— ujula

Paljudes laenatud sõnades kirjutatakse sõna algul *k, p, t*

kraad	pass	tort
kumm	plokk	tablett
kitarr	pluus	teater
kombain	paraad	

Harjutus 22. Valida sulgudest sobiv täht. Pealkirjaks: *k, p, t ja g, b, d sõna algul.*

I. (P, B)rigadir juhatas tööd. (K, G)rupp õpilasi ujus (p, b)asseinis. (K, G)raadiklaas näitas 4—5 (k, g)raadi üle nulli. (T, D)uristid sõitsid (p, b)ussiga. Esimese (p, b)rigaadi käsutusse saadeti kaks (k, g)ombaini. (T, D)oktor uuris haiget põhjalikult ja käskis anda talle (t, d)ablette. (P, B)rigadir saatis auto kolhoosikeskusest

(p, b)ensiini tooma. Tütarlaps, kellel olid jalas (p, b)otikud ja peas (p, b)ruun (p, b)arett, ootas (p, b)ussi. (K, G)eograafia õpetaja tõi (k, g)loobuse klassi. Poisid jälgisid huviga (p, b)araadi.

II. Koolis peab valitsema hea (t, d)istsipliin. Isa tõi tütrele sünnipäevaks suure (t, d)ordi. (K, G)eorg ostis kauplusest (p, b)liiatsi ja (k, g)ummi. (T, D)irektor kirjutas (p, b)lokki uute õpilaste nimed. (T, D)etsembris käisime kaks korda (t, d)eatris. Autol purunes üks (k, g)umm. Tamaara tikib valget (p, b)luusi. (P, B)ensiinivaadid laaditi laevale. Võimlejad marssisid (p, b)araadil sinistes (t, d)ressides. Võistlusel võitis meie (p, b)rigaad. Pulber kaalus pool (k, g)rammi. (K, G)rammatika tundmine aitab õigesti kirjutada. Autod seisid (k, g)araažis.

Harjutus 23. Koostada lauseid, kus kasutada sõnu *diivan, pall, kraadiklaas, barett, deklamatsioon, direktor, pluus, brigaad, tort, botikud*.

Harjutus 24. Õppida järgnev pala etteütluks.

Täna on meil geograafia tund. Õpetaja toob klassi gloobuse. Helle väike õde haigestus grippi. Onu istus diivanil ja luges ajalehte. Brigadir saatis kombaini rukist lõikama. Annel oli seljas pruun seelik ja valge pluus. Direktor vestles neljanda klassi õpilastega distsipliinist. Kui Peeter saab kuusteist aastat vanaks, siis antakse talle pass. Vihmase ilmaga kantakse botikuid. Venna mantel ja barett rippusid koridoris varnas. Tõmbasin laual asetsevast plokist lehe. Pese paja kaas puhtaks.

Harjutus 25. Leida punktide asemele kõrvalt sobiv sõna.

Maakera mudel on ...	paraad
Mootorite käivitamiseks kasutatakse ...	grippi
Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul toimus ...	gloobus
Vaike vend haigestus ...	botikuid

Konstitutsioonipäev on ...
Porisel ajal kantakse ...

bensiini
detsembris

h SÕNA ALGUL.

h-d hääldatakse eesti keeles vähekuuldavalt. Kirjutamisel aga on vaja teada, missugustes sõnades tuleb kirjutada *h*, missugustes mitte.

Lugeda tabelis toodud sõnu ja pidada meeles, kuidas neid kirjutatakse.

<i>h</i> -ga sõnad	<i>h</i> -ta sõnad
hall, halli (<i>värv</i>)	all (vastand sõnale <i>ü l e v a l</i>)
hallikas (<i>hallivõitu</i>)	allikas (<i>läte</i>)
haru (<i>puul, jõel</i>)	aru (<i>mõistus</i>)
harutama (<i>lõnga, nõöri</i>)	arutama (<i>küsimust</i>)
harv, harva (<i>hõre</i>)	arv, arvu (<i>1, 2 jne.</i>)
hais, haisu (<i>halb lõhn</i>)	ais, aisa (<i>vankril</i>)
hind, hinna (<i>asjal</i>)	ind, innu (<i>vaimustus</i>)
hobune	uudishimu
hein	ämblik
hommik	ädal
hernes	ämber
haug	ere
harilik	agar
hele	äkki
hakkama	äge
hüppama	ärkama
harrastama (<i>mingil alal</i> <i>innukalt tegutsema</i>)	usaldama
hulkuma	erutama
haigutama	ulguma
haukuma	õõtsuma
heitma	oigama
hammustama	ässitama

Harjutus 26. Moodustada 10 lauset tabelis toodud sõnadega.

Harjutus 27. Kirjutada kriipsu asemele *h*, kus vaja. Pealkirjaks: *h sõna algul*.

I

1. —obune ja —ärg sõid —einamaal rohtu. 2. —ommikul on —õued kõikjal —angedes. 3. Liblikat püüdes oli ta lilled —oopis —unustanud. 4. Siis —akkas —äälitsema rukkirääk. 5. —äkki kostis —automürin ja koerad —akkasid —aukuma. 6. —all —unt istub —angel ja —ulub. 7. —etk —iljem tuli ta —ämbriga. 8. —aned on —ernes. 9. Kui ma —ärkasin, olid teised juba sööma —akanud. 10. Koguti mitu —unnikut —ädal—eina.

II

1. —irv —üppas üle —aia. 2. Vaiba —all —oigas —aige laps. 3. —agarad pioneerid —arrastavad sporti. 4. Väike poiss vaatas talle otsa —eade —usaldavate silmadega. 5. Malle sai —asjast —aru ja —otsustas poisiga rääkida. 6. —alles —iljuti oli Valdo olnud —arilik pioneer. 7. Kalda —all vulises —õbeselge —allikas. 8. Kampsun oli —allikas. 9. —igise —ihuga ei tohi juua külma vett. 10. —onu —aigutas ja —eitis diivanile pikali.

III

1. Vladimir Iljitš oli —aruldane —ujuja. 2. —üksik paat —õõtsus lainetel. 3. Heino —asus suure —innuga —uvitavat raamatut lugema. 4. Juhan võttis taskust pähkli ja —ammustas —osavasti nagu —orav selle pooleks. 5. Koerad —akkasid tihnikus —aukuma. 6. Lapsed toitsid —oolega tibusid. 7. Korstnast —akkas tõusma —allikat suitsu. 8. Isa sai jõest mitu —augi.

Harjutus 28. Kirjutada lünka sobiv sõna. Sõnad valida alt sulgudest.

1. Mulle meeldib --- värv. 2. Koer magas laua ---.
3. Teekäija jõi --- külma vett. 4. See kleit on ömmeldud ---
siidist. 5. Milvi ei saanud ülesandest ---. 6. Vanal tammel
on mitu ---. 7. Vanaema --- lõnga. 8. Pleenum --- tähtsaid
küsimusi. 9. Vankri --- läks katki. 10. Silo --- oli kaugele
tunda.

(allikast, haisu, arutas, haru, harutas, all, aru, ais, hall,
hallikast)

Harjutus 29. Õppida järgnev jutuke etteütluseks.

Hambaarsti juures.

Kogu öö valutas Helmuti hammas hirmsasti. Hommikul
läks ema poisiga arsti juurde. Nad astusid hambaarsti
ooteruumi. Ema istus ja hakkas huvitavat ajakirja lugema.
Helmutil oli hirm. Ta ei teadnud, mis arst hambaga teeb.

Arsti toa uks avanes sageli, et uut haiget sisse lasta. Iga
hetk võidi neid hüüda. Helmut päris higistas hirmust. Siis
avati uks ja hõigati neid.

Helmut ronis arsti kõrgele toolile. Arst hakkas peene
konksuga Helmuti hammaste kallal urgitsema. Haige ham-
mas tõmmati välja.

Helmutil oli äkki südames kerge ja hea.

LÜHIKE JA PIKK TÄISHÄÄLIK.

Harjutus 30. Tuletada meelde täishäälikud ja kriipsutada
need alla.

Sügisel septembri keskpaiku istusin kord kasesalus.
Varahommikust alates udutas vahetevahel peenikest
vihma, mis asendus aeg-ajalt sooja päikesepaistega; oli
heitlik ilm. Taevas kord mattus üleni pehmetesse valgetesse

pilvedesse, kord äkki selgines paiguti ja siis paistis pilvede tagant tükk taevasina. Ma istusin ja vaatasin ringi ning kuulasin. Lehed mu pea kohal kahisesid tasa, tasa; juba üksnes sellest nende kohinast võis ära tunda, milline aastaaeg oli.

(I. Turgenevi järgi.)

Lugeda tabelis antud lauseid. Võrrelda jämedalt trükitud täishäälikute hääldamise pikkust. Jälgida, mitme tähega kirjutatakse pikk täishäälik.

Lühike täishäälik (hääldame lühidalt)	Pikk täishäälik (hääldame pikalt)
Kalle sõi kalu.	Sõitsime paadiga järvel.
Ema tegi verivorste.	Kalurid ehtasid uut paati.
Virve viskas viljavihud virna.	Olime seenel.
Lakas oli palju koli.	Leidsime palju seeni.
Masti külge kinnitati puri.	Tiit viilib riida kõrval saagi.
Õde jõi magusat mõdu.	Küttepuud laoti riita.
Ära jäta käru tänavale.	Ta voolib savist kujukesi.
Maru möllas.	Ka mulle meeldib voolimine.
Tüdruk rühkis üha edasi.	Puuri lauasse auk!
	Lind lendas puuri.
	Aias kasvab suur põõsas.
	Istutasime noori põõsaid.
	Metsa ääres kasvas vana tamm.
	Jõudsime metsa äärde.
	Uno isa on ehitustöödel brigadiriks.
	Töölised töötavad hoolsasti.
	Tõime küülikutele küünist heinu.
	Mindi kalu püüdma.

L ü h i k e täishäälik kirjutatakse ühe tähega.

P i k k täishäälik kirjutatakse kahe tähega.

Harjutus 31. Kirjutada sulgudes olev täishäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Lühike ja pikk täishäälik.*

I. (E)hitusel t(ö)tas l(i)gi s(a)da t(ö)list. S(a)da k(e)dagi kl(a)si j(ä)rele! M(e)s k(e)ris tr(a)ti. T(u)lekk(e)ris l(õ)hkus k(a)tuse. T(o)di k(i)ve ja l(i)va. V(a)ta kr(a)na p(o)le! L(a)husta v(ä)rv k(u)ma v(e)ga. (E)hituspl(a)tsi t(u)lede k(u)ma paistis kaugele. K(a)tuse (ä)res (o)li v(õ)re. S(e)lle seina s(e)s on k(o)lm l(õ)ri. (Ä)ra seisa k(a)tuse (ä)re j(u)res! Kas m(ü)rin s(e)lle (a)va k(i)nni? L(õ)hkusime v(a)na m(ü)ri. K(o)lim(a)ja l(i)gidal on s(u)r j(ä)rv.

II. V(a)tlesime v(a)hutavat k(o)ske. K(o)lin(o)red liuglevad s(u)skadel m(e)tša p(o)le. R(e)bane m(u)rdis n(o)re k(a)na. Vanaema j(o)b t(e)d m(a)gusa k(e)disega. Pion(e)ridel on k(o)ndus. Nad (o)tavad s(e)da r(õ)muga. S(u)vel sõidame m(ö)da m(a)nt(e)d. R(ä)hn t(o)ksib n(o)kaga v(a)stu t(ü)ve. T(ä)na (o)li (i)lus s(ü)gisilm. Lapsed otsisid s(õ)davaid s(e)ni. K(o)rvid olid (ä)reni täis. Aino v(õ)ttis r(a)matuk(o)gust r(a)matu. S(a)pad on m(u)lle s(u)red.

Harjutus 32. Kirjutada antud tekst. Lünka valida sõnad alt sulgudest ja tõmmata nendele joon alla.

1. Vennal oli pea all pehme --- . 2. Vello võttis puu otsast --- õuna. 3. Ema jõi õhtul kaks --- teed. 4. Ülle maksis kleidi eest --- rubla. 5. Metsas on --- suusatada. 6. Kas sa --- homme meile? 7. Vaike on meie --- kõige parem õpilane. 8. Juhan toetas --- äärele. 9. Ta ei saa pioneerilaag-

risse kauaks --- . 10. 1924. a. --- Vladimir Iljitš Lenin.
11. Me --- linna kaheks päevaks. 12. --- mulle postiga see
raamat. 13. --- jonnimine! 14. Põhjast puhuvad alati kül-
mad --- . 15. Nõukogude Liidus on palju --- jõgesid. 16. Puu
on --- .

(tuuled, sada, paadi, toore, jääme, suuri, jäme, tuled, jääda,
tore, klaasi, jäta, saada, padi, suri, klassi)

N ä i d i s: *Vennal oli pea all pehme padi.*

Harjutus 33. Kirjutada jutuke vihikusse. Sulgudes olev
täishäälik kirjutada ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.
Pealkirjaks: *Lühike ja pikk täishäälik.*

Kolhoosi karjalaudas.

«K(a)levi» kolh(o)sil on s(u)red k(a)rjalaudad. Need
m(a)hutavad palju l(o)mi. Siin t(ö)tab k(a)heksa karja-
t(a)litajat. Nad l(ü)psavad ja s(ö)davad l(e)hmi. Lehma-
dele antakse heinu, s(i)lo ja l(o)map(e)te. L(e)hmad
(a)nnavad palju p(i)ma.

Väino v(i)bib v(a)bal ajal s(a)geli ema j(u)res laudas.
Eriti m(e)ldib talle v(a)sikaid s(ö)ta. V(a)sikad on siis
t(o)redad, kui nad j(o)vad p(i)ma. Väino käib iga päev
v(a)tamas, mida t(e)vad t(e)ma väikesed s(õ)brad.

Harjutus 34. Moodustada lauseid järgmistele sõnapaa-
ridele: *mürin — müürin, lodi — loodi, kuri — kuuri, mina*
— Miina, emal — eemal.

Harjutus 35. Õppida järgnev pala etteütluks.

Sügis.

On hilissügis. Päike paistab madalalt ja kõle tuul puhub
üle põldude. Päevad on lühikesed, ööd aga ääretult pikad.
Kased, lepad ja teised lehtpuud seisavad raagus. Rängad

sajud peksavad mustavat maad. Vihane tuuleil tormab üle laante. Ta sasib puid ja põõsaid. Kõrgelt õhust kuulduv kurgede kruuksumist. Kured tõttavad soojale maale. Lõokesed, pääsukesed ja ööbikud on lennanud juba varem. Vaikinud on suve röömsad viisid. Talvetaat ligineb iga päevaga.

Pikk täishäälik ühesilbilise sõna lõpul.

Lugeda lauseid, vaadelda neis sõrendatult trükitud sõnu ja hääldada neid. Millega need lõpevad?

1. Löö puu nii pooleks! 2. Arvo seisis vee ääres roo sees. 3. Jää meile kuni selle kuu lõpuni! 4. Tee ääres on hea maa. 5. Too see vöö siia! 6. Joo veel piima! 7. Püü ei saa lennata. 8. Mängisin marsi asemel hoopis muu loo.

Pikk täishäälik ühesilbilise sõna lõpul kirjutatakse tavaliselt kahe tähega.

Erandid.

ma = m(in)a	vrđ. maa (maapind)
sa = s(in)a	saa (sõnast saama)
ta = t(em)a	
me = m(ei)e	mee (sõnast mesi)
te = t(ei)e	tee (jook, maantee)
nad = n(em)ad	
mu = m(in)u	muu (mõni teine)
su = s(in)u	suu (näoosa)
ja	
ju	
ka	

Harjutus 36. Kirjutada sulgudes olev täishäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.

1. Oota, m(a) tulen k(a)! 2. Torm lõõtsus üle m(a). 3. Kas s(a) siis ei s(a) õpetaja seletustest aru? 4. M(e) sõime kõik m(e) ära. 5. M(u) sõber on keegi m(u), aga mitte Ants. 6. Ega iga pilli järgi s(a) tantsida. 7. Kangelane langes oma m(a) j(a) rahva eest. 8. Ega küsija s(u) peale lööda. 9. T(e) tööd t(ö) ajal. 10. J(u) t(a) tuleb k(a).

Näidis: *Oota, ma tulen ka!*

Harjutus 37. Toimida samuti nagu eelmises harjutuses.

1. Pane hobune r(e) ette j(a) t(o) s(o) juurest t(e) äärest p(u) ära! 2. M(a) ei s(a) nüüd s(u) s(ü) tõttu linna minna. 3. S(a) m(ü) s(e) v(ö) ära ja k(o) enesele uus! 4. Siin oli m(a) varem v(e) all. 5. T(e) k(a) s(e) t(ö) valmis j(a) v(i) siis m(u) isale näha. 6. Kuum t(e) põletab s(u). 7. Nii jääb küll kõik m(u) tegemata! 8. (Ö) oli külm j(a) k(u) paistis. 9. S(u) s(u) on määrdunud. 10. M(a) ei s(a) kinno minna.

Harjutus 38. Moodustada lauseid järgmistele sõnapaaridele: *te — tee, me — mee, su — suu, ma — maa, mu — muu*. Nendele sõnadele tõmmata joon alla.

Näidis: *Mida te siin teete?*

LÜHIKE JA PIKK KAASHÄÄLIK.

Harjutus 39. Loetleda peast kõik kaashäälikud ja kirjutada need vihikusse.

Lugeda järgmised laused. Võrrelda jämedalt trükitud kaashäälikute hääldamise pikkust.

Jälgida lühikese ja pika kaashääliku märkimist kirjas.

Häälik	Lühike kaashäälik	Pikk kaashäälik
<i>n</i>	Sellele põllule külvatakse lina.	Autod sõitsid linna poole. Varsti jõuame linna.
<i>m</i>	Loe samast raamatust!	Maja ees oli neli sammast. Sammuge edasi!
<i>l</i>	Lapsed tuppa, tali tuleb!	Isa puhastas talli juures hobuseid ja viis nad siis talli.
<i>r</i>	Ära määri raamatut.	Evil olid vihikud ja raamatud korras.
<i>s</i>	Aime ei püsi kusagil paigal.	Poiss meisterdas vurri. Juku võttis seinalt püssi ja läks jahile. Õpilased ehtisid klassi.

Lühikesed kaashäälikud (*l, m, n, r, s*) kirjutatakse ühe tähega.

Pikad kaashäälikud (*ll, mm, nn, rr, ss*) kirjutatakse kahe tähega.

Harjutus 40. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Lühike ja pikk kaashäälik.*

I. E(n)e läks e(n)e lõunat ki(n)o. Mi(n)a ei saa tä(n)a koosolekule mi(n)a. E(l)a a(s)us li(n)a e(l)ama. Ka(l)e kaotas ka(m)i. Li(l)i pa(n)i lauale he(l)eda li(n)a. Ko(r)aliku kla(s)i lauda kaunistas pu(n)ane lipp. Ha(l)i pead austa, ku(l)upead ku(m)arda. Tä(n)a lõpevad tu(n)id ke(l)a kahe ajal. Lõuna-Eestis kasvatatakse palju li(n)a. Vo(l)i pa(n)i ka(l)ad kotti. Kodus ka(l)as ta need kaussi. Ka(r)i sõi karjamaal.

—II. Ho(m)ikul o(l)i lu(m)i maas. Oktoobripühadeks ko(l)isid töölised uude majja. Mi(n)a se(l)e pe(r)eko(n)a õ(n)etust ei püüa. Ü(l)el va(l)utas kä(s)i. Õpetaja saatis su(l)e se(l)e su(l)epea. Laine loksus vastu ka(l)ast. Praht põ(l)es põ(l)ul. Le(n)ukid lendasid ü(l)e li(n)a. Aias õitsesid li(l)ed. Volodja Uljanov võttis o(m)a ve(n)ast eeskuju. Kolhoosnikud kü(n)avad põ(l)ul.

Harjutus 41. Toimida samuti nagu eelmises harjutuses.

Vihmata ei kasva vi(l)i. Va(n)as li(n)ao(s)as on kitsad tä(n)avad. E(m)a pa(n)i paja tu(l)ele. Va(l)i tuul õõtsutas mä(n)ilatvu. Tee ääres olid kõrged va(l)id. Ke(l)ele on püstitatud Leningradis mä(l)estussa(m)as? Ko(l)ane pingike seisab va(n)a ta(m)e all. Pioneerid tu(l)id Ma(l)ele kü(l)a. Se(l)esse karki ma pa(n)in su(l)ed. Ve(l)o võttis ka(n)u ja astus ta(r)e. Va(n)ae(m)a sidus põ(l)epaelad ki(n)i.

Harjutus 42. Moodustada lauseid allpool toodud sõna-paaridele. Lauseis tõmmata neile sõnadele joon alla.

Linu — linnu, mina — minna, kana — kannab, kala — kallas, vari — varre, neli — lilli, tuled — tulla, puri — purre.

Näidis: *Kolhoosist viidi linu linna.*

Harjutus 43. Täita lünk sobiva sõnaga. Sõnad valida alt sulgudest.

1. Vaike --- juba pikemat aega voodis. 2. Õpetaja käskis tahvlile kirjutada ühe hariliku ---. 3. Ants ja Peeter läksid pühapäeva hommikul ---. 4. Ära --- prahti põrandale! 5. Hommikul ma --- pead. 6. Reisija istus --- all ja puhkas jalgu. 7. Väike Ats vaatas rebasepoega kitsa --- vahelt. 8. --- annab villa. 9. Koer tormas kassile ---. 10. Hiired kardavad ---. 11. --- oli roheline. 12. Söögituppa ehitati ---.

(lamab, kallale, kamin, kase, muru, lammas, kalale, kammin, pilu, kasse, murru, pillu)

k, p, t pikkus.

Lugeda tabelis toodud lauseid. Jälgida *k, p, t* pikkust sõrendatult trükitud sõnades.

Mitme tähega me märgime lühikest, pikka ja ülipikka häälikut?

Häälik	Lühike häälik	Pikk häälik	Ülipikk häälik
<i>b</i>	Hobuse ka b i oli haige.	Ema tegi ka p i ukse lahti.	Ta pani taldri- kud ka pp i.
<i>d</i>	Annel oli pa d i pea all.	Ma tegin la t i otsa teravaks.	Vello tõi töötup- pa kaks la tt i.
<i>g</i>	See lu g u meel- dis kõigile.	Isä ostis ühe lu k u.	Ta keeras ukse lu kk u.

k, p, t hääldame lühidalt, pikalt ja ülipikalt. Lühike häälik kirjutatakse *g, b, d*-ga, pikk häälik — *k, p, t*-ga ja ülipikk — *kk, pp, tt*-ga.

Harjutus 44. Kirjutada kriipsu asemele *b, p* või *pp*. Pealkirjaks: *b, p ja pp õigekirjutus*.

I. Väike Malle söötis õues ti—usid. Lapsed no—ivad aasal lilli. Ema lu—as lapsi veel natuke aega väljas mängida. Hü—aja sooritas mitu ilusat hü—et. See kleit so—ib sulle hästi. Homseks anti palju õ—ida, aga mul on juba kõik õ—itud. Matkajad ronisid mäe ti—u. Kirjutamisel said nä—ud tindiseks. Öö—ik laulis le—a otsas.

II. Külma ilmaga ei lu—ata su—elda. Tahvlit pühitakse la—iga. Punased li—ud lehvisid majade katustel. Rasked pa—id tassiti kauplusse. Õde võttis la—i ja astus

tu—a. Aias õitsetes u—a. Kõplis kasvavad kõrged le—ad. Tädi võttis ka—ist pesu, mida ta pidi hakkama la—ima. Marju no—ides jõudsid lapsed kiiresti lä—i le—iku.

N ä i d i s: *Väike Malle söötis õues tibusid.*

Harjutus 45. Kirjutada kriipsu asemele *d, t* või *tt*. Pealkirjaks: *d, t ja tt õigekirjutus.*

Ka—i sõitis ra—aga kitsast ra—a mööda. Õ—e tõi kü—et ja pani ahju kü—ema. U—u hajus ru—u. Noored kü—id vestlesid jahileminekust. Paks lumevaip ka—ab maad. Isa kü—ab ahju. Diivanil on kirju pa—i. Põ—er sööb sammalt. Silvi ru—as jõe äärde. Aja ju—u ju—u ajal. Saalis oli sa—a inimest. Võimlejad tõid ma—i võimlasse. Aeglaselt väljub laev sa—amast. Maa mü—iseb traktorite raskete ra—aste all.

Harjutus 46. Kirjutada kriipsu asemele *g, k* või *kk*. Pealkirjaks: *g, k, kk õigekirjutus.*

Õdrao—as paneb käoku—umise seisma. Su—a nõeludes märkas väike Anni su—a kannas uut auku. Heinalised tulid la—ast alla. Kä—u ku—us kuuse otsas. Matkajad jõudsid kõrgete mä—edeni. Volga on kõige pi—em jõe Euroopas. Ma olen lu—enud seda ajalehte. Pioneerid laulsid lõ—e tule ümber. Märjad su—ad pandi kuivama. Kombain lõikab ru—ist. Vaata ette, ära ku—u! Ru—is laulis rääk oma lõputut lu—u. Meil on palju ri—aid kolhoose.

Harjutus 47. Kirjutada kriipsu asemele sobiv häälik. Pealkirjaks: *k, p, t õigekirjutus.*

Kes ve—e ei hü—a, see ujuma ei õ—i. Kes õ—etust ei võ—a, see targaks ei saa. Ränduri mõ—ed viibisid sa—eli ko—u juures. Uuest ra—ast läks ka—uma ko—ar. Noor ru—is lainetas tuules. Öösiti tuleb lavad ka—a ma—idega. Kuidas ha—ad, nõnda lõ—etad. Ma—i võ—is pa—i ja läks tä—i juurde. Sepp ta—us rauda suure haamriga. Minu

pinginaa—er lu—as mind ma—emaatika õ—imisel a—is-
tada. Korrapi—aja ha—as klassi ka—i korrastama. Vana-
ema ju—ustas minu vennale muinasju—e. Uuel ve—uril
on suured ra—ad. Müüja pa—is rii—e pa—erisse. Le—ade
all kasvavad le—aseened. Ti—utoos on ka—is.

N ä i d i s: *Kes vette ei hüppa, see ujuma ei õpi.*

Harjutus 48. Hääldata õigesti allpool toodud sõnu ja moodustada neile lauseid. Antud sõnadele tõmmata lauses joon alla.

*Küdema — küte — kütta, lõbu — lõpeb — lõppeda,
rada — katab — katta, habe — hape — happed, äge —
äke — äkked, lage — lakas — lakka.*

N ä i d i s: *Panin ahju küdema.*

Harjutus 49. Õppida järgnev pala etteütluks.

Harri on korrapidaja.

Harri on täna korrapidaja. Hommikul enne tundide algust korrastab ta klassi. Esiteks avab ta akna ja toob tolmulapi. Hoolega pühib ta laualt, toolilt ja kapilt tolmu. Siis võtab Harri tahvilipi ja kastab selle märjaks. Harri riputab seinale Nõukogude Liidu kaardi. Lõpuks asetab Harri päevaraamatu, tindipoti ja sullepea lauale.

Nüüd helistab Harri kella. Õpilased alustavad õppetööd. Vahetunnil Harri tuulutab klassi. Ta viib maakaardi õppevahendite ruumi. Siis pühib ta tahvli puhtaks.

Harri on hoolas korrapidaja.

Pikk kaashäälik lühikese täishääliku järel.

Lugeda antud laused. Mitme tähega kirjutatakse pikk kaashäälik ühesilbiliste sõnade lõpus lühikese täishääliku järel?

Pikk latt *murdus pooleks*. Kõnn sööb *putukaid*. Väike pall *veeres mööda pörandat*. Püss rippus *seinale*. Osta *endale uus plokk!* Pass *olgu alati kaasas!* Koer *magas laua all*. Tee *äärde oli istutatud* hekk. Gripp on *nakkushaigus*.

Ühesilbilistes sõnades kirjutatakse lühikesel täishääliku järel pikk kaashäälik *kahe* tähega.

Harjutus 50. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.

1. Vennal oli seljas ha(l) mantel. 2. Tallinn on Eesti NSV peali(n). 3. Dre(s) on vajalik igale sportlasele. 4. Sinili(l) on üks esimesi kevadlilli. 5. Pidulikul pioneeri-koondusel toodi sisse li(p). 6. Teisele korrusele viis järsk tre(p). 7. Vankrile jäi veel üks viljako(t). 8. Astu üks sa(m) paremale! 9. Ratta ke(t) läks katki. 10. Aimele kingiti näärpühadeks ilus suur nu(k). 11. Kassikä(p) õitseb suvel. 12. Vanas pargis kasvas suur ta(m).

Lugeda antud laused. Kui pikk on sõrendatult trükitud ühesilbilistes sõnades täishäälik? Mitme tähega kirjutatakse ühesilbilistes sõnades kaashäälik pika täishääliku järel?

1. Kõrkjatest *ilmus nähtavale kaluri p a a t*. 2. *Meie korteris on avar k ö ö k*. 3. *Lai l a a s on asupaigaks paljudele metsloomadele*. 4. *Looma-aeda toodi lõuna-maine l o o m*. 5. *Silmapiirile kerkis tundmatu s a a r*. 6. *Võta seep ka kaasa!*

Pika täishääliku järel kirjutatakse kaashäälik *ühe* tähega.

Harjutus 51. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.

1. Teine kla(s) läks ekskursioonile kolhoosi karjafarmi.
 2. Katkine klaa(s) visati prügikasti. 3. Vana ke(l) tiksus
 tasa. 4. Jukul oli vene kee(l) juba selge. 5. Kuri ku(l) nap-
 sas linnupojakese kinni. 6. Vihisev kuu(l) tungis jäme-
 dalle palki. 7. Elatanud se(p) tagus rauda. 8. Lõhnav
 see(p) vahutas hästi. 9. Osav ko(k) valmistab toitu.
 10. Kuu(m) koo(k) toodi lauale. 11. Uksele pandi uu(s)
 lu(k) ette. 12. Luu(k) oli lahti. 13. Toosi oli jäänud ainult
 üks ti(k). 14. Tii(k) vajab süvendamist. 15. Ka(s) varitses
 varblast. 16. Pane kastrulile kaa(s) peale!

Harjutus 52. Kirjutada sulgudes olevad häälikud nii,
 nagu on nõutav.

1. Esimene päikesek(ir) tungis läbi akna tuppa. 2. Osta
 enesele (us) r(ät). 3. Joonistage vihikusse üks r(ut)! 4.
 S(ök) maitses kõigile. 5. Moskva on s(ur) l(in). 6. H(ir)
 hüppas, k(as) kargas... 7. Tallim(es) andis hobusele
 kaeru. 8. S(ur) t(ük) ajab suu lõhki. 9. N(ol) näitab põhja-
 suunda. 10. Tahvlil(ap) on kriidiline. 11. Pähkli k(or) on
 kõva. 12. Meil on kodus kuri k(uk). 14. Tee ääres kasvas
 k(us) kaske.

**Ühesilbilised sõnad, milles pikk kaashäälik kirjutatakse
 ühe tähega.**

mul = m(in)ul	vrđ. mull (<i>seebimull</i>)
sul = s(in)ul	sull-sull (<i>vee voolamise hää</i>)
tal = t(em)al	tall (<i>hobuste laut, lambatall</i>)
kel = k(ell)el	kell (<i>ajanäitaja</i>)
mil = mi(lle)l, mi(lla)l	
sel = se(lle)l	sell (<i>väljaõppinud tööline</i>)
mis?	
kus?	kuss! (<i>vaigistav hüüe</i>)

kes?
kas?
on
et
jah

kass (*koduloom*)
onn (*vilets ehitus*)

Harjutus 53. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Ühesilbiliste sõnade õigekiri.*

1. O(n) o(n) vilets majake. 2. Mu(l) on kõrre otsas kirju seebimu(l). 3. Ke(l) o(n) nuga kaasas? 4. Lõbus ta(l) lõi aasal kepsu. 5. Ke(l) janu, se(l) jalad. 6. Mu(l)-mu(l), voolas vesi. 7. Uus ta(l) saab se(l) talvel valmis. 8. Mu(l) kukkus ke(l) maha ja läks katki. 11. Mi(l) viisil pääses ta(l) aeda? 12. Ku(s) veedavad õpilased oma vaba aega? 13. Enne magamaminekut avan akna, e(t) tuulutada tuba.

Kontrollharjutus.

Kirjutada sulgudes olev häälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.

1. Kui Ma(l) hommikul ärkas, lõi ke(l) pool seitse. 2. N(a)d oleksid pidanud se(l) hommikul veel varem tõusma. 3. Varsti oli ta(l) pluus ja seelik seljas, punane pioneeri-rä(t) kaelas ja põ(l) ees. 4. Tee(l) küsis Juku Mallett: «Ka(s) su(l) o(n) pa(l) kaasas?»

5. M(a) annab linnale leiva, li(n) maale kõik m(u). 6. Ke(l) king pigistab, kü(l) s(e) ütleb. 7. Kas s(a) ei s(a) mind väheke abistada? 9. Ke(s) noorelt nobe, s(e) virk vananagi. 9. Ka(s) su(l) on mulle laenata sulge? 10. Kana-ku(l) o(n) kahjulik röövlind.

Kordavaid harjutusi.

1. Öelda peast tähestik.
2. Nimetada täis- ja kaashäälikud.
3. Nimetada helilised ja helitud häälikud.

Harjutus 54. Määrata antud tekstis (suuliselt)

- 1) täis- ja kaashäälikud,
- 2) helilised ja helitud häälikud.

Lenin töötamas.

Vladimir Iljitš tegi kõike innuga. Kui ma olin tema küla-
liseks, tõusis ta alati enne mind vara hommikul ja hakkas
mind energiliselt raputama: «Tõuse, vedelvorst!»

Pesnud end jääkülma veega, võimelnud ja einetanud,
asus Lenin tööle.

Vladimir Iljitš armastas kõiges korda ja puhtust. Tema
tuba oli alati pühitud ja koristatud. Kõik asjad olid oma
kohtadel. Tema riietus oli samuti alati laitmatult korras.

Kuid missugune eeskujulik kord valitses tema kirjutus-
laual! Kõik oli alati omal kohal, midagi polnud tarvis
otsida.

Lenin töötas suure innuga, süvenes kogu tähelepanuga
käsil olevasse töösse. Oli selgesti näha, et töö valmistas
talle rõõmu.

Harjutus 55. Kirjutada sulgudes olev häälik ühe või kahe
tähega, nagu on nõutav.

I

Ke(l) oli p(o)l seitse. «Tõuse, R(e)t!» h(ü)dis me(m).
«Lõ(p) unele!» Te(k) pealt, p(a)r ringutust, rä(t) var-
nast, s(e)p k(a)sa j(a) pesema! S(i)s ka(m) kä(t)e ja
j(u)ksed siledaks. Varsti olid ta(l) pl(u)s j(a) s(e)lik sel-

jas, punane pioneerirätik kaelas, (u)s must põ(l) (e)s, sukad-kingad jalas. Laual ootasid juba söö(k) ja j(o)k: s(u)r pr(u)n koo(k), klaa(s) p(i)ma, tü(k) liha, k(ä)r leiba. Pärast s(ö)ki sa(l) kaela, ja(k) selga, vormimüts pähe, ma(p) kätte, pa(l) taskusse ja k(o)li.

II

K(o)l, ku(s) R(e)t käis, oli tü(k) m(a)d eemal. T(e)l käis ta vasakul t(e)veerel, e(t) näeks hästi sõidukeid. Kui Reet k(o)li jõudis, oli kla(s) v(e)l tühi. Tahvlila(p) n(i)skeks, krii(t) kohale, t(o)l paika, li(l) kasta — s(e) oli ta(l) mõne minuti t(ö). Varsti jõudsid pärale Mi(k) j(a) Pee(p), A(n) ja Ju(s).

«Ka(s) su(l) o(n) pa(l) kaasas?» päris A(n).

«Ja(h) o(n)!»

«S(i)s lähme mängima!»

S(u)r s(a)l rõkkas laste häältest, kuni kõlas ke(l).

HÄÄLIKUÜHENDID.

Kaksiktäishäälikud.

Harjutus 56. Määrata antud sõnades tähtede ja häälikute arv.

Pioneerid, brigadir, detsember, raamat, bassein, riiete, diivan, partisanid, tantsisin, garaaž, matkama, sillutatud, rööpmetel, traktoriga, aias.

Näidis: *Koolis (6 t., 5 h.), puu (3 t., 2 h.) ...*

Harjutus 57. Kirjutada kõik täishäälikud tähestikulises järjekorras vihikusse. Mitu täishäälikut on tähestikus? Pealkirjaks: *Täishäälikud.*

A ...

Harjutus 58. Tõmmata täishäälikutele joon alla.

Pioneer-luuraja Volodja Dubinin.

I

1941. a. sügisel olid fašistid Kertši linna ligidal. Partisanid varjasid end maa-alustes kivimurdudes. Viiskümmend ööd ja päeva viibis partisanide salk maa all. Fašistid teadsid, et partisanid varjavad end kivimurdudes. Nad püüdsid teha kõik, et partisane hävitada. Sakslased viskasid kivimurdu gaasipomme, tahtsid partisane mürgistada lämmatavate gaasidega. Nad suutsid mineerida kõik väljapääsud.

II

Noor luuraja Volodja Dubinin korjas kivimurrust osavasti kõik miinid. Ta tõi vaenlase kohta tähtsaid teateid.

Nõukogude armee vallutas linna. Madrused ja sõdurid aitasid partisane tulla maa peale.

Nõukogude valitsus autasustas noort luurajat pioneeri Volodja Dubininit Punalipu ordeniga.

Kord Volodja tahtis aidata puhastada kivimurdu, aga ta sattus miinile ja hukkus.

Harjutus 59. Kirjutada pikad täishäälikud tähestikulises järjekorras. Pealkirjaks: *Pikk täishäälik.*

Aa, ee ...

Harjutus 60. Lugeda jutuke ja kirjutada välja kõik sõnad, kus esineb pikk täishäälik. Pealkirjaks: *Pika täishäälikuga sõnad.*

Piimamees.

Aadu oli väike poiss. Tema vanaisa oli kolhoosnik. Vanaisa vedas piima võitööstusesse. Teda hüüti piimameheks. Suvel võttis vanaisa ka Aadu kaasa.

Kell oli kuus. Vanaisa rakendas Miira ja Maara ette. Siis tõstis ta piimanõud vankrisse.

Sõit algas. Vanaisa ja Aadu jõudsid võitööstuse juurde. See oli suur kivimaja.

«Küll on pikk ja suur korsten!» hüüdis Aadu.

Vanaisa tõstis piimanõud sisse. Ka Aadu läks kaasa.

«Vaata, kui palju masinaid,» ütles Aadu.

«Jah, võitööstus teeb võid ja juustu,» rääkis vanaisa.

Vanaisa andis piima ära. Nad sõitsid koju tagasi. Ohjad olid Aadu käes.

«Nõõ, nõõ!» hüüdis Aadu. Miira ja Maara jooksid kiiresti.

Harjutus 61. Hääldata õigesti ja koostada jutuke järgnevatele sõnadele. Pealkirjaks: *Suvitamas*.

Lühike täishäälik

maja

suvi

olin

vedama

palju

pühapäev

seni

kuri

mägi

koha

võra

Pikk täishäälik

maal

suur

hoolin

veetma

paadi

püüdsin

seeni

kuuri uks

määgib

köögis

võõras

Harjutus 62. Kirjutada antud pala ja kriipsutada värviliselt alla sõnad, kus esinevad kaks isesugust täishäälikut kõrvuti.

Õnnetus.

Ema läks lauta. Koit jäi üksi tuppa. Ta leidis tüki nõöri, köitis selle roika külge ja sai nii enesele hobuse.

Koit hakkas nüüd roikaga toas sõitma, hõiskas ja huikas,

nii et kõik kaikus. Sõidul tõukas ta lauda, kus oli kauss. Kauss lõi kõikuma, kukkus maha ja purunes.

Nüüd oli poiss nõutu. Mis teha? Kas peita lõhutud kauss, nii et seda ei leita? Või öelda, et süüdi oli kass? Ei, see oleks autu.

Kui tuli ema, näitas Koit purunenud kausi tükke ja palus andeks. Ema noomis poissi vaid natuke.

Harjutus 63. Lugeda laused ja kirjutada välja kõik sõrendatult trükitud sõnad. Silbitada need sidekriipsuga.

Väino, Vaike ja Maie on eeskujulikud pioneerid. Heinamaalt ja vainult kostab lõbusat naeru. Vaikselt seisavad kõrged kuused. Kuitore on sõita mäest alla! Headus võib kõikjal. Neiud olid rietatud toredatesse rahvarõivastesse. Kaie oli maias tüdruk. Poisid ostsid kioskist ajalehti. Hoidke kõrgel oma klassi aul

Kaht kõrvuti asetsevat isesugust täishäälikut, mis kuuluvad ühte silpi, nimetatakse **kaksiktäishäälikuks**.

Harjutus 64. Silbitada antud sõnad sidekriipsuga ja tõmmata kaksiktäishäälikutele joon alla. Pealkirjaks: *Kaksiktäishäälikud*.

Päikesepaisteline, heinamaa, paistis, kaugemal, maanteid, kui, laiub, sooäärne, hoiame, kõuepily, pioneerid, viieaastane, sõuame, vanaema, autoga, lauapealne, luuaga, müüa, kauaaegne, riie.

Näidis: Päi-ke-se-pais-te-li-ne . . .

Harjutus 65. Kirjutada luuletus peast ja märkida kaksiktäishäälikud.

J. Sütiste.

1. Meid kiigutab laiade lainete sõud
ning päikeses sätendav meri.
Me noorus on võitlus, me noorus on jõud
ja julge on nooruse veri.

Refrään: Meid ühendab piiritu kodumaa pind
ning vabadus saadab me sammu.
Nüüd rahvaste vendlusest heliseb rind,
töö karastab rõõmu ja rammu.

2. Me Liitu ei kõiguta torm ega põud,
ei vaenlase ähvardav äike.
Me noorus on võitlus, me noorus on jõud
ja noorus on õhetav päike.

Harjutus 66. Lugeda antud laused ja kirjutada välja sõnad, milles on kaksiktäishäälikuid. Kaksiktäishäälikutele tõmmata värviline joon alla.

Jälgida, mitmekordselt kirjutatakse *k*, *p*, *t* kaksiktäishääliku järel. Pealkirjaks: *Kaksiktäishäälikud*.

Meil laulud aitavad elada võita. Parem nõukaupa kui jõukaupa. Kus viga näed laita, seal tule ja aita. Kes teisele auku kaevab, see ise sisse langeb. Silm on väike, aga näeb kõik ilma. Töö ei teota kedagi, laiskust laidab igrames. Vanaema tegi seentest maitsvat toitu. Sõitsime autoga teatrisse. Hõissa, poisid, talv on käes! Treener õpetas poisse, kuidas oda heita. Näita neid kausse ka vanaemale!

Kaksiktäishääliku järel kirjutatakse *k*, *p*, *t* ühekordselt, pikk *s* aga kahekordselt (poiss, kauss, hõissa).

Harjutus 67. Moodustada lauseid, milles esinevad sõnad *poiss* ja *kauss*. Pealkirjaks: *Lauseid sõnadega «poiss» ja «kauss».*

Näidis: *Poiss pani pesukaussi vett.*

Harjutus 68. Asetada lünka sobiv täht.

Töö ei teo—a meest, kui mees ise tööd ei teo—a. Mida külvad, seda lõi—ad. Alles nüüd tai—as hunt, kuidas ta oli ennast petta lasknud. Pehme tuuleke pai—as hellasti ja õrnalt. Helle kandis punasest sametist klei—i. Tugevad tõu—ed panid maa värisema. Näi—a kaardil, kus lei—akse meie maal sütt ja maaki! Rähn õõnestas puusse au—u. Kuulsime metsast pau—u ja varsti nägime ka sui—su. Värske õhk kosutab kõi—i. Postimees andis tea—e ruttu edasi. Partisani jutustus vöi—lusest vaenlase tagalas kõi—is poi—e väga.

Kaashäälikute ühend.

Harjutus 69. Kirjutada kõik kaashäälikud tähestikulises järjekorras vihikusse. Pealkirjaks: *Kaashäälikud.*

B...

Harjutus 70. Nimetada harjutuses kõik kaashäälikud.

Rändlinnud.

I

Sügis on käes. Paljud linnud kogunevad parvedesse ja alustavad rändu kaugele lõunamaale. Miks jätavad linnud oma vaiksed rahulikud pesituskohad maha?

Sügisel väheneb toiduhulk iga päevaga. Näljased linnud lendavad toitu otsides hommikust õhtuni ringi. Lõpuks kogunevad nad suurtesse parvedesse, et rännata soojale maale. Igas parves on mõni vana lind, kes on parve juht.

Linnud ei lahku meie kodumaalt kunagi korraga. Esi-
mestena lahkuvad pääsukesed, ööbikud ja käod. Nad reisi-
vad väikeste salkadena.

Viimastena asuvad teele need, kes kevadel saabusid esi-
mestena — lõokesed ja kuldnokad.

Harjutus 71. Kirjutada harjutus ja tõmmata kõrvuti
asetsevatele, kuid erinevatele kaashäälikutele joon alla.
Pealkirjaks: *Kõrvuti asetsevad kaashäälikud.*

Arst tõmbas välja valutava hamba. Kaugusest hakkasid
paistma tehaste korstnad. Kirju liblikas lendles lillede
vahel. Linlased sõitsid kolhoosnikutele appi. Öhtul kella
seitsme ajal algas arstlik kontroll. Mõned sõitsid mööda
jõge lootsikuga, teised läksid jalgsi läbi metsa.

Kaks või enam kõrvuti asetsevat erinevat
k a a s h ä ä l i k u t moodustavad **kaashäälikute ühendi**
(*rst, mb, lj, st, stm, rstn, bl, ndl, nl* jne. on kaashääli-
kute ühendid).

Harjutus 72. Vaadelda, kuidas on kaashäälikute ühendis
iga häälik kirjutatud. Kirjutada antud sõnades kaashääli-
kute ühend värviliselt. Moodustada antud sõnadele laused.

*Jalgsi, korsten, pähklid, maksti, pintsliga, korstnad,
sulpsti, kiitsime, linlased, sõpra, arstlik.*

Harjutus 73. Märkida jutukeses kaashäälikute ühendid.
Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendid.*

Talvetaat oli maruvihane. Ta oli otsustanud kaotada
maailmas kõik, mis elab ja hingab. Kõigepealt asus ta
linde kimbutama: ta oli tüdinenud nende kisast ja piiksu-
misest.

Talv hakkas lõõtsuma külma, rebis puudelt lehti ja pais-
kas neid teedele maha. Lindudel ei olnud enam aset ega

varju. Nad hakkasid parvedesse kogunema, muretsema ja mõtisklema. Kogunesid, sädistasid isekeskis ja lendasid ära kõrgete mägede ja siniste merede taha. Kohale jäi ainult varblane.

Harjutus 74. Moodustada lühilauseid. Kaashäälikute ühenditele tõmmata joon alla. Sõnad valida kahest tulbast.

1. <i>peenraid</i>	<i>õmbles</i>
2. <i>tundras</i>	<i>künds</i>
3. <i>koplis</i>	<i>puhastasid</i>
4. <i>Ants</i>	<i>matkama</i>
5. <i>kombain</i>	<i>üheaegselt</i>
6. <i>traktorid</i>	<i>lõikama</i>
7. <i>põldudel</i>	<i>masindama</i>
8. <i>Milvi</i>	<i>algas</i>
9. <i>kaldal</i>	<i>kasvama</i>
10. <i>linlased</i>	<i>sõitsid</i>

Kaashäälikute ühendis kirjutatakse iga häälik ühekordse tähega.

Harjutus 75. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega. Kaashäälikute ühendile tõmmata värviline joon alla.

Va(p)rust saab näidata tööski. Ka(t)kenud võr(k) parandati kiiresti. Ho(m)seks tuleb luuletus pähe õppida. Var(s)ti a(l)gab ta(l)v. Anne ve(n)d töötab te(h)nikari(n)gis. Ega ühest hä(r)jast ka(h)t na(h)ka saa. Nii mõnigi la(p)s ei vii(t)si õppida. Kell ko(l)m on meil lõunasöök. Poiss mei(s)terdas suure hoolega kar(p)i. Pärast su(p)lust on mõnus liival lamada ja puhata.

Harjutus 76. Toimida samuti nagu eelmises harjutuses. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendid.*

Anu joo(k)sis mitu ri(n)gi ü(m)ber vä(l)jaku. Ta(l)veks pa(n)di ka(r)tulid ke(l)drisse. Ema a(s)tus

lauda poole ra(s)keid ä(m)breid ka(n)des. Mu ve(n)d
 töötas õ(h)tuni meie ko(l)hoosi põ(l)dudel. Jaamani
 mi(n)di ja(l)gsi. Väike tihane le(n)das a(k)nale. Li(n)-
 dude pesad olid vooderdatud su(l)gedega. Puud, mis
 meie möödunud kevadel par(k)i istutasime, lä(k)sid kõik
 ka(s)vama. Meie seinalehe arti(k)lis kutsuti õpilasi üles
 ta(l)veks li(n) dudele söögilavasid ehitama.

Harjutus 77. Õppida järgnevad laused etteütluks.

Lapsed sõitsid lootsikuga mööda jõge. Kolhoosipõllud
 künti juba varakult. Lind lendas ikka kõrgemale ja kõrge-
 male. Poisid töötasid vaprasti. Aednik oli katnud peenrad
 okstega. Homseks hoia leiba, aga mitte tööd! Kured lenda-
 sid üle kopli suure kuuse otsa, kus oli nende pesa. Tallinla-
 sed võistlesid hästi. Vaprus töös ja võitluses on nõukogude
 inimese tähtsamaid omadusi.

HELITUTE HÄÄLIKUTE ÕIGEKIRJUTUS.

k, p, t, s kõrval.

Harjutus 78. Kirjutada tabel vihikusse ja jätkata seda.
 Märgitud sõnadele moodustada laused.

s kõrval k		s kõrval p	
<i>laisk</i>	<i>üks</i>	<i>laps</i> *	<i>vispel</i> *
<i>kask</i> *	<i>kaheksa</i>	<i>küps</i> *	<i>raspel</i>
<i>raske</i> *	<i>jooksma</i> *	<i>kops</i>	<i>haspel</i>
<i>viskama</i>	<i>maksma</i> *	<i>lipsama</i> *	
<i>hõiskama</i>	<i>tiksuma</i> *	<i>kopsima</i>	

s kõrval t

astuma
ostma
tõstma
mast *
juust *

viitsima
kiitsid *
katsuma
kutse *
hoolitsema *

s kõrval kirjutatakse harilikult *k*, *p*, *t*.

Harjutus 79. Kirjutada lünka *k*, *p* või *t*.

La—sed võ—sid aias— kas—ekannu ja kas—sid ka—sataimi. So—sialis—likus võis—luses tuli esimese—s meie klass. A—s os—s poes— vors—i, juus—u ja mulgi—ka—said. Me—sas oli rohkes—i kü—seid mus—ikaid. Ars—id kii—sid An—su tervis— ja tema tugevaid ko—se. Juba teis— päeva o—sis isa oma ras—lit. Perenaine klop—pis vis—liga mai—svat toitu.

k, t h kõrval.

Harjutus 80. Kirjutada tabel vihikusse ja moodustada märgitud sõnadele lauseid.

<i>h kõrval k</i>	<i>h kõrval t</i>
<i>suhkur</i> *	<i>sihtima</i>
<i>lahke</i> *	<i>õhtul</i>
<i>rohkesti</i> *	<i>rohtu</i> *
<i>õhk</i>	<i>tähti</i> *
<i>Mihkel</i>	<i>viht</i> *

h kõrval kirjutatakse alati k, t.

Harjutus 81. Kirjutada lünka sobiv täht.

Uh—usega näitas Mih—el õh—ul pioneerijuhile valmis—atud vih—u. Sügisõh—utel on taevas tih—i roh—esti täh—i.

Kooli saalis näh—i vanempioneerijuh—i ves—lemas salgajuh—idega. Puh—usele paneb Ah—o väga palju rõh—u. Huntidele peeti jah—i. Leh—i koh—us oma vanade sõpradega. Teh—ud töös— tunneb igau—s rõõmu.

Harjutus 82. Vaadelda järgmistes sõnades esinevaid kaashäälikute ühendeid.

<i>k</i> kõrval <i>t</i>	<i>p</i> kõrval <i>t</i>	<i>t</i> kõrval <i>k</i>
<i>kactus</i> <i>oktaav</i> <i>oktoober</i> <i>akt</i>	<i>apteek</i> <i>september</i>	<i>kotkas</i> <i>matkima</i> <i>jätkama</i> <i>sõtkuma</i>

k, p, t kõrval kirjutatakse harilikult *k, p, t*, mitte *g, b, d*.

Harjutus 83. Koostada jutuke, milles kasutada järgmisi sõnu:

õpilased, järvele, pühkisid, pangedega, kasvatajad, võistlus, Linda, esikohale, plaksutasid, tõstsid, Viktor, poistest, õhtul, kogunesid, direktor, andis, diplomid, tant-sima.

Pealkirjaks: *Uisutamas.*

Harjutus 84. Kirjutada lünka sobiv täht.

Äh—ides ja puh—ides tossutas rong jaama. Lennuk tõusis õh—u. Tuh—ur sattus lõ—su. Suh—ur on magus. Ahjus oli palju tuh—a. Ühendus teeb tugeva—s. Kus sui—su, seal sooja. Se—tembris algavad koolid. Suvel lähuvad pioneerid ma—kama. See film on meil juba

näh—ud. Kõik kii—sid meie töid. Poisil oli see karp häs—i valmis—atud.

g, b, d erandlikult s kõrvale.

Sõna algvorm (nimetav kääne või ma-tegevus- nimi)	Sõna muutmisel või uue sõna moodustamisel ilmub <i>g, b, d</i> kõrvale <i>s</i>
1. hoidma püüdma andma kündma raudne kuldne nüüdne	1. hoidsin püüdsin andsin kündsин raudsed kuldse nüüdsed
2. kärbes umbne	2. kärbsed umbsed
3. aeg jalg hoogne	3. aegsasti jalgsi hoogsalt

Kui sõna algvormis on *g, b, d*, jäävad need sõna muutmisel *s* kõrvale püsima.

Harjutus 85. Asetada lünka õige täht.

Meie kolhoosis kün—sid kolhoosnikud juba aprillikuu lõpus. Nad tõusid hommikul ae—sasti, et õigeks ajaks põllule jõuda. Kui meie kooli jõu—sime, oli tundide alguseni veel palju aega. Matkasime jal—si ligi sada kilomeetrit. Kär—sed sumisesid akende taga. Mäng läks hoo—salt, sest poisid püü—sid palli. An—sin Murile ka tükikese saia. Möödunud suvel hoi—sime õega kolhoosi karja. Ärge istuge um—ses toas, vaid avage aknad! Sellel tüdrukul on «kul—sed» käed.

Harjutus 86. Kirjutada antud sõnadest minevik. Pealkirjaks: *Helitute häälikute õigekirjutus*.

Kandma, võtma, maksuma, murdma, kütma, seadma, hüüdma, püüdma, sõudma, niitma, laskma, hoidma, nõudma.

N ä i d i s:

Sõna algvorm	Minevik
1. sõudma	sõudsin, sõudsid, sõudis, sõud- sime, sõudsite, sõudsid
2. saatma	saatsin, saatsid, saatis, saatsime, saatsite, saatsid
3. ...	

Harjutus 87. Kirjutada mitmuse nimetav antud sõnadest. Pealkirjaks: *Mitmuse nimetav*.

Moodne, soodne, vanaaegne, raudne, muldne, iidne, erakordne, kaudne, neljajalgne, mitmekordne, umbne, uudne.

N ä i d i s: *umbne — umbsed ...*

Harjutus 88. Valida antud sõnadest viis sõna mitmuse nimetavas ja moodustada nendele laused.

N ä i d i s: *Tänavu on metsatöödeks soodsad ilmad.*

Harjutus 89. Kirjutada lünka |+| asemele *b* või *p*, = asemele *d* või *t* ja — asemele *g* või *k*. Pealkirjaks: *Helitute häälikute õigekirjutus*.

Suvel soojaga sigineb palju kär+seid. Võ=sime paki lah=i ja lei=sime sealt palju maius=usi. Sammusime kiirres=i, sest tah=sime jõuda õigeae—selt kooli. Vaenlase kan=s vallutati hoo—sa rünnakuga. Käsi=si lü+smine oli raske, masina abil läheb see aga jõu=sasti. Võis=lejad sõu=sid üh=lases tak=is. Meie maal tehakse hoo—sat ülesehitustööd. Ii=sed puud on meil looduskai=se all. La+|suke poetas käe var—si onu pih—u.

Liitsõna.

Vaadelda tabelis antud liitsõnu.

Liitsõnad	Liitsõnad
alg + kool	algkool
sulg + padi	sulgpadi
jalg + pall	jalgpall
king + sepp	kingsepp
laud + pōrand	laudpōrand
raud + tee	raudtee
umb + keelne	umbkeelne
rong + käik	rongkäik

Kui liitsõnas satub helitu hääliku kõrvale *g, b, d*, jääb see püsima.

Liitsõnad	Liitsõnad
kesk + kool	keskkool
kott + pime	kottpime
papp + karp	pappkarp
vask + katel	vaskkatel
klapp + tool	klapptool
plekk + katus	plekk-katus
pann + kook	pannkook

Liitsõnad kirjutatakse nii, nagu need lihtsõnad, millest nad koosnevad (*olugi et tekib kaashäälikute ühend*).

Harjutus 90. Moodustada lauseid antud liitsõnadele. Liitsõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid liitsõnadele*.

Raudtee, algkool, keskkool, rongkäik, pannkook, allkiri, kingsepp, maantee, põldhiir, kuldkollane, heategu.

Näidis: *Meie rajoonis on mitu keskkooli.*

Harjutus 91. Moodustada sulgudes olevatest liitsõnadest liitsõnad ja asetada need õigesse käändesse. Pealkirjaks: *Liitsõna*.

1. Kalur kudus uut (võrk+kott). 2. (Hull+julge) leidis kärestikus viimse voodi. 3. Koolides õpetatakse ka (papp+töö). 4. Kutsuti kohale ka (lukk+sepp). 5. (Hall+pea) tuleb austada. 6. Jaagult nõuti (all+kiri). 7. Istuti (rist+tee) ja puhati jalgu. 8. Poiss püüdis kalakese ja laskis ta veega täidetud (plekk+nõu). 9. Majad kadusid (kott+pime) öösse. 10. Meie (kooli+maja) on suur ja avar. 11. Ema küpsetas (pann+kook). 12. Igas rajoonis on mitu (küla+nõukogu). 13. Suvel kantakse (õlg+kübar). 14. Tütarlapsel oli (uhi+uus) (siid+kleit). 15. (Mängu+muru) on (laud+sile).

Liide *-ki* või *-gi*.

Vaadelda, millal liitub sõnadele *-ki*.

Liide *-ki*

auk + ki = aukki

loik + ki = loikki

kukk + ki = kukkki

sepp + ki = seppki

kott + ki = kottki

toit + ki = toitki

saag + ki = saagki

laud + ki = laudki

leib + ki = leibki

kolhoos + ki = kolhooski

puss + ki = pusski

suits + ki = suitski

aitäh + ki = aitähki

noh + ki = nohki

šeff + ki = šeffki

tušš + ki = tušški

Helitute häälikute

k, p, t, g, b, d,

s ja h, f ja š

järel kirjutatakse liide *-ki*.

-ki liitmisel võib seega tekkida pika ja kaksik-
täishääliku järel *-kk-* (*saakki, loikki*) ja esineda
-kkk- kõrvuti (*kukkki*). Samuti võib *k* kõrval esineda
g, b, d (*saagki, leibki, laudki*).

Liide *-gi*

vihm + gi = vihmgi

linn + gi = linngi

lill + gi = lillgi

kohv + gi = kohvgi

koor + gi = koorgi

garaaž + gi = garaažgi

maa + gi = maagi

see + gi = seegi

kuu + gi = kuugi

soo + gi = soogi

öö + gi = öögi

süü + gi = süügi

Sõna, millele liidetakse *-ki* või *-gi*, jääb alati
muutmatus.

Täishäälikute ja heliliste kaashää-
likute (*l, m, n, r, v, z, ž*) järel kirjutatakse liide *-gi*.

Harjutus 92. Liita antud sõnadele *-gi* või *-ki*. Pealkir-
jaks: *Liide -ki või -gi*.

Tuul, arg, kook, lukk, lehm, lipp, korv, noor, leib, piip,
kohv, lell, puu, dušš, köis, šeff, lind, tutt, ema, puu, vöö,
põldpüü, lugu, hele.

Harjutus 93. Moodustada lauseid, kasutades antud sõnu.
Pealkirjaks: *Lauseid*.

Emagi, kuldnokki, ööbikki, lumigi, öökullgi, suppi,
seepki, laudki, kuugi, päikegi, lapsedki, autogi.

Harjutus 94. Kirjutada kriipsu asemele liide *-ki* või *-gi*.
Pealkirjaks: *Liide -ki, -gi*.

I

Vanaisa— istus noorte sekka. Täna sadas rahet—. Pioneerid— sõitsid koos õpetajatega ekskursioonile. Meie kooli noored naturalistid käisid Moskvast—. Piim— oli lauale valmis pandud. Tuisk— ei takistanud kooliminekut. Tormiga murdusid puud—. Ema oli kohvi— valmis keetnud. Koer— tahtis Jukuga kooli kaasa minna.

II

Poiss ei osanud aitäh— öelda. Pakk— purunes tugevast löögist. Hommikul— ei lakanud torm. Ants oskas lüpsta—. Lill— oli närtsinud. Nii suurt rotti kardab kass—. Linnud— kardavad torkivaid puid. Siit algab— asja teine külg. Seda pesu ei pese seep— puhtaks. Ahne kõht ei saa iial— täis.

III

Suure rõõmu tõttu ei märganud lapsed aitäh— öelda. Vana Juhan— keerutas polkat. Head teha pole iial— hilja. Haige vanake ei saanud und— silma. Tõde ei põle tules—. Asi ei olnud— nii hull. Kord väsis tugevam— rändaja. Kägu— kukkus kuuse otsas, lind— laulis lepa ladvas. Kumb— ei lausunud sõna—.

Kaashäälikute ühendi õigekirjutuse kordamine.

1. Põhireegel: Kaashäälikute ühendis kirjutatakse iga häälik

2. Erandlikult kirjutatakse aga

a)

b)

Helitute häälikute õigekirjutuse kordamine.

1. Põhireegel: *k, p, t, s* ja *h* kõrval kirjutatakse harilikult ...

2. Erandlikult esinevad helitute häälikute kõrval *g, b, d* järgnevatel juhtudel:

a) kui sõna algvormis esinevad ...

b) liitsõnades, kui liitmisel tähed ... satuvad helitute häälikute kõrvale,

c) liite ... liitmisel.

Igale reeglile tuua 5 näidet.

Harjutus 95. Õppida jutuke etteütluks.

Metsavahti abi.

Ühel ilusal hommikul läksid Aino ja Helga metsa marju noppima. Metsa serval polnud marju leida ja lapsed läksid ikka sügavamale. Ühelt mättalt leidsidki nad palju punaseid pohli. Varsti olid nende korvikesed täis ja nad tahtsid koju pöörduda. Lapsed ei leidnud aga enam teed. Nad istusid kännule ja hakkasid nutma. Äkki seisis nende ees rohelises pintsakus mees. Võõras vaatas lahke pilguga lapsi ja küsis nende pisarate põhjust. Lapsed jutustasid oma äpardusest. Võõras naeratas ja lubas neid aidata. Ta oli metsavaht ja tundis seda kohta hästi. Nii juhataiski ta lapsed metsast välja. Lapsed tänasid võõrast ja lippasid rõõmsatena koju.

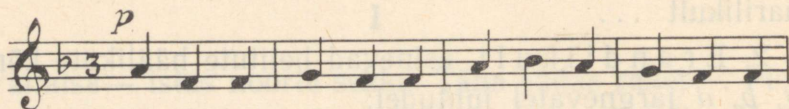
SILBITAMINE JA POOLITAMINE.

Laulda laulu «Lõikuse laul» (kõik 3 salmi) rõhutades iga nooti ja pidades iga noodi järel väikest pausi!

Lõikuse laul.

D. Vaarandi.

Eesti rahvaviis

1. Miks sa küll, tuu-le-ke, kõr-tes nii ka-his-tad?

Miks sa, mu põl-lu-ke, mõt-tes-se va-ju-nud?

Mu-ret kas mee-nu-tad hal-lad kuis a-his-tand,

põ-le-tand põu-ad ja rut-ju-nud ra-ju-d.

2. Oi sa, mu põlluke, mured on mullused,
tuul juba kiigutab küpsenud teri.
Päevad nüüd kodumaal päikeseküllased,
kõrvu siin kuldne ja sinine meri.
3. Aeg on nüüd tulla ja aeg on nüüd lõigata
nägusaiks napradeks nurmede vilja.
Hõiskeid nii palju on kaugusse hõigata,
laulusid laulda veel õhtulgi hilja.

Silp on sõna osa, mille hääldame ühe hinge-
tõukega.

Sõnad jagunevad silpideks. Silpi hääldame ühe hingetõukega. Tavaliselt rääkides hääldame me niivõrd kiiresti, et sellised hingetõuked — silbid — jäävad märkamatuks. Aeglasemalt hääldades on nad aga selgesti eraldatavad. Eriti selgesti kuuleme silpe laulmisel.

Harjutus 96. Vaadelda järgnevas muistendis silpe, mis on eraldatud üksteisest sidekriipsuga, ja hääldada neid.

Orjakivi.

Hel-me mõi-sast ee-mal — nõn-da rää-kis va-na-i-sa — sei-sab maan-tee ää-res suur ki-vi, kõ-va põl-lu-ki-vi. Ki-vi kut-su-tak-se ka is-te-ki-viks, sest tal on i-me-lik auk sees, just na-gu o-leks seal kee-gi is-tu-nud ja sel-lest ki-vis-se is-te-a-se jää-nud. Tei-sed jäl-le ni-me-ta-vad se-da or-ja-ki-viks, il-ma et teak-sid, mis-pä-rast. Va-nal a-jal a-ga, ju-ba mõ-ne-sa-ja aas-ta eest, pää-se-nud o-ri, ke-da pii-na-mi-se-ga sun-ni-tud ar-va-tud ku-ri-tööd ü-les tun-nis-ta-ma, pii-na-ja-te käest põ-ge-ne-ma. Sur-ma-ni vä-si-nud ja haa-vu täis, ot-si-nud põ-ge-ne-ja o-ma ta-ga-a-ja-ja-te eest veel kus-kil var-ju; öö ol-nud käes, põ-ge-ne-ja jõud ot-sas. Seal näi-nud ta tee ää-res ki-vi ja viim-se ram-mu-ga ve-da-nud ta e-ne-se ki-vi-le ja õ-ha-nud: «Ha-las-ta si-na-gi, ki-vi; i-ni-mes-te sü-da-med on ki-vi-sed, ne-mad ei tun-ne ar-mu!» Seal tund-nud o-ri, na-gu o-leks ki-vi ta all peh-meks pad-jaks läi-nud; ma-gu-sas-ti jää-nud ta ma-ga-ma ja õn-nis-ta-nud veel u-nes ki-vi, et see ta vas-tu ar-mu-li-ne ol-nud. Kui or-ja ta-ga-a-ja-jad hom-mi-kul sii-a tul-nud, leid-nud nad or-ja ki-vil sur-nult is-tu-vat, a-ga kui nad tõst-nud ta ke-ha ü-les, koh-ku-nud nad kõik: ki-vis ol-nud is-te-a-se!

(*Juh. Liiv.*)

Harjutus 97. Kirjutada eelmisest jutustusest sõnu, milles on üks silp. Pealkirjaks: *Ühesilbilisi sõnu.*

N ä i d i s: suur, ka, sest ...

Kui sõnas on ü k s silp, siis liigub suu sõna häälda-
misel ü k s k o r d.

Harjutus 98. Kirjutada eelmisest jutustusest sõnu, milles on kaks silpi. Sõnad silbitada sidekriipsuga. Pealkirjaks: *Kahesilbilisi sõnu.*

Näidis: *Hel-me, mõi-sast...*

Kui sõnas on k a k s silpi, siis liigub suu sõna häälda-
damisel k a k s k o r d a.

Harjutus 99. Kirjutada sõnu, milles on kolm silpi, ja siit-
bitada need sidekriipsuga. Pealkirjaks: *Kolmesilbilisi sõnu.*

Näidis: *Is-tu-nud, sur-ma-ni...*

Kui sõnas on k o l m silpi, siis liigub suu sõna häälda-
damisel k o l m k o r d a.

Harjutus 100. Kirjutada lugemikust sõnu, milles on neli
või enam silpi. Pealkirjaks: *Enamasilbilisi sõnu.*

Näidis: *Tun-nis-ta-ma, põ-ge-ne-ja...*

Silbitamisreeglid.

Reegel	Näited
1. Üksik kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi.	tuu-le-ke, va-ju-nud, mu-ret, põ-le-ta-nud, ra-jud
2. Kui täishäälikute vahel on kaks kaashäälikut, siis kuulub üks eelmisse ja teine järgmisse silpi.	tul-la, vil-ja, hõis-keid, or-ja, sur-nult

Reegel	Näited
3. Kui täishäälikute vahel on kolm või enam kaashäälikut, siis kuulub ainult viimane järgmisse silpi.	seits-mes, samb-la, kolks-ti, sulps-ti
4. Pikka täishäälikut (<i>aa, ee, ii</i> jne.) ja kaksiktäishäälikut (<i>ae, au, ei</i> jne.) silbitamisel ei poolitata.	siis, ää-res, jää-nud, päi-ke, õu-est, kau-niks
5. Liitsõnades tuleb silbitada iga sõna eraldi.	laag-ri-plats, kesk-kool, vanna-e-ma

Harjutus 101. Silbitada sõnad järgnevas jutukeses sidekriipsude abil. Pealkirjaks: *Silbitamine*.

Meie kodumaa.

M. Iljin.

I

Meie armastame oma kodumaad.

Armastame ta lõputuid lagendikke, ta ülevaid metsi, ta võimsaid mägesid, ta veeküllaseid jõgesid, ta linnu ja kolhoose. Iga ta nurk, olgu see kuitahes kaugel, on meile kallid ja lähedane.

Meie kodumaa — see on nõukogude rahvaste suur pere, kes ehitab uut, helget elu.

Miljonid nõukogude inimesed töötavad pingsalt päevast päeva, maa peal ja maa põues, meredel ja jõgedel, vee all ja õhus, lõuna kõrbeis ja põhja tundrais.

Meie maal on loodud ja luuakse ühtse plaani järgi tuhandeid tehaseid, tehakse ümber maakaarti, muudetakse jõgede voolu, elustatakse kõrbeid, ühendatakse meresid. Miljonid piiripeenardega eraldatud põllulapid on liitunud kolhoosipõldude võimsateks massiivideks.

Harjutus 102. Toimida nii nagu eelmises harjutuses.

Katkend jutustusest «Stepipäike».

P. Pavlenko.

Sergei istus kaua, pannud käed põlvile, teadmata, mis ette võtta. Autokolonn oli arvatavasti juba ammu viljaveole asunud ja kes seda teab, millal ta tagasi jõuab. Sergei ei teadnud, kas ta peaks vahest minema külasse või ootama isa rehalas. Isa pintsak oli kohal, kuid seljakott koos käteräti ja seebiga oli sõitnud ära ühes masinaga. Suur meega ülemääritud leivaviil lamas pintsaku kõrval kobrulehes. Mesilaste parv roomas mööda leiba, ja et neid mitte ärritada, hakkas Sergei ettevaatlikult leivaviilust tükikesi näkitsema. Mesilased ei taganenud. Nad istusid leivatükikestele otse huulte juures, püüdes neid iga hinna eest ära võtta kutsumata õgija käest.

Harjutus 103. Leida 4 sõna, kus

- 1) ühetäheline silp on sõna algul (näit. *e-ma*);
- 2) ühetäheline silp on sõna lõpus (näit. *sai-a*);
- 3) ühetäheline silp on sõna keskel (näit. *lau-a-le*).

Silbitada need ja moodustada laused.

Sõnade poolitamine.

Reegel	Näited
1. Sõnade poolitamine ühelt realt teisele viimisel toimub silpide kaupa.	Leningrad on Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni häll.
2. Ühetähelist silpi ei jäeta üksi ei rea lõppu ega viida rea algusse.	i-sa, e-ga, ai-a, juu-a, lau-a (neid sõnu ei saa poolitada)
3. Kui ühetäheline silp asetseb sõna keskel, jäetakse see rea lõppu.	Juku tahab saada leiutajaks. Aino pani raamatud lau/a-le.
4. Liitsõnu soovitatakse poolitada liitmise kohalt.	Kesk-kool, laagri-plats, pioneeri-rätik.

Harjutus 104. Märkida, kust saame poolitada

1) sõnu, kus esineb ühetäheline silp:

saiajahu, aiatöö, odav, elame, ojasse, elusad, enamik, süüakse, raiuja, leiukoht, õuele, aiale, laiadele;

2) sõnu, kus esineb kaashäälikute ühend:

marssisid, tugevdama, lihtsalt, mõistlik, korstnad, taldrikud, käsitsi, ripsmed, oskan, kolksti, kutsutakse, kiskjad, vankri, pintseldama.

Harjutus 105. Märkida püstkriipsuga sõnade poolitamiskohad. Pealkirjaks: *Sõnade poolitamine.*

Igal linnul oma pesa armas. Kõik kaunad ei kasvata teri. Ei ole kõik valged lambad, kes valget villa kannavad. Kes palju näeb, see palju õpib. Mida Juku on õppinud, seda Juhan ei unusta. Ära usu ilma, ilm ajab puru silma. Ema

pani toidu lauale. Tädi riputas pesu aiale kuivama. Aino õpib vabal ajal klaverit. Isa oli kolhoosi heinamaal maaparandustöödel. Nõukogude riigis ehitatakse igal pool uusi vabrikuid, jõujaamu, koole, elamuid. Linnad kasvavad meil kiiresti, ühes sellega suureneb toodang.

Harjutus 106. Näidata, kust on võimalik sõnu poolitada.

Komsomolsk.

Kaugel Siberis voolab Amuuri jõgi.

1932. aastal sõitsid kommunistlikud noored Moskvast, Leningradist ja mujalt Amuuri äärde. Nad hakkasid ehitama uut linna. Põlised puud langesid raginaga. Kirveste hoobid kostsid kaugele. Noorte rõõmus laul kõlas läbi metsa.

Noored ehitajad töötasid rasketes tingimustes.

Sügisesed vihmad leotasid nende onne ja telke. Talvel olid kanged külmad ja tuisud, aga suvel kõrvetas päike ja hammustasid sääsed. Mätastest roomasid välja mürgised maod.

Kommunistlikud noored ei kartnud raskusi. Nad täitsid oma ülesande. Nad rajasid uue linna — Komsomolski, mis sai tähtsaks tööstuslinnaks.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

1. Mida nimetatakse kaksiktäishäälikuks?
2. Mitmekordselt kirjutatakse k , p , t kaksiktäishääliku järel?
3. Kuidas kirjutatakse pikk s pärast kaksiktäishäälikut?
4. Mida nimetatakse kaashäälikute ühendiks?
5. Mitme tähega kirjutatakse kaashäälikute ühendis iga kaas-häälik?
6. Missuguste kaashäälikute kõrval kirjutatakse harilikult k , p , t , mitte g , b , d ?
7. Millal kirjutatakse s kõrval g , b , d ?

8. Missuguste häälikute järel kirjutatakse liide *-ki*, missuguste järel *-gi*?

9. Nimetada, kuidas tuleb sõnu silbitada, kuidas poolitada. Igale reeglile tuua neli näidet.

Kordavaid harjutusi.

Harjutus 107. Lugeda hoolikalt antud kirja! Kirjutada sulgudes olev häälik ühe või kahe tähega.

Kiri polaarmaade uurijatelt.

I

Ka(l)id lapsed!

Pol(a)rj(a)ma ko(l)ekt(i)v s(a)dab teile palava tervituse. V(a)tamata pol(a)r(ö)le teostame endistv(i)si (u)rimistöid. N(e)d on meil s(u)red ja huvitavad.

Aga meie ei t(e) ainuüksi teaduslikku t(ö)d. Meie t(e)me kõi(k) t(ö)d ise. Sageli m(e) oleme l(a)dijad — kui võtame lasti maha le(n)ukitelt; oleme p(u)sepad ja ehitust(ö)lised — kui paneme ko(k)u meile t(o)dud maju või ehitame au(t)oteid. Vahel me t(e)me lu(k)sepat(ö)d, m(e) oskame ise parandada mitmesuguseid r(i)stu. Õ(m)elda me o(s)kame kõik. M(e) peseme ise pesu ja valmistame toi(t)u.

II

J(ä)vä(l)jadel t(ö)tades m(e) v(e)ndusime, et peab oskama palju teha — s(e) kergendab elu igasugustes oluko(r)dades.

Paljud teie seast, lapsed, l(o)davad tulevikus s(a)da (u)rijateks, merem(e)steks või le(n)duriteks. S(e) on muidugi hea. Aga se(l)eks tuleb e(n)ast e(t)e va(l)mistada: tuleb õ(p)ida ki(n)dlalt käituma iga juhuse ja (o)tamatusel puhul ning tuleb olla meister igal alal.

Südamlik te(r)vitus teile!

Harjutus 108. Kirjutada — asemele *ds* või *ts* ja + asemele *ks* või *gs*.

Poiste abi.

I

Enn ja Juhan sõi—id nääriyaheajaks kolhoosi vanemate juurde. Poisid tah—id me—as kütet valmi—ada. Nad tea—id, et siis tuleb vara tõu—a. Juba õhtul sea—id poisid töörii—ad korda. Isa töötoast lei—id nad sae, kirved ja labida.

Hommikul võ—id Enn ja Juhan töörii—ad ja ruttasid me—a. Nad lei—idki koha, kust oli lubatud puid teha. Kohe asusid nad tööle, sest nad tea—id, et õhtuks tuleb oma norm välja töötada.

II

Töö edenes hoo+alt ja var—i jõudiski lõuna. Poisid võ—id kaasatoodud toidu ja asusid sööma. Toit mai—es suurepäraselt.

Pärast sööki kan—id nad o+ad kokku ja hei—id sinna puhkama. Ka lõkke tegid nad üles.

Var—i asusid nad uuesti tööle ja püü—id töö õigeaeg+elt lõpetada.

Õhtuks oligi töö valmis ja hea tujuga jõu—id nad koju. Vanemad kii—id tublisid poisse ja hüü—id poisid sööma.

Harjutus 109. Liita antud sõnadele *-gi* või *-ki*. Pealkirjaks: *Liide -ki või -gi*.

Kell, jaanuar, gramm, tonn, kopikas, garaaž, kodanik, hoolsus, õpetaja, kuu, partei, kohv, töö, aitäh, šeff, lukk, lepp, hilp, konn, külas, mäng, hoone.

II. KÄÄNDSÕNA.

NIMISÕNAD.

Jätkata nimisõnadega!

Elusolendite nimetused: *inimene, kull, lehm*...

Elusolendite nimed: *Heino, Polla, Vaike*...

Taimede nimetused: *puu, mustikas, sinilill*...

Asjade nimetused: *raamat, laud, maja*...

Kohtade nimetused: *linn, mägi, jõgi*...

Kohtade nimed: *Tallinn, Munamägi, Volga*...

Sündmuste nimetused: *sünnipäev, aktus, koosolek*...

Ainete nimetused: *piim, sool, või*...

Nähtuste nimetused: *öö, sügis, tuul*...

Elusolendite, taimede, kohtade, nähtuste jm. nimetused on nimisõnad .
--

Harjutus 110. Leida palast nimisõnad ja kirjutada need välja. Pealkirjaks: *Nimisõnu*.

Aurikuga Volgal.

Kalinini linna sõitsime paadiga ja siis istusime suurele Volga aurikule. Aurik sõidab Volga veehoidlasse, mis kujutab endast suurt kunstlikku järve. Tõuseb tuul ja järvel keruvad suured lained.

Aurik läheneb Rõbinski linnale. Sadamas on palju laevu. Nad sõidavad mööda jõgesid ja kanaleid Leningradi ja Moskvasse.

Gorki linna jõuame õhtul. Selles linnas sündis ja elas

suur vene kirjanik Maksim Gorki. Läheme linnaparki, mis asub kõrgel kaldapealsel.

Siin armastas puhata M. Gorki. Pimedas vilguvad Volga pinnal sajad tuled: seal liiguvad laevad ja pargased.

Hommikul vara sõidab aurik edasi. Allpool muutub Volga veel laiemaks. Ilus on siinkohal veerikas Volga!

N ä i d i s: *Kalinini, linna, paadiga* jne.

ÜLD- JA PÄRISNIMED.

Harjutus 111. Jätkata järgmist tööd! Jälgida, missuguse tähega kirjutatakse üldnimed, missugusega pärisnimed.

Üldnimed	Pärisnimed
inimene	Juhan, Leida, Luhaäär ...
loom	Raksi, Miira ...
linn	Tallinn, Riia ...
jõgi	Volga, Emajõgi ...
järv	Vörtsjärv, Baikal ...
mägi	Munamägi ...
laht	Soome laht, Riia laht ...

Inimeste, loomade, linnade, jõgede, järvede, mägede jm. nimed kirjutatakse *suure* algustähega.

Harjutus 112. Kirjutada sulgudes olevad sõnad suure või väikese algustähega.

Seisame seal, kus (narva jõgi) suubub (soome lahte). Kõige enne märgatakse (toomemäge), mis asub (emajõe) paremal kaldal. (peeter loog) ja (tõnu kask) sõitsid (moskvasse) ekskursioonile. Sinise (dnepri jõe) kaldal kõrgetel küngastel asub (ukraina) (pealinn kiiev). (polla

ja miisu) mängisid hoovis. Isa pani (miira) ette ja läks põllule. 1957. a. suri (tartus) eesti vanim luuletaja (anna haava). (baikali järvest) voolab välja (angara jõgi). Läti asub (balti mere) rannikul, seal, kus (riia laht) tungib sügavale mandrisse.

Harjutus 113. Jätkata!

Üldnimed	Pärisnimed
tänav	Viru, Tehnika, Pikk...
väljak	Võidu väljak, Punane väljak...
maantee	Tartu maantee...
kool	Toomesoo Algkool...
maa	Saaremaa, Inglismaa...
riik	Nõukogude Liit...
kolhoos	«Sõprus», «Helge Tee»...
sovhoos	Peningi sovhoos...
tehas, vabrik	«Punane Koit», «Volta»...

Tänavate, väljakute, maanteed, riikide jm. nimed kirjutatakse *suure* algustähega. Kolhooside nimedes kirjutatakse kõik sõnad *suure* tähega ja pannakse *jutumärkidesse*.

Harjutus 114. Kirjutada sulgudes olevad sõnad suure või väikese tähega.

Kõige otsem tee kino juurde viib (pärnu maanteelt) (karja tänava) kaudu (müürivahe tänavasse). Kremli ees asub (punane väljak). Mu õde töötab (ülenurme sovhoosis), vend aga on (tuleviku) kolhoosis autojuht. Kõik (nõukogude liidu) rahvad võitlevad rahu eest. Turistid külastasid (inglismaad, saksamaad ja prantsusmaad). Urve lõpetab sel kevadel (tuhala 8-kl. kooli) ja tahab sügisel astuda (kose keskkooli). Ta elas (narvas) (peetri väl-

jaku) lähedal uues majas. (nõukogude eesti) tähtsamaks maavaraks on põlevkivi.

Harjutus 115. Jätkata!

Üldnimed	Pärisnimed
raamat	«Kuidas karastus teras», «Tasuja»...
ajaleht	«Säde», «Rahva Hääl»...
ajakiri	«Pioneer», «Pikker»...

Raamatute, ajalehtede ja ajakirjade nimed kirjutatakse suure tähega ja pannakse jutumärkidesse.

Harjutus 116. Kirjutada vihikusse 5 raamatu, 5 ajalehe ja 5 ajakirja nime.

Näidis: Raamatute nimed: «Jutustus tõelisest inimesest»...

Inimene, linn, meri, riik, kolhoos, ajaleht jne. on üldnimed.

Moskva, Nõukogude Liit, «Sõprus», «Säde» jne. on pärisnimed.

Üldnimed kirjutatakse väikese algustähega.

Pärisnimed kirjutatakse suure algustähega.

Harjutus 117. Moodustada lauseid järgmiste üldnimedega: *ajakiri, sadam, mägi, org, arst, insener, raamat, pioneer, sovhoos, kirjanik*. Pealkirjaks: *Üldnimed*.

Harjutus 118. Moodustada lauseid järgmiste pärisnimedega: *Nõukogude Eesti, Kiiev, Don, Võrtsjärv, Tammsaare, «Jutustus tõelisest inimesest», «Pioneer», «Säde», «Edu»*

kolhoos, «Oktoobri Võidu» kolhoos. Pärisnimedele tõmata joon alla. Pealkirjaks: Pärisnimed.

Harjutus 119. Leida palast üld- ja pärisnimed.

Tallinn.

Nõukogude Eesti pealinn on Tallinn. Tallinn on kõige suurem linn Nõukogude Eestis. Ta asub Soome lahe kaldal Lahe ääres on suur sadam. Siia saabuvad suured laevad Leningradist, Riiast ja teistest linnadest.

Tallinnas asuvad suured tehased ja vabrikud, kus töötavad tuhanded töölised. «Volta» tehas toodab elektrimootoreid, Tallinna Masinaehitustehas valmistab põllutööriistu kolhoosidele ja sovhoosidele. Trikotööstuses «Marat» valmistavad trikootooted, tekstiilivabrik «Punane Koit» toodab kauneid kangaid.

Tallinnas on palju õppeasutusi, kolm teatrit, mitu klubi ja palju kinosid.

Siin ilmuvad noorte ajalehed «Säde» ja «Noorte Hääl» ning noorte ajakirjad «Pioneer» ja «Noorus».

Harjutus 120. Kirjutada sulgüdes olevad sõnad suure või väikese tähega, nagu on nõutav. Vajaduse korral kasutada jutumärke. Pealkirjaks: *Suur ja väike algustäht.*

Tädile külla.

I

(enn ja jaan) elavad (tallinnas) (õle tänavas). Enn on (pioneer). Ta õpib (tallinna 17. keskkoolis). Jaan aga on juba (kommunistlik noor). Ta lõpetab sel aastal (tööstuskooli) ja saab (treialiks).

Suvel sõidavad (enn ja jaan) tädile külla. Tädi elab (sotsialismi tee kolhoosis). Ühel päeval ostavad poisid piletid ja sõit algab. Buss sõidab mööda (tartu maanteed). Tee kulgeb kaks korda üle (pirita jõe). Suurema peatuse

teeb buss (vaida sovhoosi) keskuses. Siin läheb palju inimesi maha. Ka (ennul ja jaanil) pole enam palju sõita. Nad väljuvad (kolu peatuses).

II

Poistel on (kolhoosis) tore suvitada. (tädi elli) töötab (kanalas), (onu madis) aga on (agronoom). (enn ja jaan) abistavad neid. Poisid käivad iga päev (pirita jões) suplemas. Ühel pühapäeval võtsid nad ette matka (paunkülasse). Mõnus oli (paunküla mägedes) ronida, (kirevere järves) aga supelda ja kalu püüda.

Ka (ajalehtede ja ajakirjade) lugemiseks jätkub poistel aega. Enn loeb (sädet) ja (pioneer), Jaan aga (noorie häält) ja (noorust). Isegi (tammsaare) (meie rebane) ja (lutsu) (kevade) said läbi loetud.

Tore oli poistel suvel (kolhoosis).

Vaadelda, kuidas kutsutakse inimesi koha järgi, kus nad sündisid või elavad.

Koht (pärisnimi)	Seal elavate inimeste, rahvuste ja keelte nimed (üldnimed)
Nõukogude Eesti	eestlane — eesti keel
Nõukogude Vene	venelane — vene keel
Prantsusmaa	prantslane — prantsuse keel
Saksamaa	sakslane — saksa keel
Hiina	hiinlane — hiina keel
Moskva	moskvalane
Leningrad	leningradlane
Tallinn	tallinlane
Tartu	tartlane
Saaremaa	saarlane

Harjutus 121. Valida sulgudes olevatest tähtedest suur- või väiketäht. Pealkirjaks: *Üld- ja pärisnimed.*

(M, m)oskvas õpib palju rahvusi: (V, v)enelasi, (U, u)krainlasi, (L, l)ätlasi, (H, h)iinlasi, (U, u)ngarlasi ja teisi. Möödunud nädalal avati (T, t)allinnas näitus, mida külastasid peale (T, t)allinlaste veel (T, t)artlased, (V, v)iljandlased, (V, v)õrulased ja (T, t)apalased. Jääpallis kohtusid esimestena (J, j)õgeva ja (T, t)artu meeskonnad, mis lõppes (J, j)õgevalaste võiduga. Möödunud aasta jaanipäeval olid meil külas (U, u)krainlased, oktoobripühadeks sõidame aga ise (U, u)krainasse.

OMADUSSÕNAD.

Harjutus 122. Leida palast sõnad, mis märgivad olendite ja esemete omadusi.

Taiga.

Siber on suur mets — taiga. Taigas on karm kliima: talv on pikk ja külm ning paks lumi katab maad. Taigast voolavad läbi veerikkad jõed. Taigas on ka palju väikesi ja suuri järvi ning pehmeid soid.

Taiga on tihe mets. Seal kasvavad kõrged kuused, uhked männid, rohelised lehised ning ilusad nulud.

Taigas elab palju mitmesuguseid loomi. Siin elavad pruunid karud, toredad põdrad ja hirved. Tigidad hundid liiguvad suurtes karjades.

Taigas elavad veel rebased, oravad, ilvesed, mägrad, nugised, valged jänessed, lendavad oravad, sooblid jne. Nende loomade nahk on tiheda karvastikuga ja väga kaunis.

Taigas elutseb ka palju linde. Siin on kullid, mõtused, ilusad tedred, hallid laanepüüd, kirjud rähnid, väikesed käbilinnud jne.

Igal aastal sõidavad taigasse loomi küttime tuhanded jahimehed.

Küsimused

1. Missugune on taiga kliima?
2. Missugused puud kasvavad taigas?
3. Missugused loomad elavad taigas?
4. Missugune on taigas elutsevate loomade nahk?
5. Missugused linnud elutsevad taigas?

Sõnad, mis vastavad küsimusele *missugune? missugused?* jne. ja näitavad olendite, esemete, nähtuste jne. o m a d u s i, on **omadussõnad**.

Harjutus 123. Asetada sulgudesse sobiv küsimus.

Tundra talvel.

Talv on tundras väga karm () ja kestab 8—9 kuud. Kare () pakane ulatub 40—50 kraadini. Tihti tõuseb kohutav () lumetorm — purgaa. Tugev () tuul Põhja-Jäämerelt tõstab üles paksu () lund ja kannab seda kohutava () jõuga mööda lagedat () maad. Sellisel päeval poevad kõik elusolendid peitu ja näib, et suur () tundra on surnud. Kuid metsik () tuul vaikib ja tundra elustub taas.

Vilgas () polaarrebane jookseb mööda siledat () maad ja lipsab kohevasse () lumme. Lund tugevate () sõrgadega laiali kaapides söövad suured () põdrakarjad põdrasammalt. Mööda avara () ookeani rannikut astub aeglaselt kohmakas () jääkaru.

Talve tulekuga tõuseb päike iga päevaga ikka hiljem ja lõpuks ei ilmu ta enam üldse nähtavale. Saabub pikk () polaaröö, mis tundra põhjaosas kestab 2—3 kuud.

Harjutus 124. Kirjutada antud nimisõnadele ette sobivaid omadussõnu ja moodustada sõnapaaridele laused.

Missugune keegi on?

... pois

... kolhoosnik

... õpilane

... traktorist

... pioneer	... tööline
... noor	... sportlane
... õpetaja	... lendur
... mesinik	... ujuja

N ä i d i s: *Korralik pioneer tegi kooli maa-ala plaani.*

Harjutus 125. Leida vastand-omadussõnu järgmistele omadussõnadele.

haige — terve	lühike — ...	meeldiv — ...
ilus — ...	alumine — ...	mugav — ...
suur — ...	küps — ...	sirge — ...
magus — ...	korralik — ...	viisakas — ...
paks — ...	pime — ...	täpne — ...
kitsas — ...	sügav — ...	kurb — ...
valge — ...	tühi — ...	tõsine — ...
nägus — ...	soolane — ...	niiske — ...
vana — ...	kõver — ...	laisk — ...

Harjutus 126. Leida omadussõnadele sobiv nimisõna.

Kes on kultuurne? Kes on viisakas? Kes on aus? Kes on lõbus? Kes on vallatu? Kes on kaval? Kes on kuri? Kes on haige? Kes on noor? Kes on vana? Kes on arg? Kes on vapper? Kes on uhke? Mis on konarlik? Mis on soolane? Mis on kõver? Mis on sirge? Mis on avar? Mis on sügav? Mis on puhas? Mis on maitsev? Mis on valge?

N ä i d i s: *Lumi on valge. Pioneer on aus.*

Harjutus 127. Kirjutada palast välja nimisõnad ühes nende juurde kuuluvate omadussõnadega. Pealkirjaks: *Omadussõna koos nimisõnaga.*

Siberi taiga.

Mööda ääretuid metsi ja soid sõidab vilgas ratsanik väikesel vastupidaval hobusel. Vaevaga pääseb ta kitsastel

taigaradadel edasi ja parvetab üle laiade veerikaste jõgede. Ta näeb hiiglasuuri metsi.

Tihedas metsas kasvab uhkeid seedermande, mände, kaharaid kuuski, kõrgeid nulgusid ja lehiseid. Harva vilguvad ka kaskede valged tüved. Madalamad kohad on kaetud lopsaka rohuga. Palav . . . Linnud on peitunud läbipääsmatusse tihnikusse. Suures metsas on vaikne. Metsa rohelus, sügava jõe lähedal, näeb tähelepanelik ratsanik ilusat asulat. Kaunite majade ja laia jõe vahel laiub avar heinamaa. Palav suvepäev läheneb õhtule. Taevasse tekivad hallid pilved, tõuseb tugev tuul, iidsed männid hakkavad kohisema. Puude ladvad ragisevad, suured oksad praksuvad ja murduvad.

Ratsanik ruttab asulasse. Piki niidetud heinamaad, suurte heinakuhjade vahelt, tulevad virgad kolhoosnikud kaugelt heinatöölt.

Hoolsad karjased ajavad suured lehmakarjad koju. Küla vahel liiguvad valged, mustad ja kirjud lehmad. Kolhoosnikud ruttavad neid sisse ajama. Kõik kiirustavad majadesse varjule. Mets kohiseb süngelt . . .

Kohutav torm möödub, tuul jääb vaikseks. Taevast kustub õrn ehavalgus; punetavad mändide kõrged tüved. Jälle on vaikus.

N ä i d i s: *Ääretuid metsi . . .*

Harjutus 128. Vaadelda eelmisest harjutusest väljakirjutatud sõnu, kuidas kirjutatakse omadussõna ja see nimi-sõna, mille omadust ta näitab.

Omadussõna ei kirjutata kokku sõnaga, mille omadust ta näitab.
--

Harjutus 129. Täiendada lauseid sobivate omadussõnadega.

Meie park.

Meie koolil on ... park. Pargis kasvavad ... kuused, ... männid, ... nuld ja ... kased. Parki läbivad ... teed ja rajad, mille ääres on ... pingid. Pöösastes pesitsevad ... linnud.

Pargi keskel on ... spordiväljak. Suvel asub seal ... pioneerilaager. Igal õhtul süüdatakse laagris ... lõke. Laagriväljakul seisab ... lipuvarras.

Talvel on pargis vaikne. Ainult mõni ... jänes või ... rebane jookseb üle laagriväljaku.

Harjutus 130. Leida antud nimisõnadele rohkesti omadussõnu. Pealkirjaks: *Antud nimisõnale sobivad omadussõnad.*

Pioneer, õpilane, raamat, kleit, liblikas, ülesanne, laud, jänes.

N ä i d i s:

virk —
korralik —
hoolas —
tubli —
andekas —
10-aastane —
jne. — *pioneer*

Valik-etteütlus.

Leida tekstist nimisõnad koos omadussõnadega ja kriiputada need alla.

Tihedas metsas oli pime. Siis ilmus helendav kuu tumedate pilvede tagant. Hakkasid sätendama ja helkima õrnad lumehelbed puude okstel. Paistsid vanade haabade siledad tüved ja kõrge männi mustav õõnsus.

Mööda sätendavat lund jooksis pehmete hüpetega männi juurde pikk kiskja. Ta peatus, nuusutas ja tõstis üles oma

terava koonu. Ülemine moka tõusis pisut ning nähtavale ilmusid teravad hambad.

See oli nuga. Ta on väikeste metsloomade kõige kurjem vaenlane.

ARVSÕNAD.

Vaadelda antud palas sõrendatult trükitud sõnu.

Meie kool.

Meie koolis õpib sada kakskümmend viis õpilast. Mina õpin kuues klassis. Meie klassis on neliteist õpilast: kaksteist poissi ja kaks tüdrukut. Meie klass asub esimesel korrusel. Meie klassis on seitse koolipinki, üks laud, üks kapp ja kaks tooli. Mina istun kolmandas pingis. Meil on iga päev viis tundi. Pärast kolmandat tundi on suur vahetund.

Sõnad *neliteist, kaksteist, kaks, seitse, esimene, kuues* jne. on **arvsõnad**.

Harjutus 131. Leida antud tekstist arvsõnad.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon toimus tuhande üheksasaja seitsmeteistkümnendal aastal. Baikali järv on tuhat seitsesada nelikümmend üks meetrit sügav. Meie rajoon toodab sel aastal viis tuhat tonni liha ja kakskümmend kaheksa tuhat kaheksasada tonni piima. Tallinnast Kosele on nelikümmend kaks kilomeetrit. Maie jäi sotsialistlikus võistluses kolmandale kohale. Jüripäev on kahekümne kolmandal aprillil. Sel päeval tuhande kolmesaja neljakümne kolmandal aastal algas Jüriöö ülestõus.

Põhi- ja järgarvud.

Vaadelda lauseid!

Klassis on viis õpilast.

Portfellis on kolm õpikut.

Nädalas on seitse päeva.

Sõnad *viis, kolm, seitse* jne. on **põhiarvud**.

Harjutus 132. Kirjutada arvsõna kohta küsimus.

1. Novembris on kolmkümmend päeva.

Mitu päeva on novembris?

2. Täna on viis tundi.

.....

3. Laudas on sada lehma.

.....

4. Põllul künnab kaks traktorit.

.....

5. Ööpäevas on kaksikümmend neli tundi.

.....

Põhiarvud näitavad hulka ja vastavad küsimusele *mitu?*

Vaadelda lauseid!

Viies tund algas.

Kaheksas klass sõidab ekskursioonile.

Esimene salk tuli võistlustel esikohale.

Sõnad *viies, kaheksas, esimene* jne. on **järgarvud**.

Harjutus 133. Kirjutada arvsõna kohta küsimus.

1. Viies tund algas.

Mitmes tund algas?

2. Kaheksas klass sõidab ekskursioonile.

.....

3. Esimene salk tuli võistlustel esikohale.

.....

4. Veebruar on teine kuu aastas.

.....

5. Kolmas tund on loodusõpetus.

.....

Järgarvud näitavad järjekorda ja vastavad küsimusele *mitmes?*

Harjutus 134. Tõmmata põhiarvudele üks ja järgarvudele kaks joont alla. Pealkirjaks: *Põhi- ja järgarvud.*

Suur-Munamägi on kolmsada seitseteist meetrit, Väike-Munamägi aga kakssada nelikümmend neli meetrit kõrge. Ühe õhtuga lugesin neli peatükki, praegu on käsil juba viieteistkümnes peatükk. Iga kümnes mees rivis sai lipukese. Aastas on kaksteist kuud. Mai on viies kuu. Annel oli raha seitseteist rubla nelikümmend seitse kopikat. Kolmas brigaad tuli sotsialistlikus võistluses esikohale. Koosolekust võttis osa kuuskümmend viis inimest.

Jälgida põhi- ja järgarvude märkimist.

Põhiarv (<i>mitu?</i>)		Järgarv (<i>mitmes?</i>)	
sõnaga	numbriga	sõnaga	numbriga
üks	1	esimene	1. ehk I
kaks	2	teine	2. „ II
kolm	3	kolmas	3. „ III
neli	4	neljas	4. „ IV
viis	5	viies	5. „ V
kuus	6	kuues	6. „ VI
seitse	7	seitsmes	7. „ VII
kaheksa	8	kaheksas	8. „ VIII
üheksa	9	üheksas	9. „ IX
kümme	10	kümnes	10. „ X
üksteist	11	üheteistkümnes	11. „ XI
kaksteist	12	kaheteistkümnes	12. „ XII
kakskümmend	20	kahekümnes	20. „ XX
kolmkümmend	30	kolmekümnes	30. „ XXX
sada	100	sajas	100. „ C

Põhiarvsõnu märgitakse **araabia** numbritega. Järgarvsõnu märgitakse kas **rooma** või **araabia** numbritega, mille järele pannakse *punkt*.

Harjutus 135. Kirjutada järgarvud numbritega.

Direktor läks üheksandasse klassi. Helle oli nimekirjas sajas õpilane. Spartakiaad oli edasi lükatud viieteistkümnendale maile. Kirjand tuleb lõpetada kahekümne neljandaks jaanuariks. Rahvusvahelist naistepäeva tähistatakse kaheksandal märtsil. Kahekümne teisel aprillil tuhande üheksasaja kuuekümnendal aastal tähistas kogu nõukogude rahvas V. I. Lenini üheksakümnendat sünnipäeva. Esimene juuni on rahvusvaheline lastekaitse päev.

Harjutus 136. Kirjutada punktide asemele sobiv järgarv numbritega.

Ma õpin Tallinna ... Kooli ... klassis. Ma olen ... salga pioneer. Alumisel korrusel on ... klass. Meie klass asub ... korrusel. Vanempioneerijuht läks ... salgaga ekskursioonile. Täna on ... detsember. Võidupüha on ... mail. See õppeaasta lõpeb ... mail.

Jälgida aastaarvude õiget kasutamist.

1. **1905. aastal** — tuhande üheksasaja viiendal aastal (*järgarv*).

2. **Aastal 1905** — aastal tuhat üheksasada viis (*põhiarv*).

Harjutus 137. Lugeda õigesti järgmised laused.

1. NSV Liidu rahvakunstnik Eugen Kapp sündis 1908. aastal.

2. Aastal 1940 tuli Eestis võimule töötav rahvas.

3. Nõukogude kirjanik N. A. Ostrovski sündis 1904. aastal ja suri 1936. aastal.

4. Aastal 1841 tapeti kahevõitlusel vene luuletaja M. J. Lermontov.

5. Nõukogude teadlane I. V. Mitšurin sündis aastal 1855.

Harjutus 138. Kirjutada sõnadega.

1945. a. — ...	1961. a. — ...
a. 1945 — ...	a. 1961 — ...
1917. a. — ...	1803. a. — ...
a. 1917 — ...	a. 1803 — ...

Harjutus 139. Lugeda õigesti.

Eesti NSV rahvakirjanik Oskar Luts sündis aastal 1887 ja suri aastal 1953. 16. märtsil 1959. aastal möödus 100 aastat radio leiutaja A. S. Popovi sünnist. Nõukogude kirjanduse rajaja Maksim Gorki sündis 1868. aastal. Aastal 1912 ilmus Narvas töölisajalehe «Kiir» esimene number. 1940. aastal võeti Eesti NSV vastu NSV Liitu. Eesti luuletaja Lydia Koidula sündis aastal 1843 ja suri aastal 1886. 1703. a. rajas Peeter I Neeva jõe suudmes Peterburi linna.

ASESÕNAD.

Tutvuda asesõnaga:

Lauseid nimi-, omadus- ja arvsõnaga ¹	Lauseid asesõnaga
Juhan laulab hästi.	Ta laulab hästi. Ma laulan hästi. Sa laulad hästi.
Juhanil on ilus hääl.	Tal on ilus hääl.
Kalle ja Ants lähevad kooli.	Me läheme kooli. Teie lähete kooli. Nemad lähevad kooli.
Kallel ja Antsul on koolikotid seljas.	Nendel on koolikotid seljas.
Rein on väga hoolas. Reinul on head hinded.	See poiss on väga hoolas. Sel poisil on head hinded.
5 tuleb korrutada 4-ga.	See arv tuleb korrutada selle arvuga.

Neid sõnu, mida tarvitatakse nimi-, omaduse- ja arvsõnade asemel, nimetatakse **asesõnadeks**.

Harjutus 140. Leida asesõnad.

Ma jõudsin täna vara kooli. Sa hilinesid hommikvõimlemisele. Aino läks hommikul ambulantsi, ta ei tulnud võimlema. Tal valutab pea. Täna oli tore võimelda. Meie tegime suure innuga harjutusi. Poisid ei tahtnud lõpetadagi. Nad tahtsid veel värskes õhus viibida.

Ants ja Mikk, teie olete täna korrapidajad. Tooge kriiti ja niisutage tahvlilapp! Meie avame aknad.

Asesõnade lühendamine.

Sõna	Lühendatult	Sõna	Lühendatult
m(in)a	ma	m(in)ul	mul
s(in)a	sa	s(in)ul	sul
t(em)a	ta	t(em)al	tal
m(ei)e	me	ke(lle)l	kel
t(ei)e	te	se(lle)l	sel
n(em)ad	nad	mi(lle)l	mil
		se(lle)st	sest

Harjutus 141. Kirjutada sõrendatult trükitud asesõnad lühendatud kujul ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Asesõnade lühendamine.*

Mina tean, mis mina teen. Kuidas sina tead, et temal on uus kleit? Kellel janu, sellel jalad. Meie sõime kõik mee kausist ära. Nemad pole veel seda uut valssi kuulnud. Kellel on nuga kaasas? Te-

ma ei ole praegu kindlat kohta. Kas teie siiski ei tee sääsest härga? Juku, sinu suu on märdunud. Sinu ei ole see asi veel selge. Selles asjas on sinu õigus. Nemad kõnelesid temale eelseivatest ülesannetest. Kas tema kõneles emale sellest õnnetusest? Sellel poisil on palju jõudu. Teie lahendage see ülesanne korralikult. Kas tema on sinu sõber?

Harjutus 142. Vaadelda, kuidas kirjutatakse kirjas asesõnu *sina, sa, sinu, su* jne.

Raikkülas
24. jaanuaril.

Armas ema!

Sain eile Sinult kirja ja paki. Suur aitäh selle eest. Mul on hea meel, et Sa ikka terve oled ja töötada saad. Kõige rohkem rõõmustas aga mind see, et väike Maie juba lugeda oskab. Ta on kindlasti hea laps ja teeb Sulle palju rõõmu. Ka mina tahaksin Sulle rõõmu valmistada.

Küll oli mul aga hea meel, kui ma Sinu saadetud paki avasin. Kui head olid Sinu enda valmistatud küpsised! Andsin neid kõigile meie rühma tüdrukutele maitsta. Ütlesin, et Sina ise küpsetasid need. Kas väike Maie Sind ka küpsetamisel abistas?

Ema kallis, tahan Sulle selle kõik kord tasuda, kui juba ise töötan. Nüüd aga palun Sind sellega leppida, et hästi õpin ja väga hästi käitun.

Palju tänu Sulle, kallis ema, kõige eest!

Tervita väikest Maiet!

Sinu tütar Helgi.

Kirjas kirjutatakse see asesõna, mida tarvitatakse kirja saaja nime asemel, **suure** algustähega (*Sina, Sa, Sul, Sulle, Sind* jne.).

Harjutus 143. Kirjutada emale, isale või vennale kiri.

Kirjutada kiri võõrale isikule.

Pidada meeles:

Võõra poole pöördutakse asesõnaga *teie, te* ja need sõnad kirjutatakse kirjas suure algustähega (*Teie, Te, Teile, Teilt* jne.).

Kirja alata näiteks nii:

.....
(kirja kirjutamise koht)

.....
(kuupäev)

Lugupeetud

«Võidu» kolhoosi *Esimees.*

Kuulsin, et Teie vajate

.....
Lugupidamisega

.....
(kirjutaja nimi)

Harjutus 144. Lugeda tekst ja määrata nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad.

Dnepril.

Kõrgetel küngastel sinise Dnepri kaldal asub Ukraina pealinn Kiiev. Kiiev on ilus maaliline linn. Tänavad on laiad. Kõikjal on puisteed, ilusad pargid ja lillepeenrad. Kõnniteede ääres kasvavad sirged paplid, varjurikkad kastanid ja valged akaatsiad.

Meie seisame kõrgel künkal, kust avaneb kaugel vaade vaikselt voolavale Dneprile. Läheme künkast alla sadamasse ja sõidame aurikuga jõele.

Aeglaselt voolab lai Dnepr. Kõrge parema kalda liival paistavad rohelised männisalud, lõuna pool asendavad neid iidsed tammemetsad.

Aurik liigub Dneprit mööda alla. Igal pool laiuvad nisu-, maisi- ja suhkrupõllud. Jõesadamates on hunnikutes arbuuse, neid laaditakse aurikutele, mis sõidavad jõge mööda ülespoole. Allavoolu ujuvad suured palgiparved.

Kallastel upuvad aedade roheline Ukraina külad, paistavad valged majad.

KÄÄNDSÕNAD.

Vaadelda järgmist tabelit.

Käänded	Nimisõna	Omadussõna	Arvsõna	Asesõna
Nimetav	raamat	punane	kaheksa	mina
Omastav	raamatu	punase	kaheksa	minu
Osastav	raamatut	punast	kaheksat	mind
Sisseütlev	raamatusse	punasesse	kaheksasse	minusse
Seesütlev	raamatus	punases	kaheksas	minus
Seestütlev	raamatust	punasest	kaheksast	minust
Alaleütlev	raamatule	punasele	kaheksale	minule
Alalütlev	raamatul	punasel	kaheksal	minul
Alaltütlev	raamatult	punaselt	kaheksalt	minult
Saav	raamatuks	punaseks	kaheksaks	minuks
Rajav	raamatuni	punaseni	kaheksani	minuni
Olev	raamatuna	punasena	kaheksana	minuna
Ilmaütlev	raamatuta	punaseta	kaheksata	minuta
Kaasaütlev	raamatuga	punasega	kaheksaga	minuga

Nimi-, omadus-, arv- ja asesõnu saab k ä ä n a t a.

Nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad on **käändsõnad**.

Harjutus 145. Leida käandsõnad.

Õo kaugel põhjas.

Jooksnud kakskümmend kilomeetrit ebatasast maad, väsisid meie veokoerad. Pidime jääma ööbima lageda taeva alla. Ümberringi oli lumi. Oli kolmkümmend kraadi külma.

Me puhastasime lumest nelja ruutmeetri suuruse platsi. Tegime lumest kõrge valli. Augu põhja katsime pehmete karusnahkadega. Maha aetasime karusnahast magamiskotid. Õhtueineks sõime konserve ja kuivikuid. Koerad sõid kalu. Ronisime magamiskottidesse ja uinusime.

Kell kaks öösel ma ärkasin. Mu jalad olid hakanud külmetama. Vaatlesin taevast, kus säras tuhandeid tähti. Kuu saatis külma valgust. Ma nägin taevas virmalisi. Äratasin kiiresti seltsimehed. Me vaatlesime imeilusat vaatepilti.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

1. Nimetada nimisõnu ja moodustada nendele lauseid.
2. Kuidas jagunevad nimisõnad?
3. Missuguse algustähega kirjutatakse üldnimed?
4. Missuguse algustähega kirjutatakse pärisnimed?
5. Nimetada omadussõnu ja moodustada nendele lauseid.
6. Kuidas jagunevad arvsõnad?
7. Nimetada põhiarve ja moodustada nendele lauseid.
8. Nimetada järgarve ja moodustada nendele lauseid.
9. Nimetada asesõnu.
10. Milliseid sõnu saab käänata?
11. Millised sõnad on käandsõnad?

KÄÄNAMINE.

Ainsus ja mitmus.

Harjutus 146. Kirjutada järgnevad laused mitmuses. Mitmuse lõpul esinev *d* kriipsutada alla.

Ainsus	Mitmus
1. Pioneer õpib hästi	<i>Pioneerid õpivad hästi.</i>
2. Aktusel kõneles tööes- rindlane.	_____
3. Õpilane kaunistas klassi- ruumi.	_____
4. Poiss uisutab jääl.	_____
5. Tee ääres seisis lumine kuusk.	_____
6. Laual on uus raamat.	_____

Kui me kõneleme ühest inimesest, loomast või esemest, siis kasutame sõnu **ainsuses**.

Kui me kõneleme mitmest või paljudest inimestest, loomadest või esemetest, siis kasutame sõnu **mitmuses**. Mitmuse tunnus on *-d*.

Harjutus 147. Moodustada antud sõnapaaridele laused.

1. Huvitavad raamatud.	5. Kuri koer.
2. Uued suled.	6. Valged kraed.
3. Villased rätikud.	7. Väledad oravad.
4. Rõõmsad pioneerid.	8. Punased lipud.

Harjutus 148. Kirjutada antud laused mitmuses. Mitmuse lõpp kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Mitmus*.

Kolhoosnik lõpetas töö. Rebane luusib metsas ja otsib saaki. Tee ääres kasvab pihlakas. Tööline läheb tehasesse. Nõukogude inimene armastab oma kodumaad. Pioneer korrastab laagrit. Õpilane kirjutab harjutust. Aednik kaevab maad. Mallel on väike jänes. Rong kihutab kiiresti. Orav ehitab puuõõnesse sooja pesa. Poiss ja tüdruk tulevad koolist. Kolhoos kasvatab palju sigu. Metsatöoline elab soojas majas. Rihm veab rattaid ringi.

N ä i d i s: *Kolhoosnikud lõpetavad tööd.*

Käänamise tabel.

Jrk. nr.	Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
		Sõna tüvi	Käände- lõpp	Sõna tüvi	Mitmuse tunnus	Käände- lõpp
1.	Nimetav: <i>mis?</i>	vihik	—	vihiku-	<i>d</i>	—
2.	Omastav: <i>mille?</i>	vihiku	—	vihiku-	<i>te</i>	—
3.	Osastav: <i>mida?</i>	vihiku-	-t	vihiku-	<i>-i-</i>	-d
4.	Sisseütlev: <i>mille-sse?</i>	vihiku-	-sse	vihiku-	<i>-te-</i>	-sse
5.	Seesütlev: <i>mille-s?</i>	vihiku-	-s	vihiku-	<i>-te-</i>	-s
6.	Seestütlev: <i>mille-st?</i>	vihiku-	-st	vihiku-	<i>-te-</i>	-st
7.	Alaleütlev: <i>mille-le?</i>	vihiku-	-le	vihiku-	<i>-te-</i>	-le
8.	Alalütlev: <i>mille-l?</i>	vihiku-	-l	vihiku-	<i>-te-</i>	-l
9.	Alaltütlev: <i>mille-lt?</i>	vihiku-	-lt	vihiku-	<i>-te-</i>	-lt
10.	Saav: <i>mille-ks?</i>	vihiku-	-ks	vihiku-	<i>-te-</i>	-ks
11.	Rajav: <i>mille-ni?</i>	vihiku-	-ni	vihiku-	<i>-te-</i>	-ni
12.	Olev: <i>mille-na?</i>	vihiku-	-na	vihiku-	<i>-te-</i>	-na
13.	Ilmaütlev: <i>mille-ta?</i>	vihiku-	-ta	vihiku-	<i>-te-</i>	-ta
14.	Kaasaütlev: <i>mille-ga?</i>	vihiku-	-ga	vihiku-	<i>-te-</i>	-ga

Kõige põhilisem osa sõnas on **tüvi**. Sõna tüve saame ainsuse omastavast käändest. Tüvele liitub **tunnus** ja **käändelõpp**.

Harjutus 149. Käänata suuliselt kõikides käänetes sõnu *söökla, paber, kalur, lahing, tüdruk*. Moodustada 10 lauset antud sõnadele.

Harjutus 150. Jätkata järgmist tööd.

Jrk. nr.	Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
		Sõna tüvi	Käände lõpp	Sõna tüvi	Mitmuse tunnus	Käände lõpp
1.	Nimetav: <i>kes?</i>	ema	—	ema-	-d	—
2.	Omastav: <i>kelle?</i>	ema	—	ema-	-de	—
3.	Osastav: <i>keda?</i>	ema	—	ema-	—	-sid
4.	Sisseütlev: <i>kellesse?</i> jne.	ema-	-sse	ema-	-de-	-sse

Mitmuse tunnus on *-d, -te* ja *-de*.

Eluta olen di puhul kasutatakse küsimust *mis?*, elusolen di puhul *kes?*

Harjutus 151. Määrata antud sõnades tüvi.

Autodega, ämblik, haigetele, trikoosse, diivanil, hallikas, soo, hõõguvat, ööbikuna, tädilt, brigadiriks, hobused, heinamaadele, ahvenat, tüdrukud, hunnikutesse, direktorini, haneta, hommikutest, patareisid, aurikuga, hurtsiku, kartulitel, udude, külades, nimeta, fotodeks, veskile, aatomitel, lepikute.

Harjutus 152. Leida antud tekstis sõrendatult trükitud sõnades mitmuse tunnus ja käändelõpp.

Argo saab täiskasvanuks.

Tänu sagedastele jalutuskäikudele ja heale hoolitsusele kasvas Argo hästi.

Suve jooksul sirgus ta tublisti pikemaks ja muutus kasvult võrdseks suure koeraga. Nüüd oli ta suur ja ohtlik hunt. Kuid seda ainult teistele, minu jaoks jäi ta endiseks hundipojaks Argoks. Ma sasisin ta kohevast karva, vedasin teda käppadest, tirisin sabast.

Kord tekkis Argole ekseem. See haigus pole küll ohtlik, kuid on raske. Kehale tekivad vistrikud, need sügelevad ja muutuvad haavanditeks. Umbes ühe kuuga tuli Argol maha tihe kohev karv, haige nahk aga kattus vistrikude ja haavanditega. Oli tarvis teda salviga määrida. Kui ma salvi Argo nahale hõõrusin, heitis ta valu pärast selili, niutsus ja püüdis hammastega mu käsi.

Talvel tungis Argole kallale koer. Ta oli Argot nähtavasti pidanud hundikoeraks. Argo sööstis koerale vastu ja hakkas teda hoogsa galopis jälitama. Argo jõudis koerale üha lähemale ja sai ta kätte.

Kaelast kuni õlani lõhkikistud nahaga veeres koer kõrvale, Argo aga tuli tagasi ilma ühegi kriimustusega.

(V. Tšaplina järgi.)

Harjutus 153. Asetada antud lausetes sulgudes olevad sõnad ainsuse osastavasse käändesse. Sõna järel asetada sulgudesse küsimus. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav.*

Ennol on kaks (punane pliiats). Ehitatakse (kõrge hoone). Autojuht parandas (auto). Direktor õnnitles meie (koolipere) pühade puhul. Minu sõbral on mitu (ilus foto) meie ümbruse maastikust. Pioneerid koostasid (huvitav album). Lapsed ootavad (kevad). Väike poiss sõi (por-gand). Valmis mitu (uus korter). Kooli küülikufarmis on sada (küülik). Koer jälitas (rebane). Meie sõdurid ei kohanud (vaenlane). Ma ei võtnud (raamat).

Harjutus 154. Asetada sulgudes olevad sõnad sisseütlevasse käändesse. Pealkirjaks: *Ainsuse sisseütlev*.

Töölised lähevad (tehas). Osa kartuleid viidi (kelder). Vend sõitis (Moskva). Õhtul läksid nad (teater). Isa sõitis (puhkekodu). Ema tõstis suppi (taldrik). Eesrindlikud õpilased sõidavad (pioneerilaager). Laev saabus (sadam). (Tubli pioneer) suhtuvad kõik lugupidamisega. Ülesanne tuleb kirjutada (vihik).

Harjutus 155. Asetada sulgudes olevad sõnad kaasaütlevasse käändesse. Pealkirjaks: *Kaasaütlev*.

Kalurid sõitsid (paat) merele. Väike õde mängib (nukk). Pioneerijuht vestles (pioneerid). Isa kirjutab (täitesulepea). Ma läksin (vend) kinno. Traktorist künnab (traktor). Majahoidja pühib teed (luud). Poiss sööb võileiba (vorst). Arvo läks (sõber) uisutama. Läksime kogu (klass) matkale. Endel sõitis (laev) Saaremaale. Kõrgete mägede tipud on kaetud (lumi). Selle (pliiats) on hea joonistada. Sõitsime (auto) linna. Kõneleja esines huvitava (kõne).

Harjutus 156. Määrata sõrendatult trükitud sõnade kääne ja asetada sulgudesse küsimus.

Linnud talvel.

Lumerohketel talvedel (ru) on väikesed paigalinnukesed (ru), väga õnnetud. Neid ähvar-

dab toidupuudus () ja külma (). Pakane () ei suuda söönud lindudele () teha viga (), aga nälginud linde () murrab ta hõlpsasti. Jälgisin kord põldpüüde () parve (). Nad käisid meie põldudel () hangedes () magamas. Ikka kord-korralt vähenes püüde () hulk (). Ühel hommikul () leidsin koguni kaks külmunud lindu (). Hakasin püüdele () teri () puistama aia äärde hangede () juurde. Peagi harjusid nad toituma neile pandud teradest () ja muutusid julgemaks. Sageli tulid koguni lauda () juurde õuele (). Kui ilusad nad on, kui nad pruunikashallide pallidena () veerevad valgel lumel ().

Harjutus 157. Koostada jutuke teemal «Nääriõhtu». Kasutada järgmisi sõnu mitmes käändes: *saal, nääripuu, ehted, lapsed, täiskasvanud, uks, näärivana, pikk valge habe, valged juuksed, suur kott, salm, kingituspakk, maiustused, mänguasjad, kompvekid, küpsised, piparkoogid, raamat.*

Harjutus 158. Panna sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

Kalevipoeg ema otsimas.

Kurvalt lahkus Kalevipoeg (isa haud — kust?). Ta tõttas (merekallas — kuhu?) ja vaatas (kõrge kalju — kust?) (meri — kuhu?). (Õrn tuuleke — mis?) jahutas ta (palavad põsed — mida?) ja kosutas (kurb süda — mida?). (Särav täht — mis?) (taevatelk — kus?) saatis (uus lootus — mida?). Kaljukalda ääres oli ta õhtul silmanud (jäljed — mida?). Siin oli (Soome Tuuslari paat — mis?) olnud (kalju — mille?) külge kinnitatud.

(Kangelane — kes?) kargas (kalju — millelt?) (vood — millesse?) ja hakkas (tugevad käed — millega?) sõudma Soome poole.

Kontrollharjutus.

Panna sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

Liumäel.

Sajab (paks lumi — mida?). Kaarel läheb (kollane kelk — millega?) (liumägi — kuhu?). Seal ootavad teda juba (teised sõbrad — kes?). Kaarel tormab kohe üles (mägi — kuhu?). (Teised poisid — kes?) vuhisevad juba (mägi — millest?) alla. Ka Kaarel istub (kelk — millele?) ja sõidab (teised — kellele?) järele, nii et (lumi — mis?) tuiskab kahele poole.

Mõnel külmetavad (jalad — mis?) ja (nina — mis?). Alles õhtu eel lähevad (poisid — kes?) (kodu — kuhu?).

Vaadelda, kuidas käänamisel käändeid üksteisest moodustatakse.

Nimet.: <i>mis?</i>	tekk	→ teki-d
Omast.: <i>mille?</i>	teki	→ tekkide
Osast.: <i>mida?</i>	tekki	
Sisseütl.: <i>millesse?</i>	→ teki -sse	→ tekkide -sse
Seesütl.: <i>milles?</i>	→ teki -s	→ tekkide -s
Seestütl.: <i>millest?</i>	→ teki -st	→ tekkide -st
Alaleütl.: <i>millele?</i>	→ teki -le	→ tekkide -le
Alalütl.: <i>millel?</i>	→ teki -l	→ tekkide -l
Alaltütl.: <i>millelt?</i>	→ teki -lt	→ tekkide -lt
Saav: <i>milleks?</i>	→ teki -ks	→ tekkide -ks
Rajav: <i>milleni?</i>	→ teki -ni	→ tekkide -ni
Olev: <i>millena?</i>	→ teki -na	→ tekkide -na
Ilmaütl.: <i>milleta?</i>	→ teki -ta	→ tekkide -ta
Kaasaütl.: <i>millega?</i>	→ teki -ga	→ tekkide -ga

Ainsuse omastava käände järgi moodustatakse kõik ainsuse käänded alates sisseütlevast ja mitmuse nimetav.

Mitmuse omastava järgi moodustatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

Mitmuse omastav moodustatakse ainsuse osastava järgi.

Ainsuse omastav ja mitmuse omastav on **põhikäänded**.

Harjutus 159. Moodustada antud sõnadest põhikäänded.
Kapp, laud, lill, söök.

Kordavaid küsimusi.

1. Mitu käänet on eesti keeles? Loetleda need koos küsimustega.
2. Missugust küsimust kasutatakse elusolendi puhul, missugust eluta olendi puhul?
3. Missugune on mitmuse tunnus?
4. Missuguseid käändeid nimetatakse põhikääneteks?
5. Missugused käänded moodustatakse ainsuse omastava järgi?
6. Missugused käänded moodustatakse mitmuse omastava järgi?
7. Missugune kääne moodustatakse ainsuse osastava järgi?

Sõnade käänamine.

Vaadelda sõnu *sepp* ja *kott*.

Võrrelda käänamisel muutusi nende tüvedes ja nende mitmuse tunnuseid.

Selleks et sõnu võrrelda, kääname kumbagi sõna neljas esimeses käändes.

sepp

ühesilbiline
ainsuse nimetava lõpus
ülipikk häälik

Ainsus

Nim. *mis* *me* *ku* **sepp**, **kott**
Omast. *me* *ku* **sepa**, **koti**
Osast. *ku* **seppa**, **kotti**

Sisseütl. **sepass**e, **kottis**se
jne.

kott

ühesilbiline
ainsuse nimetava lõpus
ülipikk häälik

Mitmus

sepad, **kotid**
seppade, **kottide**
seppi, **kotte** (**seppasid**,
kottisid)

seppadesse, **kottidesse**
jne.

Vaadeldes sõnu *sepp* ja *kott* näeme, et nad on ühesilbilised ja ainsuse nimetava lõpus on ülipikk häälik (*pp*, *tt*).

Sõna tüvi (ains. omast. kääne) on nõrk (*hääldatakse nõrgemalt*), osastava kääne aga tugev (*hääldatakse tugevamalt*).

Mitmuse tunnus *-de-*, mitmuse osastava lõpus *-sid* või *lühike* lõpp.

Järeldus: *sepp* ja *kott* on ühesuguste tunnustega sõnad, neid käänatakse ühtemoodi.

Edasi vaatleme veel sõnade *lukk* ja *laud* käänamist.

Ainsus

Mitmus

Nim.	lukk	laud	lukud	lauad
Omast.	luku	laua	lukkude	laudade
Osast.	lukku	lauda	lukke (lukkusid)	laudu (laudasid)
Sisseütl.	lukusse e. lukku	lauasse e. lauda	lukkudesse	laudadesse
		jne.	jne.	jne.

Võrrelda sõna *lukk* käänamist sõna *laud* käänamisega.

Otsustada, kas sõna *laud* käänatakse niisamuti nagu sõna *lukk*.

Võrrelda sõna *lukk* käänamist eelpool käänatud sõnade *sepp* ja *kott* käänamisega.

Mida võime öelda sõnade *sepp*, *kott* ja *lukk* käänamise kohta?

Paljud sõnad *käänduvad* ühtemoodi, neil on *ühesugused* tunnused, näit. *kott*, *lukk*, *sepp*.

Kui ühtemoodi käänduvate sõnade seast õppida ära *ühesõna* käänamine, siis osatakse õigesti käänata *kõiki* sellesse rühma kuuluvaid sõnu.

SEPP-sõnade käänamine.

	Ainsus	Mitmus
Nimet.: <i>kes?</i>	sepp	sepad
Omast.: <i>kelle?</i>	sepa	seppade
Osast.: <i>keda?</i>	seppa	seppi (seppa-sid)
Sisseütl.: <i>kellesse?</i>	→ sepasse (e. seppa)	→ seppadesse
Seesütl.: <i>kelles?</i>	→ sepas	→ seppades
Seestütl.: <i>kellest?</i>	→ sepast	→ seppadest
Alaleütl.: <i>kellele?</i>	→ sepale	→ seppadele
Alalütl.: <i>kellel?</i>	→ sepal	→ seppadel
Alaltütl.: <i>kellelt?</i>	→ sepalt	→ seppadelt
Saav: <i>kelleks?</i>	→ sepaks	→ seppadeks
Rajav: <i>kelleni?</i>	→ sepani	→ seppadeni
Olev: <i>kellena?</i>	→ sepana	→ seppadena
Ilmaütl.: <i>kelleta?</i>	→ sepata	→ seppadeta
Kaasaütl.: <i>kellega?</i>	→ sepaga	→ seppadega

Sõnal *sepp* on ainsuses *nõrk* tüvi ja mitmuses *tugev* tüvi. Ainsuse käänded alates sisseütlevast moodustatakse *nõrgast* tüvest, mitmuse käänded alates sisseütlevast *aga tugevast* tüvest.

Nimetada sõna *sepp* need käänded, mille tüvi on *nõrk*, ja need käänded, mille tüvi on *tugev*.

Harjutus 160. Käänata sõna *sepp* eeskujul kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes sõnu *sukk* ja *jutt*.

Harjutus 161. Vaadelda sõnade *sepp*, *sukk* ja *jutt* käänamist ja vastata järgmistele küsimustele.

1. Miks on ainsuses kõikides käänetes alates sisseütlevast nõrk tüvi? (Nimeta need käänded!)
2. Miks mitmuse nimetava tüvi on nõrk?
3. Miks on mitmuses kõikides käänetes alates sisseütlevast tugev tüvi? (Nimeta need käänded!)
4. Missugused mitmuse tunnused esinevad?
5. Missugustel käänetel on kaks vormi?

Sõnad, mis käänduvad nagu sõna *sepp*, on ühesilbilised ja nimetava lõpus on ülipikk kaashäälik.

Näit.: *lipp, lepp, kepp, kapp, mapp, täpp, kott, pott, mutt, tutt, matt, jutt, kett, lett* jt.; *kukk, pikk, tukk, plekk, tekk, tikk, nokk, kokk* jt.; *poiss* (*poiss, poisi, poissi*), *kauss, marss, varss, valss, kurss* jt.

Nimeta veel selliseid sõnu!

Harjutus 162. Käänata neljas esimeses käändes sõnu *trepp, lipp, supp*. Moodustada sõnadele igas käändes lauseid.

Näidis:

		Ainsus		Mitmus
Nimet.:	<i>mis?</i>	supp	→	supid
Omast.:	<i>mille?</i>	supi	→	suppide
Osast.:	<i>mida?</i>	suppi	→	suppe
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	supisse	↓	suppidesse
		e. suppi		

Nooled märkida värviliselt.

1. Minu ema keedetud **supp** on maitsev.
2. Selle **supi** maitse oli hea.

3. Ära mulle nii palju suppi tõsta!

4. Ema pani supisse soola.

1. Jukule maitsevad supid.

2. Suppide lõhn on isuärataw.

3. Sööklas keedetakse palju suppe.

4. Suppidesse võib panna mitmesuguseid maitseaineid.

Harjutus 163. Käänata neljas esimeses käändes sõnu *marss* ja *varss*. Moodustada kolmele esimesele käände lauseid.

Näidis:

Nimet.: mis?
Omast.: mille?
Osast.: mida?
Sisseütl.: millesse?

Ainsus	Mitmus
valss	valsid
valsi	valsside
valssi	valsse
valssisse	valssidesse

1. Valss on väga ilus tants.

2. Kaugusest kostsid valsihelid.

3. Meie poisid ei oska valssi tantsida.

Harjutus 164. Käänata kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes sõna *kirss*. Mitmuse kõigi käänete kohta moodustada laused. Pealkirjaks: *sepp-sõnade käänamine*.

Harjutus 165. Moodustada sõnadele *kütt*, *sukk*, *kott*, *lepp*, *trepp*, *kapp*, *kepp* lauseid ainsuse ja mitmuse nimetavas.

Näidis: Väike kukk käis uhkesti.

Väikesed kuked käisid uhkesti.

Harjutus 166. Määrata sõrendatult trükitud sõnade kääne ja asetada sulgudesse küsimus.

Kolhoosnikud kandsid v i l j a k o t i d () aita. Vanaema luges väikesele Hennule huvitava j u t u (). Ema saatis Heinole p a k i (). Ta pani p a k k i () õunu ja kompvekke. L e p p a d e () all kasvasid l e p a s e e n e d (). Mehed raiusid l e p p i (). S e p a () käes oli suur haamer. Eile ma nägin meie kolhoosi s e p p a (). Minu vend

töötab kolhoosi sepana (). Lapsed ei tohi tikku-
 dega () mängida. Ema kinkis Epule () sünnipäe-
 vaks uue nuku (). Epp õmbles oma nukku dele ()
 uued kleidid. Poisid pühkisid trepilt () lund. Vanaema
 kodus sokkidele () uued kannad. Autod vedasid
 pikki () laudu. Ants tahtis õppida sepaks (). Lap-
 sed jooksid leppadeni (). Sepana () töötades
 jõudis Mikk eesrindlaste hulka. Kokkadele () anti
 diplomid.

Vaadelda *sepp-sõnade* ainsuse omastavat ja osastavat.

Ainsuse omastav
 (kelle? mille?)

Ainsuse osastav
 (keda? mida?)

selle lepa

seda leppa

„ roti

„ rotti

„ kuke

„ kukke

„ nuku

„ nukku

„ räti

„ rätti

Harjutus 167. Moodustada lauseid, milles on kasutatud
 antud *sepp-sõnu* ainsuse omastavas ja osastavas. Pealkir-
 jaks: *Ainsuse omastav ja osastav.*

Näpp, nokk, kapp (kapi), jutt, lõpp, sokk (soki), sokk
 (soku), plekk.

Näidis: 1. *Soki (mille?) kand on katki.*

2. *Emal nõelus poja sokki (mida?).*

Vaadelda *sepp-sõnade* ainsuse omastavat ja mitmuse
 omastavat.

Ainsuse omastav
 (kelle? mille?)

Mitmuse omastav
 (kelle? mille?)

selle trepi

nende treppide

„ suka

„ sukkade

„ teki

„ tekkide

„ püti

„ püttide

„ koti

„ kottide

„ poti

„ pottide

Harjutus 168. Moodustada lauseid, milles on kasutatud eespool antud *sepp-sõnu* ainsuse ja mitmuse omastavas. Pealkirjaks: *Ainsuse ja mitmuse omastav.*

Näidis: *Poti (mille?) põhi on must.*

Plekksepp parandas pottide (mille?) kaaned.

Harjutus 169. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *sepp-sõnad.*

Pioneerid kandsid punast (kaelarätt — ains. osast.). Aino sai sünnipäevaks valgete (täpp — mitm. kaasaütl.) kleidi. (Pudrupott — mitm. nimet.) podisesid tulisel pliidil. Hobustel on (pikk lakk — mitm. nimet.). Tahvlit pühitakse (lapp — ains. kaasaütl.). (Rott — ains. omast.) vaenlane on lõks. Kassil on (pehme käpp — mitm. nimet.). Juku läks (kütt — mitm. kaasaütl.) jahile. Ema lisas (supp — ains. alaleütl.) soola. (Kott — mitm. omast.) põhjad olid porised.

Tööõpetuse tundides õpetati (sukk ja sokk — mitm. osast.) nõeluma. Isa pani (kapp — ains. alaleütl.) uue (lukk — ains. omast.). Vanake istus (trepp — ains. alaleütl.). Pidime jooksuma (lipp — mitm. rajav.).

Harjutus 170. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse. Pealkirjaks: *sepp-sõnad.*

Tüdrukud kloppisid (tekid — mida?) ja aetasid need (kapid — millesse?). Maaler värvis (uued kapid — mida?). Klassidele pandi (uued lukud — mis?). Õpetaja seletas, et (tikud — millega?) ei tohi mängida. Nukud ehiti (toredad tütid — millega?). Internaadi (kokad — kellele?) määrati preemia. 1. mai demonstratsioonil marssisid õpilased (punased lipud — millega?).

Kaupmees aetas kauba (lett — millele?). Õhinal õppis poiss (tükk — mille?) selgeks. Igal käel on viis (näpp — mida?). Missuguse (näpp — mille?) nimi on Väike-Ats?

Ta peenendas (näpud — millega?) peenardel oleva mulla. (Tekk — milleta?) on külm magada. Voodid kaetakse (tekid — millega?). Vanasti pesti silmi (kapad — millest?). (Kuked — kelle?) sabasuled on toredad.

Harjutus 171. Käänata sõna *sepp* eeskujul kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes sõnu *poiss* ja *kauss*.

N ä i d i s:

		Ainsus		Mitmus
Nimet.:	<i>mis?</i>	kauss	→	kausid
Omast.:	<i>mille?</i>	kausi	→	kausside
Osast.:	<i>mida?</i>	kaussi	→	kausse
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	kaussisse	↓	kaussidesse
		e. kaussi		
		jne.		

Moodustada kummalegi sõnale 10 lauset (5 lauset ainsuses, 5 mitmuses).

Harjutus 172. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *sepp-sõnad*.

Poiss (mitm. nim.) võtsid porgandid üles ja panid need (kott — mitm. sisseütl.). Vanemad ostsid (poiss — ains. alaleütl.) uue ülikonna. Selle (poiss — ains. kaasaütl.) on lõbus vestelda. (Poiss — mitm. nimet.) korjasid (kirss — mitm. nimet.) ja aetasid need (kauss — mitm. sisseütl.). (Kauss — ains. omast.) serv on purunenud. Savikojas valmistati (kauss — mitm. osast.). Ema valas piima (kauss — ains. sisseütl.) ja kattis selle kaanega. (Kokk — mitm. nim.) kloppisid (kauss — mitm. seesütl.) mune, millest valmistasid maitsvaid kooke. (Kütt — mitm. nimet.) tulid suure saagiga koju. Vala vesi (kauss — ains. sisseütl.).

Harjutus 173. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik kas ühe või kahe tähega. Pealkirjaks: *sepp-sõnade õigekirjutus*.

1. Väikesel Annel oli mitu nu(k)u. Kõige armsam oli talle aga üks suur nu(k). Täna hommikul äratas ta selle nu(k)u esimesena, pesi märja la(p)iga tema näo, kammis pea, sidus lo(k)idesse pi(k)a paela, pani talle siniste tä(p)idega seeliku ja pi(k)ade varrukatega ja(k)i selga, pi(k)ad su(k)ad ja väikesed tu(t)idega kingad jalga ning punase lo(t)iga mütsi pähe. Teiste nu(k)ude juures Anne nii palju aega ei viitnud. Siis küpsetas ta nu(k)udele pa(p)itü(k)idest kä(k)e ja keetis po(t)itäie su(p)i. Kä(k)idele riputas ta liiva suhkruks peale, su(p)ile lisas valgeid kivitü(k)e pe(k)iks juurde.

2. Kui nu(k)ud olid toidetud, otsis Anne ka(p)ist nu(k)ula(p)ide ko(t)i üles ja hakkas ru(t)uga nu(k)udele uusi te(k)e õmblema. Te(k)ide pealisriideks võttis ta ühe pruuni kollaste ju(t)idega la(p)i, mille ta hiljuti sai Se(p)a Aimelt ühe pa(p)ist ku(k)e ja tü(k)i va(t)i vastu. Nu(k)ute(k)idele pani Anne va(t)i alla, et te(k)id saaksid hästi soojad. Uutest va(t)te(k)idest tundsid Anne nu(k)ud suurt rõõmu.

Harjutus 174. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik kas ühe või kahe tähega. Pealkirjaks: *sepp-sõnade õigekirjutus*.

Käisime kolhoosis.

I

Meie klassi poi(s)id ja tüdrukud abistasid kolhoosi. Tasuks töö eest anti kõigile kuuma hernesu(p)i. Kõigile maitstes hernesu(p), milles oli palju lihatü(k)e. Magustoi-dukus aga anti rasvas keedetud kä(k)e piimaga.

Pärast õhtusööki vestlesid lapsed kolhoosi ko(k)aga ja tänasid ko(k)a maitsva toidu eest. Kolhoosi esimees ja se(p)ki tulid ju(t)u vestma.

Poistele meeldis eriti ju(t)u vesta se(p)aga, sest se(p) viis neid se(p)iko(t)a ja näitas neile huvitavaid tööriistu.

Tütarlapsed aga kogunesid ko(k) a ümber ja nüüd oli kõneainet palju. Lõ(p)uks võttis ko(k) kau(s)i ja tõi lastele maitsvaid kir(s)e. Kui head maitseid kir(s)id!

Kolhoosi esimees tänas lapsi tehtud töö eest ja andis lastele üle pa(k)i. Pa(k)is olid kompvekid ja küpsised.

Rõõmsatena lahkusid lapsed kolhoosist.

Vaadelda sõna *taat* käänamist ja võrrelda seda sõna *sepp* käänamisega.

		Ainsus	Mitmus
Nimet.:	<i>kes?</i>	taat	taadid
Omast.:	<i>kelle?</i>	taadi	taatide
Osast.:	<i>keda?</i>	taati	taate
Sisseütl.:	<i>kellesse?</i>	taadisse	taatidesse.

Sõna *taat* käänatakse nii nagu sõna *seppki*.

Harjutus 175. Käänata neljas esimeses käändes sõnu *vaat*, *köök*, *vaip* ja moodustada nendele lauseid.

Nii nagu sõna *sepp* käänatakse ka niisugused sõnad, nagu *vaat*, *peat*, *Tiit*, *ruut*, *noot*, *mõõt*, *sööt*, *vööt*, *toit*, *kleit* jt.; *haak*, *leek*, *riik*, *luuk*, *jook*, *mõök*, *köök*, *paik*, *auk* jt.; *Peep*, *piip*, *kuup*, *roop*, *nööp*, *vaip*, *kaup* jt.

Nimetada veel niisuguseid sõnu.

Mõtlemiseks. Miks sõnade *taat*, *loik*, *toit*, *vaip* jt. lõpus olev *k*, *p*, *t* kirjutatakse ühe tähega? Kus oli sellest eespool juttu?

Harjutus 176. Kirjutada vihikusse rohkesti *sepp*-sõnu. Pealkirjaks: *Sõnad, mis käänduvad nagu «sepp»*.

N ä i d i s:

Nagu «sepp» käänatakse

1) <i>lipp</i> , <i>lepp</i> ...	5) <i>luuk</i> ...
2) <i>kott</i> , <i>tutt</i> ...	6) <i>piip</i> , <i>vaip</i> ...
3) <i>kokk</i> , <i>sokk</i> ...	7) <i>kirss</i> , <i>varss</i> ...
4) <i>taat</i> , <i>toit</i> ...	

Harjutus 177. Asetada sulgudes olev sõna ainsuse seesütlevasse käändesse. Pealkirjaks: *Ainsuse seesütlev*.

1. (Park) oli mitu tiiki. 2. Uued kleidid rippusid (kapp). 3. Kooli (tiik) oli rohkesti kalu. 4. (Sokk) oli suur auk. 5. Lapsed istusid (paat) ja laulsid. 6. Meie (riik) elab mitmesuguseid rahvaid. 7. Perenaised askeldasid (köök). 8. (Toit) oli palju maitseaineid. 9. Lauljad marssisid (pikk rida). 10. (Purk) oli palju mett. 11. Tool seisis (nurk).

Harjutus 178. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *sepp-sõnade õigekirjutus*.

Sügisel korjasime (peet — mitm. osast.), panime (kott — mitm. sisseütl.) ja viisime keldrisse. (Vaat — ains. seesütl.) olev vesi ei kõlba (jook — ains. saav). Jalutasime Kadriorus (tiik — ains. omast.) ääres ja vaatlesime (luik — mitm. osast.). (Tiit ja Teet — ains. alalütl.) on hea (tiik — ains. alalütl.) (paat — ains. kaasaütl.) sõita. Ta istus (pakk — ains. alalütl.) ja popsutas (piip — ains. osast.). Ema liigutas (roop — ains. kaasaütl.) (tukk — mitm. osast.). Ants oskas juba (nööp — ains. osast.) ette ömmelda. Naturalistid viisid küülikutele (sööt — ains. saav) juurvilja. Meie (poiss — mitm. nim.) armastavad (köök — ains. seesütl.) askeldada.

Harjutus 179. Kirjeldada kaubalaos käimist. Seejuures põimida lausetesse rohkesti *sepp*-sõnu, näiteks:

kaup, luuk, lukk, haak, trepp, ait, lett, kapp, pütt, vaat, kott, tükk, liik, pikk, jook, seep, nööp, niit, rätt, sukk, sokk, tekk, tikk, plekk, kauss, tutt, piip, tripp.

Tööd võib alustada järgmiselt:

Käisin kaubalaos.

Kaupluse juhataja sõitis lattu kauba järele ja võttis ka minu kaasa.

Harjutus 180. Õppida jutuke etteütluks.

Epu vaip.

Epul oli nukuke. Tal oli nuku jaoks ka voodike. Puudus aga vaip. Vanaema otsis lapi. Ta käskis lapi kitsamaks lõigata. Tüdruk ei lõiganud lappi kitsamaks.

Ta kattis nuku laia vaibaga. Vaiba servad ulatusid põrandale ja määrdusid.

Epp tahtis vaipa pesta. Vanaema valas kaussi kuuma vett. Ta käskis Epul külma vett juurde valada. Epp ei hoolinud vanaema õpetusest. Ta pistis vaiba kuuma vette ja kõrvetas näpud. Nuttes valas ta külma vett juurde.

Ta lõikas vaibagi kitsamaks.

MAASTIK-sõnade käänamine.

Vaadelda sõna *maastik* käänamist.

Nimet.:	<i>mis?</i>	maastik	→	maastikud
Omast.:	<i>mille?</i>	maastiku	→	maastikkude e. maastike
Osast.:	<i>mida?</i>	maastikku	→	maastikke
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ maastikusse e. maastikku	→	→ maastikkudesse
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ maastikus	→	→ maastikkudes
Seestütl.:	<i>millest?</i>	→ maastikust	→	→ maastikkudest
Alaleütl.:	<i>millele?</i>	→ maastikule	→	→ maastikkudele
Alalütl.:	<i>millel?</i>	→ maastikul	→	→ maastikkudel
Alaltütl.:	<i>millelt?</i>	→ maastikult	→	→ maastikkudelt
Saav:	<i>milleks?</i>	→ maastikuks	→	→ maastikkudeks
Rajav:	<i>milleni?</i>	→ maastikuni	→	→ maastikkudeni
Olev:	<i>millena?</i>	→ maastikuna	→	→ maastikkudena
Ilmaütl.:	<i>milleta?</i>	→ maastikuta	→	→ maastikkudeta
Kaasaütl.:	<i>millega?</i>	→ maastikuga	→	→ maastikkudega

Sõnal *maastik* on ainsuses nõrk tüvi ja mitmuses tugev tüvi. Ainsuse käänded alates sisseütlevast moodustatakse nõrgast tüvest, mitmuse käänded alates sisseütlevast aga tugevast tüvest.

Harjutus 181. Käänata sõna *maastik* eeskujul kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes sõnu *lugemik* ja *tähestik*.

Harjutus 182. Vaadelda *maastik*-sõnade käänamist ja vastata järgmistele küsimustele:

1. Miks on kõikides ainsuse käänetes alates sisseütlevast tüvi nõrk?
2. Miks on mitmuse nimetava tüvi nõrk?
3. Miks on kõikides mitmuse käänetes alates sisseütlevast tugev tüvi?
4. Missugune on mitmuse tunnus?
5. Missugustel käänetel on kaks vormi?

Nagu *maastik* käänatakse sõnad, mille lõpul on liited *-stik*, *-ndik*, *-lik*, *-nik* jt. Nendel sõnadel on ainsuse omastavas nõrk tüvi, osastavas aga tugev tüvi.

Pidada meeles sõnu, mida käänatakse nagu *maastik*!

Omadussõnad: *õnnelik*, *seltsimehelik*, *kommunistlik*, *harilik*, *kirjalik*, *püüdlik*, *sõbralik*, *vennalik*, *sõnakuulelik* jt.;

nimisõnad: *tähestik*, *sõnastik*, *legendik*, *kõrgendik*, *vedelik*, *ämblik*, *kirjanik*, *aednik*, *ümbrik*, *tulevik* jt.

Harjutus 183. Käänata neljas esimeses käändes sõnu *kirjalik* ja *aednik* ning näidata nooltega käänete moodus-

tamist. Igale ainsuse ja mitmuse käändele moodustada üks lause.

Näidis:

Nimet.:	<i>missugune?</i>	püüdlük	↗	püüdlükud
Omast.:	<i>missuguse?</i>	püüdliku	↘	püüdlikkude
Osast.:	<i>missugust?</i>	püüdlikku	↘	püüdlikke
Sisseütl.:	<i>missugusesse?</i>	püüdlikusse	↘	püüdlikkudesse
		e. püüdlikku		

Märkus: Omadussõna puhul kasutatakse küsimusi *missugune? missuguse?* jne.

Harjutus 184. Jätkata! * märgitud vormidele moodustada lauseid.

Nimetav	Ainsus		Alaleütlev	Mitus	
	Omastav			Nimetav	
maastik	maastiku		maastikule	maastikud	
püüdlük	... *		... *	... *	
rikkalik	... *		
lagendik *	... *	
ämblik *	
ametnik	
kunstnik	... *		... *	...	
kodanik	
videvik	
kirjanik *	
vedelik	
tähestik	... *		

Harjutus 185. Jätkata! * märgitud vormidele moodustada lauseid.

Ainsus		Mitmus	
Nimetav	Osastav	Omastav	Alaleütlev
maastik	maastikku*	maastikkude	maastikkudele
püüdlik	... * *
rikkalik	... *
lagendik *	...
ämblik *	...
ametnik *
kunstnik	... *
kodanik *	...
videvik
kirjanik	... * *
vedelik *	...
tähestik	... *

Harjutus 186. Määrata suuliselt sõrendatult trükitud sõnade kääne ja asetada sulgudesse küsimus.

Kommunistliku () partei juhtimisel ehitame õnnelikku tulevikku (). Tundides omandame kasulikke () teadmisi. Pidulikule () koosolekule kogunes hulk kirjanikke () ja kunstnikke (). Üle kuristikkude () on ehitatud kõrged sillad. Täna olin puiestikus () lõunani. Nõukogude armee kangelaslikku () võitlust Stalingradi all kroonis suur võit. Tehti kokkuvõtteid sotsialistlikust () võistlusest. Rein on muutunud püüdlikuks () õpilaseks. Malemäng pakub mõistlikku () ja kasulikku () ajaviidet.

Harjutus 187. Jätkata!

Pidada meeles, et sõna *ümbrik* käänatakse nagu *maastik*.

Nimet.:	<i>mis?</i>	ümbrik	→	ümbrikud
Omast.:	<i>mille?</i>	ümbriku	→	ümbrikkude
Osast.:	<i>mida?</i>	ümbrikku	→	ümbrikke
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	↓ ümbrikusse e. ümbriku	↓	ümbrikkudesse jne.

Harjutus 188. Asetada sõna *ümbrik* nõutavasse käändesse.

Ants kirjutab sõbrale kirja. Ta tõi sidekontorist margiga (ümbrik — mitm. os.). Üks (ümbrik — ains. nim.) maksis 5 kopikat. Kõigi (ümbrik — mitm. om.) eest maksis ta 25 kopikat. Kodus pani Ants kirja (ümbrik — ains. sisseütl.). (Ümbrik — ains. alaleütl.) kirjutab ta sõbra aadressi. Siis kleepis ta (ümbrik — ains. om.) kinni ja viis kirja postkasti. Ülejäänud (ümbrik — mitm. nim.) pani Ants lauasahtlisse. Kui on (ümbrik — mitm. os.) tarvis, siis on seal hea võtta.

Harjutus 189. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse. Pealkirjaks: *Ainsuse omastav ja osastav.*

I

(Künklik — ains. os.) maad on raske harida. (Künklik — ains. om.) maa ääres kasvas võsa. Vaatlesime (künklik maastik — ains. os.). Tee viis läbi (künklik maastik — ains. om.). Poisid ütlesid üksteisele mõne (sõbralik — ains. om.) sõna. Poisid ajasid (sõbralik — ains. os.) juttu. Üle laia (lagendik — ains. om.) hoovas sooja õhku. (Lagendik — ains. os.) kattis suur rohi.

II

Nii (aednik — ains. os.) kui ka (aednik — ains. om.) lapsi nähti aias askeldavat. Direktor võttis (märkmik — ains. om.) ja kirjutab midagi (märkmik — ains. sisseütl.). Noored on meie (tulevik — ains. om.) kandjad. Emad näevad oma laste (õnnelik tulevik — ains. os.). (Põõsastik — ains. om.) juures nähti rebast. Vaadati (kunstnik — ains. om.) (meisterlik — ains. os.) maali.

Harjutus 190. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. Pealkirjaks: *maastik-sõnade õigekirjutus*.

(Okslik — missugusest?) lauast ei saa valmistada suuski. (Auklik — missugusele?) teele veeti kive. (Eesrindlik — missugustele?) õpilastele jagati raamatuid. (Maastik — mille?) ilu suurendas orus asetsev järveke. Õpilased vestlesid (kirjanik — kellega?). Kogu klassi (kirjalik — missugused?) tööd olid kirjutatud hästi. Nõukogude Liidu rahvaste (vennalik — missuguses?) peres on kõik rahvad (üheõiguslik — missugused?). Maaparandajate brigaadile anti (kommunistlik — missuguse?) töö brigaadi austav nimetus. Kanakull põgenes küttide eest tihedasse (lehestik — kuhu?).

Harjutus 191. Jätkata!

Nimet.:	<i>kes?</i>	kolhoosnik	↗	kolhoosnikud
Omast.:	<i>kelle?</i>	kolhoosniku	↘	kolhoosnikute
Osast.:	<i>keda?</i>	kolhoosnikut	↘	kolhoosnikuid
Sisseütl.:	<i>kellesse?</i>	kolhoosnikusse	↓	kolhoosnikutesse

Moodustada suuliselt kõikidele ainsuse ja mitmuse käänetele lauseid.

Harjutus 192. Võrrelda *kolhoosnik* ja *maastik* käänamist ja vastata järgmistele küsimustele:

1. Millises sõnas esinevad tüves muutused, millises mitte?
2. Missugused on ainsuse osastava lõpud?
3. Missugused on mitmuse tunnused?
4. Missugune erinevus on neil sõnadel mitmuse osastavas käändes?

P i d a m e e l e s: Sõna *kolhoosnik* ei käänata nagu *maastik*.

Harjutus 193. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

Kolhoosi juhatus premeeris (eesrindlik kolhoosnik — mitm. os.). Meie koolis on 40 (kommunistlik — ains. os.)

noort. Osa (kolhoosnik — mitm. os.) läks puhastama (künklik — ains. os.) heinamaad. (Kolhoosnik — mitm. om.) sõnavõtudest selgus, et töö planeerimises oli tehtud vigu. (Kolhoosnik — mitm. nim.) kogusid (rikkalik — ains. om.) maisisaagi. Sekretär kleepis (piklik ümbrik — mitm. alaleütl.) marke. Kongressil räägiti (eesrindlik kolhoosnik — mitm. seestütl.). (Ämblik — mitm. om.) võrkudes oli palju kärbseid.

Kontrollharjutus.

Kirjutada sulgudes olev täht ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *maastik-sõnade õigekirjutus*.

Ants ja Mikk jalutasid künkli(k)ul heinamaal. Äkki märkasid nad võsasti(k)u ääres argli(k)u jänest. Poisid jooksid künkli(k)u heinamaa äärt mööda edasi. Neil oli soov tabada pelgli(k)u loomakest. Peagi jõudsid Ants ja Mikk võsasti(k)uni. Samal ajal lippas väle loom võsasti(k)u. Poisid otsisid teda kogu võsasti(k)ust. Oma suureks imetuseks ei leidnud nad pelgli(k)u jänest.

SÕBER-sõnade käänamine.

Vaadelda sõna *sõber* käänamist.

Nimet.:	<i>kes?</i>	sõber	→	sõbrad
Omast.:	<i>kelle?</i>	sõbra	→	sõprade
Osast.:	<i>keda?</i>	sõpra	→	sõpru
Sisseütl.:	<i>kellesse?</i>	→ sõbrasse e. sõpra	→	→ sõpradesse
Seesütl.:	<i>kelles?</i>	→ sõbras	→	→ sõprades
Seestütl.:	<i>kellest?</i>	→ sõbrast	→	→ sõpradest
Alaleütl.:	<i>kellele?</i>	→ sõbrale	→	→ sõpradele
Alalütl.:	<i>kellel?</i>	→ sõbral	→	→ sõpradel
Alaltütl.:	<i>kellelt?</i>	→ sõbralt	→	→ sõpradelt
Saav:	<i>kelleks?</i>	→ sõbraks	→	→ sõpradeks
Rajav:	<i>kelleni?</i>	→ sõbrani	→	→ sõpradeni

Olev:	<i>kellena?</i>	→ sõbrana	→ sõpradena
Ilmaütl.:	<i>kelleta?</i>	→ sõbrata	→ sõpradeta
Kaasaütl.:	<i>kellega?</i>	→ sõbraga	→ sõpradega

sõber-sõnadel on kaks tüve. Ainsuses on nõrk tüvi ja mitmuses tugev tüvi.

Ainsuse käänded alates sisseütlevast moodustatakse nõrga tüve järgi, kuna mitmuse käänded alates sisseütlevast moodustatakse tugevast tüvest.

Harjutus 194. Käänata *sõber* eeskujul sõnu *ader* ja *puder*. Moodustada sõnadele *ader* ja *puder* ainsuse ja mitmuse neljas esimeses käändes lauseid.

Sõnad, mis käänduvad nagu *sõber*, on kahesilbilised ja nende nimetava lõpus on *-er*.

Ainsuse omastavas on nõrk tüvi, kuna ainsuse osastavas on tugev tüvi.

Ainsuse sisseütlev on sse-lõpuline ja lühike.

Nagu *sõber* käänduvad sõnad: *ader*, *oder*, *põder*, *kõder*, *nõder*, *teder*, *mäger*, *koger*, *puder* (mitm. osast. *putrusid*) jt.

Harjutus 195. Jätkata!

Nimetav	Ainsus		Mitmus
	Omastav	Kaasaütlev	Nimetav
<i>sõber</i>	<i>sõbra</i> *	<i>sõbraga</i> *	<i>sõbrad</i> *
<i>teder</i> *
<i>ader</i>	... *	... *	...
<i>põder</i>
<i>kõder</i>
<i>oder</i>
<i>koger</i>	... * *
<i>puder</i>	... *
<i>mäger</i>	... *	... *	... *

* märgitud sõnadele moodustada laused.

Harjutus 196. Jätkata!

Ainsus		Mitmus	
Nimetav	Osastav	Omastav	Kaasaütlev
sõber	sõpra *	sõprade	sõpradega *
teder *	...
ader *	...
põder *
kõder
oder	... *
koger *	...
puder	... *
mäger

* märgitud sõnadele moodustada laused.

Harjutus 197. Käänata sõna *põder* kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes.

Harjutus 198. Asetada laused mitmusesse.

Põhjapõder.

Põhjapõder elab tundras. Peas on põdral tugevad harulised sarved. Põdra karv on tihe ja soe, sõrad on laiad. Neid saab põder kergesti laiali ajada ning põder ei vaju pehmesse lumme ega samblasse. Põder ujub hästi. Põdrale ei valmista raskust ületada kõrgeid mägesid.

Põdra toiduks on: põdrasammal, peenike võsa ja seemed.

II

Talvel otsib põder ise endale lume alt sammalt. Põder sööb kõik sambla ja otsib uue koha. Inimesed sõidavad põdraga. Nad saavad põdralt liha ja nahka. Nahast valmistatakse telke ja riideid, liha kasutatakse toiduks.

Põder on väga vajalik loom inimestele, kes elavad kauigel põhjas. Raske oleks tundras elada põdrata.

N ä i d i s: *Põhjapõdrad elavad tundras.*

Harjutus 199. Asetada sulgudesse õige küsimus.

Jaak kinkis sõbrale (kellele?) huvitava raamatu. Me püüdsime järvest kokri (). Põdral () on suured haralised sarved. Remondi- ja tehnikajaama õuel seisid adrad (). Lapsed söövad sagedasti putru (). Kolhoosnikud koristavad otra (). Maie läks sõbraga () teatrisse. Tedre () liha on maitsev. Kogred () armastavad elada mudases vees. Mägra () koobas on peidetud sügavale. Jahimehed lasksid mitu tetre ().

Harjutus 200. Moodustada lauseid sõnaga sõber.

Kes on sinu sõber? Missugust kasvu ta on? Missugused juuksed on sinu sõbral? Mis värvi on sinu sõbra silmad? Kus koolis ja mitmendas klassis ta õpib? Millest sa vestled oma sõbraga? Kuhu sa lähed oma sõbraga? Kuidas sa aitad oma sõpra? Kus teie käite oma sõbraga? Mis huvitab sinu sõpra? Kelleks tahab sinu sõber saada?

Harjutus 201. Kirjutada sulgudes olevad sõnad õiges käändes.

Poisid püüdsid järvest korviga palju (koger — keda?). Arvo läks (sõber — kellega?) uisutama. Sepp parandas (ader — mida?). Ülo joonistas suurte sarvedega (põder — keda?). Ema lisis (puder — millele?) soola. Lapsed sõid maitsvat (puder — mida?). (Puder — mida?) süüakse piimaga. Herneseemned asuvad (kõder — kus?). Jahimees laskis ühe (teder — kelle?). Koer leidis (mäger — kelle?) koopa. Kolhoosnikud masindavad (oder — mida?). Mina pole veel näinud (mäger — keda?). Isale maitsevad (koger — kes?). Aino ootab oma (sõber — kellelt?) kirja. Aino ja Linda said headeks (sõber — kelleks?).

JÕGI-sõnade käänamine.

Vaadelda sõna *jõgi* käänamist.

Nimet.:	<i>mis?</i>	<i>jõgi</i>	→	<i>jõed</i>
Omast.:	<i>mille?</i>	<i>jõe</i>	→	<i>jõgede</i>
Osast.:	<i>mida?</i>	<i>jõge</i>	→	<i>jõgesid</i>
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ <i>jõesse</i>	→	<i>jõgedesse</i>
		e. <i>jökke</i>		
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ <i>jões</i>	→	<i>jõgedes</i>
Seestütl.:	<i>millest?</i>	→ <i>jõest</i>	→	<i>jõgedest</i>
Alaleütl.:	<i>millele?</i>	→ <i>jõe</i> le	→	<i>jõgedele</i>
Alalütl.:	<i>millel?</i>	→ <i>jõel</i>	→	<i>jõgedel</i>
Alaltütl.:	<i>millelt?</i>	→ <i>jõelt</i>	→	<i>jõgedelt</i>
Saav.:	<i>milleks?</i>	→ <i>jõeks</i>	→	<i>jõgedeks</i>
Rajav.:	<i>milleni?</i>	→ <i>jõeni</i>	→	<i>jõgedeni</i>
Olev.:	<i>millena?</i>	→ <i>jõena</i>	→	<i>jõgedena</i>
Ilmaütl.:	<i>milleta?</i>	→ <i>jõeta</i>	→	<i>jõgedeta</i>
Kaasaütl.:	<i>millega?</i>	→ <i>jõega</i>	→	<i>jõgedega</i>

Sõnal *jõgi* on ainsuses n õ r k tüvi ja mitmuses t u g e v tüvi. A i n s u s e k ä ä n d e d alates sisseütlevast moodustatakse nõrgast tüvest, mitmuse k ä ä n d e d alates sisseütlevast aga t u g e v a s t tüvest.

Nagu sõna *jõgi* käänatakse sõnu: *mägi*, *lagi*, *ladu*, *kägu*, *õde*, *regi* (*ree*), *lugu* (*loo*) jt.

Mõelda veel 5 sõna.

Harjutus 202. Käänata sõna *jõgi* eeskujul kõikides käänetes *mägi* ja *õde*. Moodustada kummalegi sõnale 5 lauset.

Harjutus 203. Asetada sulgudesse sobiv küsimus.

Läbi heinamaa ja metsa lookleb veerikas jõgi (riv). Minu kodukolhoosi kohal on jõe (riv) vool kiire. Umbes viis kilomeetrit allapoole muutub jõe (riv) vool aeglasemaks. Juba

varahommikul võtab onu Madis aerud ja ruttab jõele ^{niile} le. Hommikuti tõuseb jõelt ^{niile} the udu. Onu Madisele meeldib vaadelda päikesetõusu jõel ^{niile}. Selles jões ^{niile} elab palju mitmesuguseid kalu. Onu Madis viskab õnged jõkke ^{niile} ja jääb vaikselt ootama.

Ühel hommikul tõmbab onu Madis jõest ^{niile} suure havi. Onu Madis on sellest jõest ^{niile} püüdnud palju kalu, kuid nii suurt havi ei ole ta kunagi saanud. Rõõmsalt tuleb onu Madis jõelt ^{niile} koju.

Harjutus 204. Jätkata!

Ainsus			Mitmus
Nimetav	Osastav	Sisseütlev (<i>kuhu?</i>)	Omastav
jõgi	jõge	jõkke	jõgede
mägi			
lagi			
ladu			
vagu			
regi			

Kõigile sisseütleva vormidele moodustada lauseid.

Harjutus 205. Käänata neljas esimeses käändes sõnad *kägu* ja *regi*. Näidata nooltega käänete moodustamist. Nimetavale, omastavale ja osastavale käändele moodustada lauseid.

Harjutus 206. Kirjutada sulgudes olevad sõnad õiges käändes.

Poiss hüppas (jõgi). Laohoidja läks (ladu). Vanamees ronis (regi). Turistid ronisid (mägi). Isa kinnitas (lagi) uue armatuuri.

Suvel on mõnus supelda (jõgi). Vanaisa jutustas huvitava (lugu). Ma kinkisin (õde) albumi. Lapsed kuulasid

(kägu) kukkumist. Ema määris (nägu) kreemi. Juhan vedas (regi) hagu. Väike Ülle kardab (madu). Maalrid lupjasid (lagi). Lapsed jooksid (jõgi) äärde. Väike Peedu peseb ise oma (nägu).

Harjutus 207. Asetada lünka sõna *mägi* sobivas mitmuse käändes.

Maakeral on väga kõrgeid — (mida?). Sagedasti kerkiavad — (mille?) tipud pilvedest kõrgemale. Kõrgete — (mille?) nõlvadel on pikad jääliustikud. Jää libiseb — (millelt?) pikkamööda alla. Põllud on — (kus?) väikesed. Jõed on — (kus?) kiirevoolulised. Mägijõed uhuvad — (kuhu?) sügavaid kuristikke. — (mille?) vahel asetsevad maalilised mägijärved.

Näidis: *Maakeral on väga kõrgeid mägesid.*

Harjutus 208. Kirjutada laused mitmuses.

NSV Liidus on palju (jõgi — mida?). (Jõgi — mis?) suubuvad teistesse (jõgi — kuhu?), järvedesse või meredesse. Suurtesse (jõgi — kuhu?) suubuvad teised, väiksemad (jõgi — mis?). Neid (jõgi — mida?) nimetatakse (lisajõgi — milleks?). (Jõgi — millel?) esineb kõrgeid ja madalaid kaldaid. (Mägijõgi — millel?) on palju koski. Inimesed ehitavad (jõgi — millele?) paise. Mööda (jõgi — mida?) inimesed sõidavad ja veavad kaupu. (Jõgi — mis?) on omavahel tihti ühendatud kanalitega.

Näidis: *NSV Liidus on palju jõgesid.*

MÕTE-sõnade käänamine.

Nimet.:	<i>mis?</i>	mõte	→	mõtted
Omast.:	<i>mille?</i>	mõtte	→	mõtete
Osast.:	<i>mida?</i>	mõtet	→	mõtteid
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ mõttesse	→	mõtettesse
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ mõttes	→	mõtetes

Seestütl.:	<i>millest?</i>	→ mõttest	→ mõtetest
Alaleütl.:	<i>millele?</i>	→ mõttele	→ mõtetele
Alalütl.:	<i>millel?</i>	→ mõttel	→ mõtetel
Alaltütl.:	<i>millelt?</i>	→ mõttelt	→ mõtetelt
Saav:	<i>milleks?</i>	→ mõtteks	→ mõteteks
Rajav:	<i>milleni?</i>	→ mõtteni	→ mõteteni
Olev:	<i>millena?</i>	→ mõttena	→ mõtetena
Ilmaütl.:	<i>milleta?</i>	→ mõtteta	→ mõteteta
Kaasaütl.:	<i>millega?</i>	→ mõttega	→ mõtetega

Sõnal *mõte* on ainsuses tugev tüvi ja mitmuses nõrk tüvi. Ainsuse käänded alates sisseütlevast moodustatakse tugevast tüvest, mitmuse käänded alates sisseütlevast aga nõrgast tüvest.

Harjutus 209. Käänata sõna *mõte* eeskujul kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes sõnu *lõke* ja *küte*. Sõnale *lõke* moodustada laused kõigis ainsuse käänetes. Sõnale *küte* moodustada lauseid ainsuse omastavas, osastavas ja saavas käändes. Pealkirjaks: *mõte-sõnade käänamine*.

Harjutus 210. Vaadelda *mõte*-sõnade käänamist ja vastata järgmistele küsimustele:

1. Mitmesilbiline on sõna *mõte*?
2. Missuguse häälikuga ta lõpeb?
3. Miks on kõikides ainsuse käänetes alates sisseütlevast tugev tüvi?
4. Miks on mitmuse nimetava tüvi tugev?
5. Miks on kõikides mitmuse käänetes alates sisseütlevast nõrk tüvi?
6. Missugune on mitmuse tunnus?
7. Missugune täht on alati ains. osast. lõpus?

Harjutus 211. Kirjutada *mõte*-sõnade loetelu vihikusse. Pealkirjaks: *Sõnad, mis käänatakse nagu «mõte»*.

Näidis: Nagu sõna *mõte* käänatakse:

hape, hüpe...

kate, küte...

lõke, äke...

Harjutus 212. Käanata neljas esimeses käändes sõnu *äke* ja *hüpe* ning näidata nooltega käänete moodustamist. Igale ainsuse ja mitmuse käändele moodustada lause.

Harjutus 213. Moodustada sõnadele *äke, lõke, hüpe, täke, tõke, võte* lauseid ainsuse ja mitmuse nimetavas.

Näidis: *Väike rike võib panna seisma suure masina.
Auto juures tekkisid tõsised rikked.*

Harjutus 214. Jätkata!

* märgitud sõnadele moodustada laused.

Nimetav	Ainsus		Mitmus
	Omastav	Kaasaütlev	Nimetav
rake	rakke	rakkega	rakked *
läte	... *
hape *	...
kate
küte *	...
rike *
täke	... *
võte *	...
tõke *
lücke
ike
sete	... *
lepe *	...

Harjutus 215. Jätkata!

* märgitud sõnadele moodustada laused.

Ainsus		Mitmus	
Nimetav	Osastav	Omastav	Kaasaütlev
rake	raket *	rakete	raketega *
läte *	...
hape	... *
kate *	...
küte	... *
rike	... *
täke *	...
võte *
tõke
lüke *
ike
sete
lepe	... *

Harjutus 216. Määrata sõrendatult trükitud sõnade kääne ja asetada sulgudesse küsimus.

Kaminas põles pragisev lōke (). Mindi kalurite lōketeni (). Kommunistlikud noored korrastasid looduskaitse alla võetud lätte (). Akende katted () olid alla lastud. Mõnus on kuulata sulisevat lätet (). Väljaminekute katteks () hangiti summasid. Uue ette võttega () oldi väga rahul. Ühe hüppega () oli noor pioneer sadulas, et tähtsat teadet edasi viia. Poisid sooritasid võistlustel toredaid hüppeid (). Kokkupõrkel tekkisid autol mõned pisemad rikked (). Eideke oli ametis oma mõteteiga (). Nüüd aga lasti mõtetele () ringi rännata. Tiiu oli vajunud ajalugu õppides sügavatesse mõtetesse (). Vanasti pandi härgadele ikked () kaela.

Harjutus 217. Moodustada antud sõnadest ainsuse osastav ja mitmuse nimetav ja moodustada nendele laused: *äke, lõke, hüpe, tõke, rike, võte, lüke, küte.*

N ä i d i s:

Ainsuse nimetav	Ainsuse osastav	Mitmuse nimetav
<i>äke</i>	<i>äket</i>	<i>äkked</i>
<i>lõke</i>
<i>hüpe</i>
jne.		

Sepikojas võis näha kolme äket.

Auto peal olid uued äkked.

Harjutus 218. Asetada sõna *läte* nõutavasse käändesse.

Läte.

Küla keskel kaskede vahel vulises ilus (mis?). Ka talvel oli (mis?) alati lahti, sest külm ei jõudnud (millele?) kaant peale tõmmata.

Ühel kuumal suvepäeval lonkis siga mööda kasetukka ja otsis jahedamat kohta. Seal silmas ta (mida?). Ta tõttas joostes (milleni?) ja hüppas pikema jututa (millesse?). Vaevalt sai siga paar minutit (milles?) lamada, kui ta juba rõhkides (millest?) välja ronis. Siga kirus nüüd kõiki (mida?).

(mis?) aga sulises veel lõbusamini ja ühes (millega?) sahisid ka kased, kui naeraksid nad rumala sea üle.

Harjutus 219. Kirjutada sulgudes olev häälik ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *mõte-sõnade õigekirjutus.*

Noored naturalistid läksid naaberkoolidelt õppima uusi töövõ(t)eid. Jänes tegi ühe kõrge hü(p)e ja oligi aia taha kadunud. Ants tegi väljakul mitu hü(p)et. Kopli taga heinamaal leidub lä(t)eid. Lavadele pannakse ööseks ka(t)ed.

Poisid hüppasid kägarhü(p)ega üle kraavi. Talvel kattub maa pehme lumika(t)ega. Autod vedasid kü(t)et. Isa oli mō(t)esse vajunud. Pioneer peab oskama lõ(k)el toitu valmistada. Mootor töötas ri(k)eteta. Põllule mindi uue ä(k)ega. Ämber kukkus ra(k)elt kaevu.

Harjutus 220. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

I. Kolhoosis valmistuti kevadkülviks. Sepp võttis esimeseks käsile (äke — mitm. nimet.). Üks (äke — ains. nimet.) oli möödunud aastal üsna viletsaks muutunud. Osal (äke — mitm. alalütl.) olid puudu mõned pulgad. Kaks uut (äke — ains. osast.) olid peaaegu töökorras. Mõnede (äke — mitm. omast.) juures olid tekkinud pise-mad (rike — mitm. nimet.).

Sepa käes edenes töö jõudsasti ja mõne päevaga oli osa (äke — mitm. osast.) parandatud.

II. Mõnele (äke — ains. alaleütl.) oli vaja koguni uued osad meisterdada. Mõne aja pärast lõpetati siiski (äke — mitm. omast.) remont ja kolhoosnikud võisid (äke — mitm. kaasaütl.) tööd alustada.

Juhan oli noor kolhoosnik. Ta pani remonditud (äke — ains. alaleütl.) hobused ette ja alustas tööd. Tore oli vaadata, kuidas Juhan (äke — ains. kaasaütl.) põldu äestas.

Vaadelda, kuidas käänatakse sõna *saade* ja jätkata suuliselt käänamist.

		Ainsus		Mitmus
Nimet.:	<i>mis?</i>	saade	→	saated
Omast.:	<i>mille?</i>	saate	→	saadete
Osast.:	<i>mida?</i>	saadet	→	saateid
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	↓saatesse		↓saadettesse

Nagu *mõte* käänduvad sõnad, mille a i n s. o m a s - t a v a s o n t u g e v tüvi ja nimetava lõpus on *-e*.

Samuti nagu sõna *mõte* käänduvad: *saade, näide, põrge, tõuge, vaade, lõige, heide, läige, kolle (kolde, kollet), tarve (tarbe, tarvet), pööre (pöörde, pööret), vise (viske, viset)*.

Vaadelda *riie* käänamist.

		Ainsus		Mitmus
Nimet.:	<i>mis?</i>	<u>riie</u>	→	<u>riided</u>
Omast.:	<i>mille?</i>	<u>riide</u>	→	<u>riiete</u>
Osast.:	<i>mida?</i>	<u>riiet</u>	→	<u>riideid</u>
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	↓ <u>riidesse</u>		↓ <u>riietesse</u>

Harjutus 221. Käänata sõna *riie* kõigis ainsuse ja mitmuse käänetes ja moodustada suuliselt lauseid.

Käänata neljas esimeses käändes *pööre, vise* ja *kolle. rd, sk, ld* kirjutada värviliselt.

Harjutus 222. Jätkata!

* märgitud sõnadele moodustada lauseid.

Nimetav	Ainsus		Mitmus
	Omastav	Osastav	Omastav
näide	näite	näidet*	näidete*
köide *
vaade *	...
heide	...*
aade
põrge *
tõuge
lõige	...*
läige *	...
riie
kolle	...* *
tarve
vise *	...

Harjutus 223. Moodustada lühilauseid, kus on kasutatud *mõte*-sõnade ainsuse osastavat (*mõtet*) ja mitmuse nimetatavat (*mõtted*). Sõnad valida kahest tulbast

riike, tõke	ehitama, parandama
teade, äke	viima, tegema
hüpe, lõke	sooritama, kontrollima
hape, kate	valama, tõstma
visse, pööre	parandama, sooritama

- N ä i d i s: 1. *Traktorist parandas riket.*
2. *Traktori juures parandati kõik rikked.*

Kontrollharjutus.

Asetada sulgudes olevad *mõte*-sõnad õigesse käändesse. Pealkirjaks: *mõte*-sõnade käänamine.

Lastekodu lapsed kuulasid (huvitav raadiosaade). Talvel kattub maa pehme (lumikate). Kevadel sulatab päike (lumikate). Harjutasime (kaugushüpe). Hommikul panin end (riie). Kopli taga heinamaal leidub palju (läte). Harjutasin (odavise), (kõrgushüpe) ja (kuulitõuge). Tütarlapsed valmistasid (lõige). (Lõige) abil on hea õmmelda. (Lepe) tuleb kinni pidada. Tal õnnestusid kõik (hüpe). Noore maadleja (võte) olid omapärased. Meie tulemused (hüpe) olid head.

RATAS-sõnade käänamine.

Vaadelda sõna *ratas* käänamist.

Nimet.:	<i>mis?</i>	ratas	↗	rattad
Omast.:	<i>mille?</i>	ratta	↘	rataste
Osast.:	<i>mida?</i>	ratast	↗	rattaid
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ rattasse		→ ratastesse
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ rattas		→ ratastes
Seestütl.:	<i>millest?</i>	→ rattast		→ ratastest

Alaleütl.:	<i>millele?</i>	→ rattale	→ ratastele
Alalütl.:	<i>millel?</i>	→ rattal	→ ratastel
Alaltütl.:	<i>millelt?</i>	→ rattalt	→ ratastelt
Saav:	<i>milleks?</i>	→ rattaks	→ ratasteks
Rajav:	<i>milleni?</i>	→ rattani	→ ratasteni
Olev:	<i>millena?</i>	→ rattana	→ ratastena
Ilmaütl.:	<i>milleta?</i>	→ rattata	→ ratasteta
Kaasaütl.:	<i>millega?</i>	→ rattaga	→ ratastega

Sõnal *ratas* on ainsuse omastavas ja sisseütlevast alates kõikides käänetes tugev tüvi. Mitmuse omastavas ja sisseütlevast alates kõikides käänetes on aga tüvi nõrk. Mitmuse tunnus on *-te-*.

Nagu *ratas* käänatakse veel sõnu: *rikas, ketas, rukis, okas, mätas* jt.

Harjutus 224. Käänata kõikides käänetes sõna *rukis*. Moodustada sõnale *rukis* 5 lauset.

Harjutus 225. Jätkata!

* märgitud sõnadele moodustada lauseid.

Nimetav	Ainsus		Mitmus	
	Omastav	Osastav	Nimetav	Omastav
ratas	ratta	ratast*	rattad	rataste
rikas * *
ketas	... *
rukis *
mätas *	... *
okas *	...

Harjutus 226. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

Noor (*rukis* — mis?) lainetas tuules. (*Mätas* — millelt?) (*mätas* — millele?) hüpatas kukkus poiss ninali. (*Kala-*

rikas — missuguseid?) järvi leidub Nõukogude Liidus palju. Kolhoosis saadi rohkesti (rukis — mida?). Uuest (ratas — millest?) läks kaduma kodar. Jalgrada lookles (mätas — mille?) vahel. Poistele meeldis õhtuti (ketas — mida?) heita. Kolhoosis on mitu uute (ratas — millega?) vankrit. Pioneerid korraldasid (jalgratas — mille?) pika matka.

Kontrollharjutus.

Kirjutada sulgudes olev täht ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav.

Järgmisel hetkel vingus ke(t)as õhus. Ru(k)is pesitses väike linnuke. Mäenõlval kasvas ru(k)is. Sooviti üksteisele õnneri(k)ast uut aastat. Kehakultuurikollektiiv sai mitu uut ke(t)ast. O(k)ad torkisid valusasti. Auk täideti mä(t)astega. Nõukogude Eestis on palju ri(k)aid kolhoose. Onu ostis enesele mootorra(t)a. Endel sõitis jalgr(a)taga poodi. Mitu ra(t)ast on vankril? Istusime mä(t)astele ja maitsesime korjatud maasikaid.

Harjutus 227. Jätkata!

Moodustada suuliselt 10 lauset.

Nimet.:	<i>mis?</i>	küngas	→	küngad
Omast.:	<i>mille?</i>	künka	→	küngaste
Osast.:	<i>mida?</i>	küngast	→	künkaid
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ künkasse	→	küngastesse
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ künkas	→	küngastes

jne.

Harjutus 228. Käänata suuliselt sõnu *saabas* ja *pilbas*.

Harjutus 229. Jätkata!

Nimetav	Ainsus		Mitmus	
	Omastav	Osastav	Omastav	Osastav
küngas	künka	küngast	küngaste	künkaid
saabas
kaigas
pilbas
teivas	teiba	teivast	teivaste	teibaid
turvas
kohus

Harjutus 230. Asetada sulgudes olev sõna nõutavasse käändesse.

Karjalauda juurde toodi mitu koormat (pilbas — mida?) katuste tegemiseks. Metsa ääres (küngas — kus?) kasvas palju pohli. Kingsepp parandas (saabas — mida?). (Saabas — millele?) tuleb panna uued tallad. Isa tõi pojale linnast uued (saabas — mis?). Soos lõigatakse (turvas — mida?). (Turvas — millega?) köetakse ahju. (Kohus — kus?) mõistetakse õigust. Rebased lahkusid oma (urgas — kust?). Laoplatsil vedeleb (kaigas ja teivas — mida?) Puud kasvavad (küngas — kus?) jõe kaldal. Rein läks (saabas — milleta?) kooli.

Harjutus 231. Jätkata sõna *hammas* käänamist, *mm* ja *mb* kirjutada värviliselt.

Nimet.:	<i>mis?</i>	hammas	→	hambad
Omast.:	<i>mille?</i>	hamba	→	hammaste
Osast.:	<i>mida?</i>	hammast	→	hambaid
Sisseütl.:	<i>millesse?</i>	→ hambasse		→ hammastesse
Seesütl.:	<i>milles?</i>	→ hambas		→ hammastes
	jne.			

Harjutus 232. Käänata suuliselt kõikides käänetes sõnu *lammas* ja *kallas*.

Harjutus 233. Jätkata!

* märgitud sõnadele moodustada lauseid.

Nimetav	Ainsus		Mitmus
	Omastav	Osastav	Omastav
hammas	hamba	hammast*	hammaste
lammas *
kinnas *	...
kallas	... *
varras

Harjutus 234. Asetada sulgudes olev sõna õigesse kään-
desse.

Hoolitsege (hammas — mitm. omast.) eest! Kolhoosi
(lammas — ains. om.)kari sõi põllul. Ema niitis (lam-
mas — ains. os.). Väikesel Marel olid käes vanaema koo-
tud (kinnas — mitm. nim.). Mati jooksis õue ilma (kinnas
— mitm. ilmaütl.). (Kinnas — ains. seesütl.) oli suur auk.
Inimese tervis sõltub (hammas — mitm. seestütl.). Puhka-
jad jalutasid Emajõe (kallas — ains. alalütl.). Kevadel
ajab jõgi üle (kallas — mitm. om.). Osavate käte ringis
õpime (varras — mitm. alalütl.) kuduma. Kuduja kaotas
ühe (varras — ains. om.).

Kokkuvõtteid käänamisest.

Ainsuse omastav.

Sõnadel, millel ainsuse nimetavas on tugev
tüvi, on ainsuse omastavas nõrk tüvi.

Ainsuse nimetav
(kes? mis?)

sepp
kirss
taat
vaip
maastik

tugev tüvi

Ainsuse omastav
(kelle? mille?)

sepa
kirsi
taadi
vaiba
maastiku

nõrk tüvi

Harjutus 235. Kirjutada sulgudes olev sõna ainsuse omastavas. Pealkirjaks: *Ainsuse omastav*.

I. (Sepp — kelle?) töö on huvitav. Kalamees riputas õnge (pikk latt — mille?) otsa. (Kott — mille?) külge kinnitati nimesilt. (Mikk — kelle?) nägu läks naerule. (Kaup — mille?) hinda alandati. (Luuk — mille?) küljes rippus haak. (Sokk — mille?) kand on katki. (Jook — mille?) hulka lisati mahla. (Tikk — mille?) otsas on väävel. (Plekk — mille?) äär oli terav. (Kaap — mille?) ääres oli kirju pael. (Toit — mille?) lõhn on isuäratav.

II. (Köök — mille?) uks on suletud. (Riik — mille?) piir on kindlustatud. (Varss — kelle?) kabi on purunenud. (Vaip — mille?) äär on kaunistatud. (Marss — mille?) tempo oli kiire. (Peep — kelle?) isa on õpetaja. (Jutt — mille?) sisu on huvitav. Pea kalliks (kommunistlik noor — kelle?) nime. Oma (õnnelik lapsepõlv — mille?) eest võlg-neme tänu Nõukogude valitsusele ja parteile.

Harjutus 236. Moodustada antud sõnade nimetav kääne.

Lugemiku, pliidi, laevastiku, jala, luku, kaardi, poisi, õla, marsi, turu, mapi, tiiva, lehe, kiige, lahe, kase, kirjaniku, kolmandiku.

Näidis:

Ainsuse omastav
(kelle? mille?)
lugemiku

Ainsuse nimetav
(kes? mis?)
lugemik

Sõnadel, millel ainsuse nimetaväs on nõrk tüvi, on ainsuse omastavas tugev tüvi.

Ainsuse nimetav (kes? mis?)		Ainsuse omastav (kelle? mille?)	
mõte	}	mõtte	}
ratas		ratta	
saade		saate	
riie		riide	
hammas		hamba	
	nõrk tüvi		tugev tüvi

Harjutus 237. Kirjutada antud sõnade nimetav kääne.

Pöörde, kätte, saate, võtte, tõkke, ratta, samba, okka, rukki, saapa, kalda, teiba, varda.

Näidis:

Ainsuse omastav (kelle? mille?)	Ainsuse nimetav (kes? mis?)
pöörde	pööre
jne.	jne.

Harjutus 238. Moodustada eespool toodud sõnade omastavale käändele lauseid.

Ainsuse omastav ja osastav.

Vaadelda, missugune on nende sõnade ainsuse osastava tüvi ja võrrelda seda ainsuse omastava tüvega.

Ainsuse nimetav (kes? mis?)		Ainsuse omastav (kelle? mille?)		Ainsuse osastav (keda? mida?)	
1. sepp	}	sepa	}	seppa	}
kirss		kirsi		kirssi	
taat		taadi		taati	
maastik		maastiku		maastikku	
	tugev tüvi	nõrk tüvi		tugev tüvi	
2. mõte	}	mõtte	}	mõtet	}
saade		saate		saadet	
riie		riide		riiet	
ratas		ratta		ratast	
küngas		künka		küngast	
hammas		hamba		hammast	
	nõrk tüvi	tugev tüvi		nõrk tüvi	

Eespool toodud sõnade ainsuse omastava ja ainsuse osastava tüved on harilikult vastupidised: kui ainsuse omastava tüvi on nõrk (*sepa, maastiku*), siis ainsuse osastava tüvi on tugev (*seppa, maastikku*), kui ainsuse omastava tüvi on tugev (*mõtte, ratta*), siis ainsuse osastava tüvi on nõrk (*mõtet, ratast*).

Harjutus 239. Moodustada antud sõnadest ainsuse osastav ja ainsuse omastav. Pealkirjaks: *Ainsuse omastav ja osastav*.

Koobas, sukk, sõbralik, sammas, ümbrik, pliit, poiss, lugemik, hape, lipp, mätas, saade, ämblik, tõke, riie, kinnas, sepp, sotsialistlik, kaup, turvas.

Näidis:

Ains. nimetav (<i>kes? mis?</i>)	Ains. omastav (<i>kelle? mille?</i>)	Ains. osastav (<i>keda? mida?</i>)
<i>koobas</i>	<i>koopa</i>	<i>koobast</i>

Harjutus 240. Asetada sulgudes olev sõna nõutavasse ainsuse käändesse.

Karjane lõi kas enesele (pikk kepp — om.). Klassijuhataja tõstis esile (püüdlük poiss — os.). (Püüdlük poiss — om.) vihikud olid puhtad. Kolhoosid koguvad sel aastal (rikkalik saak — om.). Kooliaia st saame (rikkalik saak — os.). Orkester mängis ühe ilusa (valss — om.). Orkester mängis (valss — os.). Venemaa töölisklass ehitas üles (sotsialistlik riik — om.). Me peame kaitsma (sotsialistlik riik — os.) vaenlaste eest: (Aednik — om.) töö on huvitav. (Aednik — os.) polnud kodus. (Jalgratas — om.) kumm läks tühjaks. Jalgrattur parandas (ratas — os.). Pioneerid laulsid ja mängisid (lõke — om.) ümber. (Lõke — os.) ei tohi ööseks jätta ilma valveta.

Ainsuse osastav.

Vaadelda ainsuse osastava lõppe.

Ainsuse nimetav (kes? mis?)	Ainsuse osastav (keda? mida?)	
1. sepp	seppa	}
kirss	kirssi	
taat	taati	
maastik	maastikku	
jõgi	jõge	
		lõpus täis- häälik
2. mõte	mõtet	}
saade	saadet	
riie	riiet	
ratas	ratast	
küngas	küngast	
hammas	hammast	lõpus -t
3. maa	maad	}
krae	kraed	

Ainsuse osastava lõpus on kas *täishäälik* (-a, -i, -e, -u), -t või -d.

1. *sepp*-, *maastik*-, *sõber*- ja *jõgi*-sõnade ainsuse osastava lõpus on *täishäälik*.

2. *mõte*- ja *ratas*-sõnade ainsuse osastava lõpus on -t.

3. Sõnadel, mis lõpevad pika täishäälikuga (-aa, -uu, -öö jne.) või kaksiktäishäälikuga (-oi, -au, -ai jne.), on ainsuse osastava lõpus -d.

Nimetav (kes? mis?)	Osastav (keda? mida?)	Nimetav (kes? mis?)	Osastav (keda? mida?)
puu	puud	või	võid
suu	suud	pea	pead
töö	tööd	koi	koid
vöö	vööd	hea	head
truu	truud		

Harjutus 241. Kirjutada lünka nimisõnad osastavas käändes. Sõnad valida alt sulgudest. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav.*

1. Läksin poodi, et osta 2. Ta kohendas oma kirjut 3. Lind puhastas 4. Korrapidaja kloppis 5. Poisid veeretasid 6. Ants parandas 7. Tüdruk pesi 8. Kaluril oli kaks 9. Lepatriinul on seljas seitse 10. Koldes oli paar tulist 11. Ära aja 12. Noored tantsisid 13. Lapsed kloppisid 14. Ema kuivatas

(*kauss, valss, sepp, rätt, nokk, jutt, tukk, tahvililapp, vaat, täpp, paat, trepp, sokk, vaip*)

Harjutus 242. Toimida nii nagu eelmises harjutuses.

Jänku tegi paar pikka Järgnes mitu tugevat Poiss löikas puusse paar Võistlustel oli takistusteks seatud mitu Poiss kohendas põlevat Muretseti vajalikku Meie kooli lähedal oli kaks Arst parandas haiget Ema kodus lapsele talveks Poisid heitsid Kingsepp parandas Kütja pani ahju Vesi loksus vastu

(*turvas, hüpe, tõuge, kallas, ketas, kinnas, täke, tõke, hammas, läte, küte, lõke, saabas*)

Harjutus 243. Toimida nii nagu eelmises harjutuses.

Ema õmbleb kleidile uut Kolhoosnikutel on kevadel palju Kas tunned . . . ? Ella peseb Otsin poest ühe kilo Poisid saagisid jämedat Kinkisin emale kolm Nägin zoopargis kirjut

(*krae, papagoi, puu, maa, töö, või, pea, levkoi*)

Harjutus 244. Kirjutada sulgudes olev sõna ains. osastavas käändes. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav.*

Juku palus õpetajalt (uus pliats). Poisid vaatlesid põl-
lul (suur traktor). Aino triigib (uus kleit). Leida koorib
(magus kaalikas). Isa luiskab (vikat). Mati voolib emale
(puulusikas). Laps püüab aasal (liblikas). Avaral järvel
liuglesid kaks (valge lootsik). Koolimajas askeldasid kolm
(hoolas teenija). Õhus tiirlesid neli (läikiv lennuk). Kaks
(väle orav) valmistasid lastele rõõmu. Neli (poisijõmpsi-
kas) tundsid rõõmu jäämineku üle. Tantsusaalist kostis
(mahe muusika).

Harjutus 245. Kirjutada lünka *-d* või *-t*. Pealkirjaks:
Ainsuse osastav.

Töölised saagisid jämeda— puu—. Murdke mulle paar
lõhnava— levkoi—! Jalutasime mööda sirge— maantee—.
Rumal laps ei tunnista oma väikes— süü—. Tädi andis
meile tassitäie hea— kakao—. Lapsuke silitas koera peh-
me— pea—. Kas sa oled näinud helekollas— peoleo—?
Nägime metsas nelja ilusa— püü—. Paks udu kattis uinu-
va— maa—. Meie Ants teeb osavate käte ringis väga huvi-
tava— töö—.

Harjutus 246. Panna sulgudes olevad sõnad õigesse
käändesse.

Mida päikesekiired nägid.

Kaks (vallatu päikesekiir) hüppasid kõrgusest alla. Vaat-
tasid ja vaatasid ega näinud algul muud kui (niiske must-
tav maa). Varsti aga märkas üks (vilistav peoleo), (lõhnava
levkoi), (mänglev jänku) ja lapsukese (valendav pea).
Teine aga nägi (vahutav meri), (ujuv latikas), (sõudev
kalur) ja kaugemal (kihutav aurik). «Oi kui tore!» rõõ-
mustasid nad ja ruttasid sõpradelegi sellest teatama.
«Läheme, läheme meiegil!» hüüdsid kõik päikesekiired ja
tõttasid alla.

Harjutus 247. Määrata ainsuse osastav ja mitmuse
nimetav kääne.

Õites õunapuud lõhnavad hästi. Jahedad tuuled õõtsutavad pihlaka tihedat latva, kus kaks ägedat varblast tülitsevad. Muredad maasikad punastavad päikese pilgust. Tüsedad mardikad jalutavad rohukõrtel, siledad tiivad ripakil, ja uhkeldavad oma värviliste kuubedega. Samas aga sibaavad saledad ning väledad sipelgad, kandes tüsedat kõrt. Libedat kivipinda mööda astub konn, püüdes nobedat kärbest. Jämedad puutüved nagisevad sõbralikult ja kuulataavad, kuidas pikad ning saledad moonipreilid manguvad magedat vett, et pesta tolmu oma õrnadelt lehtedelt.

M i t m u s e n i m e t a v a lõpus on alati *-d*.

Harjutus 248. Kirjutada kriipsu asemele *-d* või *-t*. Tõmata sõnadele osastavas käändes värviline joon alla.

Pesupäev.

Emma nobeda— ning tugeva— käe— solistavad pesupalis. Emma on nii suur ja Lilli nii väike, et ei ulatu kikivarbaile tõustes oma naeratava— nägu üle veere tõstma. Nööril kuivav pesu laotab kosutava— niiskus— ja valge— särgikese— lehvivad tuules. Murul on reas läikiva— pesunõu— ja igale neist on määratud oma kindel koht. Emma väänab veest nõretava— pesu ja riputab selle nõörile kuivama.

Harjutus 249. Kirjutada lünka *-d* või *-t*. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav ja mitmuse nimetav.*

I. Maantee ääres kasvasid kõrge— männi—. Mitu kõrge— mäнди ulatusid kuni kahekümne viie meetrini. Vanaema silitas lapselapse heleda— kahara— pea—. Maanteelt kuuldus vankrite tumeda— mürina—. Tugeva— hobuse— vedasid kergel sammul raske— koorma—. Õues oli kuulda

laste heleda— naeru. Meie klassi õpilastest on mitu osa-
va— ujuja—.

II. Järve kohal tiirlesid kolm valge— kajaka—. Kui kaja-
ka— põgenevad maale, ennustab vanarahvas suur—
tuul—. Taastajad rajavad uu— avara— väljaku—. Siin
ehitatakse neljakordse— vabriku—, seal remonditakse töö-
tava rahva kultuurihoone—. Igal pool lööb kõik õitsele,
endiste varemete asemel haljendavad puu— ja põõsa—
ning õitsevad mitmevärvilise— lille—.

Harjutus 250. Õppida järgnev pala etteütluks.

Ainsuse osastav ja mitmuse nimetav.

Meremees ei karda suurt tuult. Võimlemistunnis kan-
takse trikood. Puukoort ei tohi vigastada, sest koore all
liiguvad puule tarvilikud toitained. Kolm väikest kalurit
ruttasid õngedega jõe äärde. Vanaisa tegi kasehalust kirve-
vart. Mitu tublit pioneeri kogusid kolhoosile kakssada raa-
matut. Sepp remontis kõik kolhoosi veokid ja vankrid enne-
tähtaegselt ning parandab praegu peksumasinat. Rohisin
täna kaks peenart ning pärast mängisin Jukuga malet ja
kabet. Täna käisin kaupluses suhkrut, sepikut, niiti, pliiat-
sit ja kirjaümbrikke toomas. Ka naabri Rein oli vihikut ja
sulepead ostmas.

Ainsuse osastav ja mitmuse omastav.

Vaadelda ainsuse osastava lõppu ja mitmuse omastava
tunnust.

Ainsuse osastav
(keda? mida?)

Mitmuse omastav
(kelle? mille?)

1. seppa
kirssi
taati
maastikku

seppa-de
kirssi-de
taati-de
maastikku-de

2. maa-d
krae-d

maa-de
krae-de

3. mõte-t
saade-t
riie-t
ratas-t
küngas-t
hammas-t

mõte-te
saade-te
riie-te
ratas-te
küngas-te
hammas-te

Ainsuse osastava ja mitmuse omastava tüvi on ühesugune.

Kui ainsuse osastava lõpus on täishäälik (-a, -i, -e, -u), siis on mitmuse tunnus alati -de.

Kui ainsuse osastava lõpp on -d, siis on mitmuse tunnus -de.

Kui ainsuse osastava lõpus on -t, siis on mitmuse tunnus -te.

Harjutus 251. Moodustada antud sõnadest ainsuse osastav ja mitmuse omastav. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav ja mitmuse omastav.*

Sõber, kallas, maja, haigla, tee, masin, vihik, maastik, hea, öö, hobune, traktor, õpetaja, puu, kate, kaigas, paat, klass, sokk, õnnelik, kuusk, mägi.

Näidis:

Ains. nimetav (kes? mis?)	Ains. osastav (keda? mida?)	Mitm. omastav (kelle? mille?)
sõber	sõpra	sõpra/de

Harjutus 252. Kirjutada lünka *-te* või *-de*.

I. Trepp nagises mehe raske— jalga— all. Tuul kohises kõrge— puu— latva—s. Matkajad rühkisid edasi pikka— sammu—ga. Oja sulises üle kivi— ja puujuur—. Linn oma kõrge— torni—ga paistis eemalt. Halba— sõpra— seltsis võid kergesti hukkuda. Kangelas— hauda—le viidi lilli ja pärgi.

II. Kogu aeda täitsid laulva— peoleo— hääled. Tihe lehestik pakub meeldivat varju põletava— päikesekiir— eest. Onu kõneles kauge—st maa—st ja endis—st aega—st. Kiiresti kadus tee noor— matkaja— jalga— all. Hingake kopsu—sse põldu— ja lille— lõhna! Rutati läbi metsa— ja üle lagendikku—. Sügis pani papli— ja haaba— lehed kolletama. Lapsuke silus oma juukseid nobeda— valge— sõrme—ga.

Harjutus 253. Kirjutada lünka *-de* või *-te*.

Pealkirjaks: *Mitmuse tunnus*.

Lindude ränd.

1. Sumeda— sügispäeva— tulekul koonduvad linnud suur—sse parve—sse ja algavad lendu kauge—le maa—le. Igatseva— silma—ga ja kurbuses tuksuva— südame—ga vaatavad lapsed neile järele. Üle laia— lagendikku—, mustava— metsa—, vahutava— jõge—, sügava— järve— ja sinava— mere— viib nende pikk tee.

2. Hädaohte nende rännul on palju. Suur—s tormi—s ja maru—s võivad nad hukkuda. Võivad sattuda kurja— linnupüüdja— tiheda—sse võrku—sse. Nad võivad põrkuda heleda—sse tuletorni—sse ja langeda surnu—na maha. Neid on vähe, kes jõuavad õnnelikult läbi suur— hädaohu— sooja—le maa—le. Veel vähem on neid, kes saabuvad järgneva—l kevadpäeva—l kauge—lt maa—lt kaunis— viisi—ga meid jälle lõbustama.

Harjutus 254. Toimida samuti nagu eelmises harjutuses.

Kurgedest.

Igal kevadel saabuvad kured lõunamaalt tagasi oma kodukohta. Kõige meelsamini elavad kured soo—s, vesis—l heinamaa—l ja seisva— ve— ääres. Meie lindu— seas on nad suuremaid. Sulisrüü on kurge—l valge. Ainult tiiba—l ja sabal on musti sulgi. Tõsis— nägu—ga jalutavad nad sügava—s soo—s, heinamaa—l, tiiki— kallas—l ja peavad seal jahti. Kured toidavad end hiir—ga, mutti—ga, konna—ga, ussi—ga ja sisalikku—ga.

Harjutus 255. Õppida järgnev pala etteütluseks.

Kevad.

Käes on kevad. Kõikjal õuedes ja tänavatel nirisevad ojad. Poisid on kibedasti ametis väikeste laevade ja vesiveskite ehitamisega. Lumi on peaaegu sulanud. Üksikutes vilumates kohtades võib leida veel valgeid laiike. Juba näeme kuldnokkade ja lookeste parvi. Päevad otsa vidistavad linnud rõõmsalt puude okstel oma ilusaid kevadviise. Metsades ja soode ääres võib leida talveunest ärrganud sini-lilli ja kannikesi. Kevad on tärrganud ja pakub nii vanadele kui ka noortele uut jõudu.

OMADUSSÕNAD.

Kordavaid küsimusi ja harjutusi.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse omadussõnadeks?
2. Missugustele küsimustele vastavad omadussõnad?
3. Nimetada omadussõnu ja moodustada nendele lauseid.

Harjutus 256. Leida palast omadussõnad.

Helesinine autobuss sõidab Pühajärvelt Otepää suunas. Seljataha jäävad Pühajärve metsaga kaetud käärulised kaldad, liivane supelrand ja kaunid saared. Ümberringi on näha maalilisi mägesid.

Autojuht peab siin sõites olema väga osav ja ettevaatlik: kitsas tee tõuseb mööda järsku mäenõlva üles, teeb mäe-

harjal äkilise kurvi ning langeb siis loogeldes sügavasse orgu.

Mägede vahel asuvad selge veega järved, künklikud heinamaad ja sood. Põllud ei ole siin suured, nad asetsevad väikeste lappidena mägede nõlvadel.

Harjutus 257. Kirjutada välja nimisõnad koos nende juurde kuuluvate omadussõnadega.

Kuidas metsloomad talvitavad.

Sügav lumi katab uinuvat maad ja jääne tuul puhub üle tühjade põldude. Külmal talvel on metsloomadel raske elada. Suurtest metsloomadest poeb ainult karu sügisel oma sooja koopasse ja heidab magusasse talveunne. Teised loomad peavad ka talvel toitu otsima.

Väledad metskitsed otsivad suured heinakuhjad üles ja näpivad sealt kõrsi.

Kaval rebane püüab kätte saada mõne kohevasse lumme pugunud tedre või põldpüü. Sageli see ei õnnestu ja ta peab kannatama piinavat nälga.

Väikesed linnud muutuvad tühja kõhuga julgemaks ja tulevad inimelamute lähedale toitu otsima. Kasulikkudele lindudele pannakse välja väikesed söödalauad.

Virgad oravad koguvad suured tagavarad pähkleid, valminud tammetõrusid ja seeni. Külmal talvel nad istuvad sügavas puuõones või magavad, kohev saba vaibana peal.

Omadussõna käänamine koos nimisõnaga.

Harjutus 258. Vaadelda sõnade *eeskujulik pioneer* muutmist lausetes.

Eeskujulik pioneer.

Elmar on eeskujulik pioneer (kes?). Eeskujuliku pioneeeri (kelle?) õppetarbed on alati puhtad. Meie klassis on mitu eeskujulikku pioneeeri (keda?). Eeskujulikusse pionee-

risse (kellesse?) suhtuvad kõik lugupidamisega. Eeskujulikul pioneeril (kellel?) on kooliülesanded alati hästi tehtud. Eeskujulikule pioneerile (kellele?) avaldati kiitust. Eeskujuliku pioneeriga (kellega?) on hea koos õppida.

Harjutus 259. Kirjutada tabel vihikusse.

Kääne	Küsimus	Ainsus
Nimetav	<i>kes?</i>	tubli sõber
Omastav	<i>kelle?</i>	tubli sõbra
Osastav	<i>keda?</i>	tublit sõpra
Sisseütlev	<i>kellesse?</i>	tublissee sõbrasse
Seesütlev	<i>kelles?</i>	tublis sõbras
Seestütlev	<i>kellest?</i>	tublist sõbrast
Alaleütlev	<i>kellele?</i>	tublile sõbrale
Alalütlev	<i>kellel?</i>	tublil sõbral
Alaltütlev	<i>kellelt?</i>	tublilt sõbralt
Saav	<i>kelleks?</i>	tubliks sõbraks
Rajav	<i>kelleni?</i>	tubli sõbrani
Olev	<i>kellena?</i>	tubli sõbrana
Ilmaütlev	<i>kelleta?</i>	tubli sõbrata
Kaasaütlev	<i>kellega?</i>	tubli sõbraga

Nimisõna käänamisel koos omadussõnaga puuduvad omadussõnal käändelõpud *r a j a v a s*, *o l e v a s*, *i l m a ü t l e v a s* ja *k a a s a ü t l e v a s* käändes.

Harjutus 260. Kirjutada punktide asemele sulgudest sobiv nimisõna koos omadussõnaga õiges käändes.

(punane tšint, suur mägi, uus nuga, väike tütar, hea sõber, väike vend, huvitav raamat, raske ülesanne)

1. Õpetaja parandab vihikuid (millega?) ...
2. Ma kirjutan kirja (kellele?) ...

3. Pioneerid suusatasid (milleni?) ...
4. Ants loeb (mida?) ...
5. Poiss lahendas (mida?) ...
6. Isa läheb (kellega?) ... jalutama.
7. Enn ei lähe (milleta?) ... kooli.
8. Ma andsin (kellele?) ... pildiraamatu.

Harjutus 261. Kirjutada antud sõnad osastavas käändes; *-t* osastava käände lõpus märkida värviliselt.

Nimi- ja omadussõna

Nimetav kääne (kes? mis? missugune?)	Osastav kääne (keda? mida? missugust?)
hoolas korrapidaja	hoolsat korrapidajat
julge kalur
tubli kolhoosnik
suur lõke
huvitav raamat
uus vanker
tugev traktor
raske ülesanne
kõrge hoone

Harjutus 262. Kirjutada lünka puuduv täht.

1. Tehases on mitu tubli— treiali—.
2. Õde pesi kirju— rätiku—.
3. Julge— lenduri— autasustati ordeniga.
4. Ema ostis kolm meetri— triibulis— riie—.
5. Meie kolhoosi toodi mitu uu— põllutöömasina—.
6. Töölised ehitavad kõrge— hoone—.
7. Linnas on mitu avara— väljaku—.
8. Paraadil nägime kuulsa— kindrali—.

Harjutus 263. Kirjutada tabel vihikusse.

Kääne	Küsimus	Mitmus
Nimetav	<i>kes?</i>	tublid sõbrad
Omastav	<i>kelle?</i>	tublide sõprade
Osastav	<i>keda?</i>	tublisid sõpru
Sisseütlev	<i>kellesse?</i>	tublidesse sõpradesse
Seesütlev	<i>kelles?</i>	tublides sõprades
Seestütlev	<i>kellest?</i>	tublidest sõpradest
Alaleütlev	<i>kellele?</i>	tublidele sõpradele
Alalütlev	<i>kellel?</i>	tublidel sõpradel
Alaltütlev	<i>kellelt?</i>	tublidelt sõpradelt
Saav	<i>kelleks?</i>	tublideks sõpradeks
Rajav	<i>kelleni?</i>	tublide sõpradeni
Olev	<i>kellena?</i>	tublide sõpradena
Ilmaütlev	<i>kelleta?</i>	tublide sõpradeta
Kaasaütlev	<i>kellega?</i>	tublide sõpradega

Harjutus 264. Kirjutada sulgudes olevad sõnad õiges käändes.

1. Õpetaja vestleb (uued õpilased — kellega?).
2. Ema valmistab (maitsvad toidud — mida?).
3. Aknast paistavad (kõrged mäed — mille?) lumised tipud.
4. Ema jalutab (väikesed lapsed — kellega?).
5. Neenets ei saa läbi (tugevad põdrad — kelleta?).
6. Suusatasime (kõrged mäed — milleni?).
7. Anne ja Maie tahtsid klassi lõpetada (eeskujulikud pioneerid — kellena?).
8. (Tublid töölisid — kellena?) said nad preemiaid.

Harjutus 265. Kirjutada lünka *-d* (*kes? mis?*) või *-t* (*keda? mida?*).

Õpilane ostis kauplusest valge— paberi—. Linnas on laia— ja sirge— tänava—. Väike poiss püüdis kirju— liblika—. Lilledel kohal lendlesid kirju— liblika—. Vaike

viis raamatukogust kaks huvitava— raamatu—. Vapra— võitleja— sundisid vaenlase taganema. Jõel on kõrge— kalda—. Hüdroelektrijaama ehitusel töötasid võimsa— masina—. Maa kaevamiseks võib kasutada suur— labi— da—. Maa seest voolavad välja selge— allika—. Taldrikul olid magusa— maasika—. Mall võttis peenralt neli magu— sa— maasika—.

Harjutus 266. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

Sõitsime (uus paat) järvele. Ükski laps ei jäänud ilma (ilus kingitus). (Liivane rand) on hea päevitada. Matkajad panid võileivad (puhtad paberid). Aknast paistavad (kõr— ged mäed) lumised tipud. Meie kodumaal on palju (vee— rikas jõgi). Lõunas ei tunta põhjamaade (valged ööd). Isa läheb (väike tütar) jalutama. Õpetaja parandab kontroll— töid (punane tint). Ma lähen teatrisse oma (hea sõber). Võidupühal lehvivad kõikjal (punane lipp). Lapsed korja— sid aasal (kollane kullerkupp). (Andekas kirjanik) ilmus uus romaan. Vend on kasvanud (pikk poiss). (Väike pio— neer) on uus kaelarätt. (Kommunistlik noor) on märk rinnas.

Omadussõnade võrdlemine.

Vaadelda lauseid.

Annel on huvitav raamat.

Mallel on huvitavam raamat.

Ellel on kõige huvitavam raamat.

Ülo on noor.

Minu vend on Ülost noorem.

Jaak on kõige noorem.

Omadussõnu saab **võrrelda**.

Omadussõnal on kolm võrret: **algvõrre, keskvõrre** ja **ülivõrre**.

Näiteid:

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
suur	suurem	kõige suurem e. suur im
tuuline	tuulisem	kõige tuulisem e. tuulise im
ilus	ilusam	kõige ilusam e. ilusa im
sinine	sinisem	kõige sinisem e. sinise im
hoolas	hoolsam	kõige hoolsam e. hoolsa im

Harjutus 267. Moodustada lauseid omadussõnadega *tugev, tugevam, kõige tugevam, tubli, tublim, kõige tublim, julge, julgem, kõige julgem.*

Harjutus 268. Kirjutada jutuke ja tõmmata omadussõnadele joon alla.

Olen kui jänes.

Kord rebane seletas metsas jänesele: «Mina olen ise ka peaaegu jänes. Ainult keha on suurem ja saba uhkem. Välimus on mul toredam ja ma olen julgem ning kavalam. Ka küüned on kõvemad ja hambad teravamad. Jõud on mul tugevam. See on õige, et süön ka jäneseid, aga muidu olen peaaegu nagu jänes.»

Keskvõrde moodustamine.

Algvõrre		Keskvõrre
Nimetav	Omastav	
ilus	ilusa	ilus am
pime	pimeda	pimed am
paras	paraja	paraj am
sinine	sinise	...
õnnelik	õnneliku	...
noor	noore	...
sügav	sügava	...

Keskvõrde saame, kui asetame omadussõna o m a s t a v a s s e k ä ä n d e s s e ja lisame *-m*.

Harjutus 269. Moodustada keskvõrre antud omadussõnadest.

Algvõrre		Keskvärre
Nimetav	Omastav	
uhke	uhke	uhkem
julge
pehme
raske
kaval	kavala	kavalam
sügav
terav
mugav
tugev
sõbralik	sõbraliku	sõbralikum
kahjulik
kasulik
tuuline	tuulise	tuulisem
aeglane
mürgine
soolane
rõõmus	rõõmsa	rõõmsam
maitsev
võimas
hele	heleda	heledam
tore
jahe
tihe
sile

Harjutus 270. Kirjutada punktide asemele omadussõna keskvõrre. Pealkirjaks: *Keskvõrre*.

1. Hunt on kaval, aga rebane on ...
2. Täna on tuuline ilm, eile oli aga veel ...

3. Oraval on tore saba, rebase saba on aga veel ...
4. Tomat on maitsev, õun on aga ...
5. Raud on raske, tina on aga veel ...
6. Õie on tark, Vello on aga veel ...
7. Viktor on lühike, aga Andrei on veel ...

Harjutus 271. Moodustada keskvõrre.

Algvõrre		Keskvõrre
Nimetav	Omastav	
laisk	laisa	laisem
virk	virga	virgem
tark	targa	...
pikk	pika	...
halb	halva	...
külm	külma	...
lai	laia	...
paks	paksu	...
järsk	järsu	...
märg	märja	märjem
soe	sooja	...
kuri	kurja	...
vali	valju	...

Paljudel sõnadel, millel on ainsuse omastava lõpus *-a* või *-u*, on keskvõrde lõpp *-em*.

Harjutus 272. Kirjutada sulgudes olevad omadussõnad keskvõrdes.

Täna on (külm) ilm kui eile. Ma olen (pikk) kui vend. Pühapäeval oli (soe) ilm kui täna. Järve kallas on (järsk) kui jõe kallas. Maantee on (lai) kui pargitee. Silvi on (virik) kui Aino. Aritmeetika õpik on (paks) kui geograafia õpik. Hunt on (kuri) kui karu. Täna on (vali) tuul kui eile. Päeval on (soe) kui õhtul. Koer on (tark) kui kass.

P i d a d a m e e l e s :

Algvõrre	Keskvõrre	Algvõrre	Keskvõrre
õhuke	— õhem	hea	— parem
lühike	— lühem	palju	— enam
ligi	— ligem	pisike	— pisem
väike	— väiksem		

Kontrollharjutus.

Kirjutada sulgudes olevad omadussõnad keskvõrdes.

Vihik on (õhuke) kui raamat. Ants on (lühike) kui isa. Tallinn on meile (ligi) kui Tartu. Part on (väike) kui hani. Sai on (hea) kui leib. Pohl on (pisike) kui maasikas. Henn on (sõbralik) kui Peedu. Möödunud suvel oli järve vesi (soe) kui tänavu. Poeg oli isast kakskümmend viis aastat (noor). Uisutee on (sile), kui jääd kastetakse sooja veega. Tuba on neli korda (lai) kui koridor. Kõnnitee on (kitsas) kui sõidutee. Sulgpadi on (pehme) kui vattpadi. See järv on (sügav) kui jõgi. Kuldnokk on (kasulik) kui varblane. Katrin on (virk) kui Pille.

Ülivõrde moodustamine.

Vaadelda hariliku ülivõrde moodustamist.

Keskvõrre	Ülivõrre
ilusam	kõige ilusam
suurem	kõige suurem
pikem	kõige pikem

Hariliku ülivõrde saame, kui lisame keskvõrdele sõna *kõige*.

Harjutus 273. Moodustada antud sõnadest harilik ülivõrre.

Mugavam, kasulikum, mürgisem, külmem, siledam, sõbralikum, pehmem, rõõmsam, huvitavam, parem, laiem, väiksem, julgem.

Harjutus 274. Moodustada antud sõnadest keskvõrre ja ülivõrre.

Hoolas, pisike, kõhn, järsk, laisk, vapper, tubli, paks, märg, võimas, rahutu, hea, tihe, pime, vali, õhuke, mõru.

N ä i d i s:

Algvõrre	Keskvõrre	Harilik ülivõrre
<i>hoolas</i>	<i>hoolsam</i>	<i>kõige hoolsam</i>

Harjutus 275. Moodustada eespool toodud sõnade ülivõrdele 10 lauset.

Harjutus 276. Leida antud lausetest ülivõrre.

Tulp on ilus. Nelk on ilusam. Roos on kõige ilusam (ilusaim).

Pärnu on suur linn. Tartu on suurem linn. Tallinn on kõige suurem (suurim) linn Eesti NSV-s.

Valgejõgi on pikk jõgi. Pärnu jõgi on pikem. Emajõgi on kõige pikem (pikim) jõgi Eesti NSV-s.

Harilik ülivõrre

Lühike ülivõrre

kõige ilusam

ilusaim

kõige suurem

suurim

kõige pikem

pikim

Harjutus 277. Moodustada lühike ülivõrre.

Algvõrre	Keskvõrre	Harilik ülivõrre	Lühike ülivõrre
võimas	võimsam	kõige võimsam	võimsaim
vapper
tähtis
rõõmus
tore
tihe
julge
sügav
hea	parem	kõige parem	parim
vana
suur
pikk

Harjutus 278. Kirjutada hariliku ülivõrde asemele lühike ülivõrre. Lühike ülivõrre kriipsutada alla.

Nõukogude Liit on kõige suurem riik maailmas. Artek on kõige ilusam pioneerilaager. Artekisse sõidavad kõige paremad pioneerid. Raamat on inimese kõige parem sõber. Apelsin on kõige maitsvam puuvili. Ülle on meie perekonnas kõige noorem. Kotkas on kõige tugevam lind. Tallinn on kõige suurem linn Eesti NSV-s. Nõupidamisest võtsid osa kõige paremad töölised. Katrin on kolmanda salga kõige hoolsam pioneer.

N ä i d i s: *Nõukogude Liit on suurim riik maailmas.*

Harjutus 279. Kirjutada omadussõnad lühikeses ülivõrdes. Pealkirjaks: *Lühike ülivõrre.*

Leida on meie kolhoosi (hea) lüpsja. Tõnu on VI klassi (pikk) poiss. Karu on (tugev) metsloom meie metsades. Kevad on (tore) aastaaeg. Suur Munamägi on (kõrge) mägi Nõukogude Eestis. Nõukogude Liit on (võimas) sotsialistlik riik kogu maailmas. Hillar on meie klassi (osav) maletaja. Baikal on (sügav) järv maailmas. Angerjas on (maitsev) kala. See suur tamm on meie pargi (vana) puu. Volga on Euroopa (pikk) jõgi. Ants on meie klassi (hoolas) õpilane.

Harjutus 280. Kirjutada sulgudes olevad omadussõnad harilikus ülivõrdes.

1. Anatoli on meie kooli (hea) suusataja.
2. Palun juhatage mulle (lühike) tee jaama.
3. Andres Nurk on tehase (eesrindlik) treial.
4. Väike Salme on meie klassi (osav) võimleja.
5. Juulikuus olid (soe) ilmad.
6. Mihhail Tal on praegu (hea) maletaja kogu maailmas.
7. Delefaatideks valiti (tubli) kolhoosnikud.
8. Võistlustulle astusid (noor) sportlased.
9. Õpilase (kuri) vaenlane on laiskus.

ARVSÕNAD.

Kordavaid küsimusi ja harjutusi.

1. Nimetada arvsõnu.
2. Kuidas jagunevad arvsõnad?
3. Missugusele küsimusele vastavad põhiarvud? Nimetada põhiarve.
4. Missugusele küsimusele vastavad järgarvud? Nimetada järgarve.
5. Kuidas märgitakse järgarve?

Harjutus 281. Leida antud palast põhi- ja järgarvud.

Perekond.

Lehiste perekonnas on viis inimest: isa, ema, tütar ja kaks poega. Vello on neliteist aastat vana. Tema õde Aino on seitseteist ja vend Mart seitse aastat vana.

Vello, Aino ja Mart õpivad kolmandas keskkoolis. Vello õpib seitsmendas, aga tema õde kümnendas klassis. Väike Mart õpib esimeses klassis. Vello ja Mart lähevad kooli kell kaheksa hommikul, kuna Aino läheb kooli kell kaks päeval.

Isa ja ema töötavad vabrikus. Nad lähevad tööle kell kaheksa hommikul ja tulevad töölt kell neli pärast lõunat.

Põhiarvude käänamine.

Jälgida põhiarvude käänamist.

Nimet.:	üks	kolm	neli
Omast.:	ühe	kolme	nelja
Osast.:	üht	kolme	nelja
Sisseütl.:	ühesse	kolmesse	neljasse
	e. ühte	e. kolme	e. nelja
Nimet.:	viis	seitse	kaheksa
Omast.:	viie	seitsme	kaheksa
Osast.:	viit	seitset	kaheksat
Sisseütl.:	viiesse	seitsmesse	kaheksasse
	e. viide		

Nimet.:	kümme	sada	tuhat
Omast.:	kümne	saja	tuhande
Osast.:	kümmet	sada	tuhandet
Sisseütl.:	kümnesse	sajasse	tuhandesse

Harjutus 282. Käänata suuliselt *kaks* ja *kuus*; *kaks* käänatakse nagu *üks* ja *kuus* nagu *viis*.

Harjutus 283. Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes.

(Kolm) pioneerile avaldati kiitust. Aednik kutsus (seitse) poissi aeda kaevama. (Kümme) töolisest said seitse preemia. Õpetaja abistas (viis) õpilast ülesande lahendamisel. Harri hüppas üle (seitse) tõkke. (Kümme) raamatule pandi ümber puhast katepaber. Spordivõistlustest võttis osa üle (sada) võistleja. Piim valatakse (kaks) nõusse. Kokku oli tulnud üle (tuhat) laulja ja tantsija. Šefid jaotati (kaks) brigaadi. Jaotage jutustus (kolm) osaks! Talv on tundras väga karm ja kestab (kaheksa) kuud.

P i d a d a m e e l e s :

1. Põhiarvud ning sõna *mitu* nõuavad ainsuse osastavat käänat (*kolm traktorit, mitu puud* jne.).

2. Sõnad *palju, vähe* ja *rohkesti* nõuavad mitmuse osastavat käänat (*palju põõsaid, vähe pliiatseid* jne.).

Harjutus 284. Kirjutada sulgudes olevad sõnad ainsuse või mitmuse osastavas käändes. Arvud kirjutada sõnadega.

Sovhoosis on 3 (traktor). Põldudel töötab palju (traktor). Riivil on 12 (raamat). Laual on vähe (raamat). Aeda istutati mitu (õunapuu). Kolhoosiaias kasvab rohkesti (õunapuu). Mitu (pliiats) on selles karbis? Linna kohal lendas 5 (lennuk). Lennuväljal on palju (lennuk). Ema ostis 10 (meeter) riiet. Maja ees kasvab 4 (puu). Koosolekust võttis osa 100 (inimene). Meie kolhoosis tehti heina 6 (nädal). Põllule läks 4 (niidumasin). Kooli raamatukogus on palju (huvitav raamat).

Arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine.

K o k k u kirjutatakse:

- 1) arvud **11—19** (*üksteist, neliteist jne.*);
- 2) **kümned** (*kolmkümmend, kaheksakümmend*);
- 3) **sajad** (*kakssada, viissada, üheksasada*).

L a h k u kirjutatakse:

- 1) **ühelised** (*nelikümmend viis, kakssada seitse jne.*);
- 2) **tuhanded** (*kaks tuhat, kuus tuhat*);
- 3) **miljonid** (*viis miljonit, kaheksa miljonit*);
- 4) **miljardid** (*seitse miljardit, neli miljardit*).

Harjutus 285. Kirjutada järgnevad arvud sõnadega.

12, 19, 38, 77, 241, 410, 605, 817, 999, 3682, 51 411,
13 400 204.

N ä i d i s:

12 — *kaksteist,*

19 — *üheksateist.*

Harjutus 286. Kirjutada arvud sõnadega.

Meie kodumaa jõed.

Nõukogude Liidus on palju pikki ja veerikkaid jõgesid. Nii voolavad Siberis järgmised suured jõed: Leena — 4264 kilomeetrit pikk, Ob — 4016 kilomeetrit pikk, Jenissei — 3807 kilomeetrit pikk. Kaug-Idas asuv Amuuri jõgi on 4354 kilomeetrit pikk. Nõukogude Liidu Euroopa-osas voolab Euroopa pikim jõgi Volga, mille pikkus on 3694 kilomeetrit.

Kontrollharjutus.

Kirjutada arvud sõnadega.

Eesti NSV arvudes.

Eesti NSV pindala on 45 172 ruutkilomeetrit, saarte pindala 4168 ruutkilomeetrit ja järvede pindala 2200 ruutkilomeetrit. Linnu on Eestis 33, aleveid 24 ja maa-

rajoone 25. Kõige kõrgem mägi on Suur-Munamägi, mille kõrgus on 317 meetrit. Suurimaks jõeks on Emajõgi pikkusega 101 kilomeetrit. Kõige suurem saar on Saaremaa, mille pindala on 2709 ruutkilomeetrit.

ASESÕNAD.

Harjutus 287. Tuletada meelde, mis on asesõnad. Leida palast asesõnad.

Kuldne aas.

M. Prišvini järgi.

Me elasime külas. Meie akende all oli aas, üleni kuldne paljudest õitsvatest võililledest. See oli väga kaunis. Kõik imetlesid seda ilusat kuldset aasa.

Kord tõusin ma vara ja äratasin ka Antsu. Me tahtsime kalastama minna. Aasale jõudes märkasime, et see polegi kuldne, vaid hoopis roheline.

Kui meie aga keskpäeva paiku koju tagasi tulime, oli aas üleni kuldne. Meid huvitas see ja me hakkasime vaatlema. Õhtuks muutus aas jälle roheliseks. Siis läksime aasale ja otsisime võilille. Selgus, et ta oli oma kroonlehed kokku surunud, nagu suruksime rusikasse oma sõrmed, mis peopesa poolt on kollased.

Hommikul, kui päike tõusis, nägime me, kuidas võililled avasid oma pihud ja kuidas aas muutus sellest jälle kuldseks.

Sellest peale said võililled meile kõige huvitavamateks lilledeks, sest nad heitsid koos meiega magama ja virgusid meiega koos ka hommikul.

Isikulised asesõnad.

Harjutus 288. Vaadelda lauseid.

M i n a lähen täna emaga peenraid tegema. Mis s i n a õhtupoolikul teed? A i n o, t e m a läheb võistlustele. T a on

suur sportlane. Õhtul meie läheme emaga kinno. Tulge teie ka seda filmi vaatama. Aino ja Virve rääkisid, et nemad on seda filmi juba kaks korda vaatamas käinud. Kindlasti meeldib see ka meile.

Sõnad *mina, sina, tema, meie, teie, nemad* on **isikulised asesõnad**.

Harjutus 289. Leida isikulised asesõnad.

Täna ma kooli ei lähe. Õpetaja ütles eile, et me sõidame homme kolhoosi kartuleid panema. Aino meiega kaasa ei tule. Arst keelas tal füüsilise töö tegemise. Tema süda on haige. Poisid ei taha kartuleid panna. Nemad hakkavad hobustega vedama. Millises kolhoosis teie klass möödunud nädalal töötas? Kas sina, Ants, käisid ka kolhoosis? Sulle kindlasti meeldib see. Sa oled ju harjunud põllutööd tegema. Malle ja Anu on hellikud. Nendele põllutöö ei meeldi. Aga küllap nemadki harjuvad sellega. Minule meeldib igasugune töö. Sina armastad samuti tööd. Üldiselt on meie klassi õpilased tublid ja töökad. Nad tahavad meel- sasti töötada, eriti aga veel kolhoosis. Eks teiegi klassi õpi- lased ole juba tööga harjunud. Meie kõik tahame töötada rõõmuga oma kodumaa hüvanguks.

Isikuliste asesõnade käänamine.

Harjutus 290. Kirjutada vihikusse tabel.

Isikulised asesõnad.

Ainsus	Mitmus
mina	meie
sina	teie
tema	nemad

Vaadelda isikulise asesõna *mina* käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	mina (ma)	meie (me)
Omastav	minu (mu)	meie
Osastav	mind	meid
Sisseütlev	minusse	meisse
Seesütlev	minus	meis
Seestütlev	minust	meist
Alaleütlev	minule (mulle)	meile
Alalütlev	minul (mul)	meil
Alaltütlev	minult (mult)	meilt
Saav	minuks	meieks (meiks)
Rajav	minuni	meieni
Olev	minuna	meiena
Ilmaütlev	minuta	meieta
Kaasaütlev	minuga	meiega

Harjutus 291. Kirjutada asesõna mitmuses ja kriipsutada see värviliselt alla.

1. Õpetaja jutustas mulle muinasjuttu.
2. Minu vihikud ja raamatud on alati puhtad.
3. Ema kutsus mind tuppa.
4. Mul ei ole ühtegi halba hinnet.
5. Teekäija küsis mult juua.
6. Õpetaja lootis minust palju.
7. Minusse mõjuvad kõikide mured.
8. Minult võid sa seemneid saada.
9. Õde ei oska minuta linna minna.
10. Tule koos minuga marjule.
11. Astu minuni ja siis hüppa!

N ä i d i s: Õpetaja jutustas meile muinasjuttu.

Harjutus 292. Asetada sulgudesse sobiv küsimus.

Mina (kes?) töötan aias. Minu () ema on õpetaja. Sõber saatis mulle () sünnipäevaks telegrammi. Ta ei unusta mind () kunagi. Mul () on kaks õde ja üks vend.

Õde sai minult () kingituseks nuku. Ema ütleb, et ta ei oska minuta () elada. Maie tahab alati minuga () mängida. Minu () õde on kolme-aastane. Väike Ants tahtis minuni () joosta, aga kukkus maha. Ma () sõidan homme linna. Minust () ei saanud ta kunagi aru. Mulle () anti kiituskiri.

Harjutus 293. Asetada sulgudes olevad asesõnad õigesse käändesse.

(Mina — kelle?) isa töötab õpetajana. (Ma — kelle?) on kaks õde ja üks vend. Ema kinkis (ma — kellele?) uue ilusa kandekoti. Pinginaaber tuli (mina — kellega?) kinno. Jalgrattur küsis (meie — kellelt?) teed lähemasse asulasse. (Meie — kellele?) on uued kostüümid. Kes tuleb (meie — kellega?) metsa marjule. Täna õpetaja ei küsinud (mina — keda?). (Meie — kellele?) on täna koduümbruse kaunistamine. (Ma — kellele?) olid tänavu tunnistusel ainult viied. Õpetaja jutustas (meie — kellele?) kooli ajaloo. Õde sai (ma — kellelt?) sünnipäevaks tikitud pluusi. (Mina — kelle?) isa sai preemia. (Mina — keda?) õpetati klaverit mängima. (Mina — kellele?) on kontrolltööd hästi õnnestunud.

Harjutus 294. Moodustada lauseid sõnadega: *jutustas meile, andis meile, saatis mulle, kinkis mulle, rääkis meile, õmbles mulle, kirjutas mulle, tuli minuga, saatis mind, kõnetas meid, vestles meiega.*

Harjutus 295. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

Kooliõde saatis (ma) kirja. (Mina) õde õpih keskkoolis. Õpetaja kutsub (mina) vastama. Isa ostis (meie) uue palli. Rätsep õmbleb (ma) ülikonda. Pioneerijuht jutustas (meie) Suure Isamaasõja kangelastest. Täna õpetaja küsis (ma). Õpetaja ütles (meie), et homsest algab ühiskondlikult kasulik töö. (Mina) õppetöö lõpeb viiendal juunil. (Meie) tuleb homme palju külalisi. Õpetaja selgitas (meie) noorte natu-

ralistide tööd. (Meie) kutsuti naaberkoolile külla. Kasvataja ütles, et (meie) on hea töötada.

Vaadelda isikulise asesõna *sina* käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	sina (sa)	teie (te)
Omastav	sinu (su)	teie
Osastav	sind	teid
Sisseütlev	sinusse	teisse
Seesütlev	sinus	teis
Seestütlev	sinust	teist
Alaleütlev	sinule (sulle)	teile
Alalütlev	sinul (sul)	teil
Alaltütlev	sinult (sult)	teilt
Saav	sinuks	teieks e. teiks
Rajav	sinuni	teieni
Olev	sinuna	teiena
Ilmaütlev	sinuta	teieta
Kaasaütlev	sinuga	teiega

Harjutus 296. Kirjutada asesõna ainsuses ja kriipsutada värviliselt alla.

1. Kas teil on homme viis tundi?
2. Mis ta jutustas teile?
3. Mis õpetaja küsis teilt?
4. Millal te lähete võistlema?
5. Teil on ilus koolihoone.
6. Ma tulen teile külla.
7. Teie rühm sai preemiaks huvitava mängu.
8. Kes sõidab koos teiega?
9. Ma sain teilt kuus sulge.
10. Aino tuli koos teiega suplema.
11. Mida ma võin teile pakkuda?

Harjutus 297. Asetada sulgudes olevad asesõnad õigesse käändesse.

Kas ma andsin (sina — kellele?) geograafia õpiku? Õpetaja küsis (sina — keda?) kaks korda. Kes sõidavad (teie — kellele?) külla? Kus elavad (sina — kelle?) vanemad? Millised lilled meeldivad (teie — kellele?) kõige enam? Mul on tarvis (teie — kellega?) rääkida. Missuguse jõe kaldal (teie — kelle?) kool asub? Tänavu tuli (teie — kellele?) uus õpetaja.

Harjutus 298. Kirjutada sulgudes olevad asesõnad õiges käändes.

Meie õpetaja tuleb (teie) kaasa. Kus elavad (sina) õed ja vennad? (Teie) saabus Moskvast kiri. Miks õpetaja (sina) enda juurde kutsus? Ma tulen (teie) külla. Mul on tarvis (sina) rääkida. Kas need on (teie) raamatud? (Sina) etteütles ei ole vigu. Kes ütles seda (sina)? Kas see on (sina) oma töö? Kus on (sina) kontrolltööde vihik? Kes oli (sina) kaasas, kui sa metsas käisid? (Sina) ettepanek on väga hea.

Harjutus 299. Moodustada lauseid sõnadega: *küsis sind, tuli sinuga, kõnetas sind, andis sinule, õppis sinuta, laulis sinule.*

Vaadelda asesõna *tema* käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	tema (ta)	nemad (nad)
Omastav	tema (ta)	nende
Osastav	teda	neid
Sisseütlev	temasse	nendesse (neisse)
Seesütlev	temas	nendes (neis)
Seestütlev	temast	nendest (neist)
Alaleütlev	temale (talle)	nendele (neile)
Alalütlev	temal (tal)	nendel (neil)
Alaltütlev	temalt (talt)	nendelt (neilt)
Saav	temaks	nendeks
Rajav	temani	nendeni
Olev	temana	nendena

Ilmaütlev	temata	nendeta
Kaasaütlev	temaga	nendega

Harjutus 300. Moodustada lauseid sõnadega: *minuga, sinuga, temaga, meiega, teiega, nendega*.

Harjutus 301. Asetada asesõna järele sulgudesse õige küsimus ja kääne.

Lasteaias on palju lapsi: Ella, Niina, Anne, Aino, Kaja, Olev, Heino, Uuno ja teised. Nad (kes? mitm. nimetav) tulevad juba hommikul vara lasteaeda. Õhtul tulevad vanemad neile () järele. Lasteaias hoolitsevad nende () eest kasvatajad. Kasvatajad lähevad nendega () jalutama, annavad neile () süüa ja panevad neid () magama. Jalutuskäigule läheb nendega () kaasa noor kasvataja, kes jutustab neile () huvitavaid muinasjutte ja mängib nendega () lõbusaid mängu. Õhtul jutustavad lapsed neid () vanematele. Koos vesteldakse neist () palju.

Harjutus 302. Asetada sulgudes olevad isikulised asesõnad õigesse käändesse.

Kiri sõbrale.

Homme ma sõidan (sina) külla koos oma uute sõpradega. Sa tutvud (nemad). Pärast läheme koos (sina) teie kooli ümbrust vaatlema. Kõnelesin oma sõpradele (teie) ja (teie) ilusast loodusest. (Nemad) meeldis minu kutse tulla külla (sina). Eile küsisid nad (sina) ja lausa põlesid sõidust Kosejõe. (Sina) toon ma kaasa raamatu küülikukasvatusest, sest see on (sina) lemmikala. Ants lubas võtta kaasa fotoaparaadi, et jäädvustada (sina) koos küülikutega. (Teie) on ajalehtedes ju palju kirjutatud. Meie poisid on lugenud neid artikleid ja näinud (teie) fotodel.

Oodake (meie) homme õhtul, siis tutvustad (meie) oma kodu ümbrust ja vestleme kõigest.

Harjutus 303. Kirjutada laused mitmuses.

1. Ma tulen sinuga koos ujuma.

2. Kes tahab tulla minuga võrkpalli mängima?
3. Kuidas ta jõudis matkata nii pika maa?
4. Kas sulle anti need õpikud?
5. Sa oled homme korrapidaja.
6. Ta õppis malet mängima.
7. Talle anti aukiri hea esinemise eest.
8. Sinust kõneldi ainult head.

Harjutus 304. Määrata isikuliste asesõnade kääne.

Kiri haigelt klassijuhatajalt.

Minu kallid õpilased!

Mul on väga kahju, et pean teist eemal olema. Täna teid kõiki tervituste eest ja teid, Linda ja Eha, et mind külastasite! Kallid lapsed, ega te ometi minu haiguse pärast õppimises tagasi lähe? Kui tahate mulle head meelt teha, siis olge veel hoolsamad!

Sinule, kallis klassiorganisaator, panen südamele, et Sa oleksid igati minu esimeseks abiliseks. Pea tihedat sidet õppealajuhatajaga ja küsi temalt nõu! Sina, Ahti Mägi, ära jäta unarusse oma kaht hoolealust, keda pidid emakeeles aitama! Tööta nendega ikka järjekindlalt! Järjekindlust kroonib alati edu. Teil, vennad Enn ja Jaan, olevat ikka raskusi matemaatikas. Küsige õpetajalt, mida tuleks siin ette võtta ja keda teile määrata abistajaks!

Loodan peatselt paraneda. Veel kord teile kõigile südamlikke tervitusi!

Teie klassijuhataja.

Näitavad asesõnad.

Vaadelda lauseid.

See poiss on meie klassist. Sel aastal on külm kevad. Selles ruumis õpib kuues klass. Need

poisid on meie kooli parimad sportlased. Nendele poistele meeldib põllutöö. Neid õdesid tuntakse igal pool. Sellel katselapil kasvab mais. Selles jões on palju forelle.

Sõnad *see, sel, selles, need, nendele, neid* jne. on näitavad asesõnad.

Harjutus 305. Leida antud lauseist näitavad asesõnad.

Selles linnas on palju vabrikuid. Selle linna taga algavad avarad kolhoosipõllud. Sellest jõest püütakse palju kalu. See tee viib Kosejõe. See maja tehakse veel kaunimaks. Nendel õpilastel on ainult head ja väga head hinded. Need tüdrukud on meie kooli parimad võimlejad. Sellest metsast tõime palju seeni. Neid õpilasi premeeriti. Nendest õpilastest kirjutati kiitvalt ajalehes.

Vaadelda näitava asesõna *see* käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	see	need
Omastav	selle	nende
Osastav	seda	neid
Sisseütlev	sellesse e. sesse	nendesse e. neisse
Seesütlev	selles e. ses	nendes e. neis
Seestütlev	sellest e. sest	nendest e. neist
Alaleütlev	sellele	nendele e. neile
Alalütlev	sellel e. sel	nendel e. neil
Alaltütlev	sellelt e. selt	nendelt e. neilt
Saav	selleks e. seks	nendeks e. neiks
Rajav	selleni	nendeni
Olev	sellena	nendena
Ilmaütlev	selleta	nendeta
Kaasaütlev	sellega	nendega

Harjutus 306. Kirjutada tabel vihikusse.

Kääne	Küsimus	Ainsus
Nimetav	<i>mis?</i>	see pliiats
Omastav	<i>mille?</i>	selle pliiatsi
Osastav	<i>mida?</i>	seda pliiatsit
Sisseütlev	<i>millesse?</i>	sellesse pliiatsisse
Seesütlev	<i>milles?</i>	selles pliiatsis
Seestütlev	<i>millest?</i>	sellest pliiatsist
Alaleütlev	<i>millele?</i>	sellele pliiatsile
Alalütlev	<i>millel?</i>	sellel pliiatsil
Alaltütlev	<i>millelt?</i>	sellelt pliiatsilt
Saav	<i>milleks?</i>	selleks pliiatsiks
Rajav	<i>milleni?</i>	selle pliiatsini
Olev	<i>millena?</i>	selle pliiatsina
Ilmaütlev	<i>milleta?</i>	selle pliiatsita
Kaasaütlev	<i>millega?</i>	selle pliiatsiga

Nimisõna käänamisel koos asesõnaga *see* puuduvad asesõnal käändelõpud *raja* *vas*, *ole* *vas*, *ilma* *ütlev* *vas* ja *kaasa* *ütlev* *vas* käändes.

Harjutus 307. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse käändesse.

(See tiik — kus?) elavad suured kogred. (See kool — kus?) õpib ka minu õde. (See pliiats — millega?) on hea joonistada. Kes jõuab joosta (see mägi — milleni?)? Mitu pliiatsit on (see karp — kus?)? (See tütarlaps — kellega?) ma õppisin ühes klassis. Ma panin (see raamat — mille?) kappi. Kas (see nuga — millega?) saab pliiatsit teritada? Kuhu sa panid (see vihik — mille?)? Me rääkisime veel kaua (see film — millest?). (See palitu — millega?) on kevadel palav. Ta kirjutab (see kaart — millele?) oma nime. (See jõgi — milleni?) on veel paar kilomeetrit.

Harjutus 308. Kirjutada punktide asemele *see pliiats* õiges käändes.

... (mis?) oli kadunud. Ma panin ... (mille?) karpri. Ära võta ... (mida?)! Valli joonistab ... (millega?). Ta ei lähe kooli ilma ... (milleta?). Ta kirjutab ... (millele?) oma nime. ... (millel?) oli tema nimi.

Näidis: *See pliiats (mis?) oli kadunud.*

Harjutus 309. Kirjutada tabel vihikusse.

Kääne	Küsimus	Mitmus
Nimetav	<i>mis?</i>	need pliiatsid
Omastav	<i>mille?</i>	nende pliiatsite
Osastav	<i>mida?</i>	neid pliiatseid
Sisseütlev	<i>millesse?</i>	nendesse pliiatsitesse
Seesütlev	<i>milles?</i>	nendes pliiatsites
Seestütlev	<i>mildest?</i>	nendest pliiatsitest
Alaleütlev	<i>millele?</i>	nendele pliiatsitele
Alalütlev	<i>millel?</i>	nendel pliiatsitel
Alaltütlev	<i>millelt?</i>	nendelt pliiatsitelt
Saav	<i>milleks?</i>	nendeks pliiatsiteks
Rajav	<i>milleni?</i>	nende pliiatsiteni
Olev	<i>millena?</i>	nende pliiatsitena
Ilmaütlev	<i>milleta?</i>	nende pliiatsiteta
Kaasaütlev	<i>millega?</i>	nende pliiatsitega

Harjutus 310. Kirjutada antud laused mitmuses. Peal-
kirjaks: *Mitmus.*

1. Selles kapis on ajakirjad ja ajalehed.
2. Mida see hobune veab?
3. Sellele peenrale külvame porgandeid.
4. Selles raamatus on palju pilte.
5. Sellest metsast on püütud palju hunte.

6. Sellesse jökke lasti kalamaime.
7. Kes tahab matkata selle mäeni?
8. Suvel remonditakse seda koolimaja.
9. See puu kuulub riikliku kaitse alla.

N ä i d i s: *Nendes kappides on ajakirjad ja ajalehed.*

Kordavaid küsimusi.

1. Mida näitab omadussõna ja mis küsimusele ta vastab?
2. Mitu võrret on omadussõnal? Nimetada need.
3. Kuidas moodustatakse keskvõrre?
4. Kuidas moodustatakse ülivõrre?
5. Kuidas jagunevad arvsõnad?
6. Missugusele küsimusele vastavad põhiarvud?
7. Missugusele küsimusele vastavad järgarvud?
8. Missugused arvud kirjutatakse kokku?
9. Missugused arvud kirjutatakse lahku?
10. Nimetada isikulisi ja näitavaid asesõnu!

Vastamisel tuua näiteid.

Kordavaid harjutusi.

Harjutus 311. Leida palast nimisõnad koos nende juurde kuuluvate omadussõnadega.

Linn.

Suures linnas on kõrged majad, sirged tänavad ja avarad väljakud.

Linnas on suured kauplused, kus müüakse nägusaid kaupu.

Mööda laiu tänavaid sõidavad punased trammid, autobussid ja autod.

Linnas on palju kauneid parke. Parke läbivad sirged kõnniteed. Varjulistesse kohtadesse on asetatud mugavad pingid. Nendel võivad inimesed puhata ja vestelda.

Harjutus 312. Moodustada antud sõnadest keskvõrre ja ülivõrre.

Huvitav, lõbus, eeskujulik, tugev, uus, hele, soe, hea, lühike, punane, väike, tubli.

N ä i d i s:

Algvõrre
huvitav

Keskvõrre
huvitavam

Ülivõrre
huvitavaim

Harjutus 313. Asetada sulgudes olevad sõnad keskvõrdesse.

Põder on (tugev) kui kits. See ülesanne tundub (raske) kui eelmine. Sel kevadel on ilmad (külm) kui möödunud kevadel. Elle on vennast 2 aastat (noor). Narva jõgi on (lühike) kui Pärnu jõgi. Vihik on raamatust (õhuke). Ants on (hoolas) kui Peedu. Kirss on õunast (väike). Linn on (suur) kui alev. Toas on (soe) kui väljas. Nõukogude Liit on (võimas) kui Inglismaa.

Harjutus 314. Käänata suuliselt kõikides käänetes *seitse ja tuhat*.

Harjutus 315. Kirjutada arvud sõnadega.

Lauluisa Fr. R. Kreutzwald sündis 26. detsembril 1803. a. Jõepere mõisas. Tema koolitee algas aastal 1815 ja lõppes aastal 1833, mil Kreutzwald lõpetas Tartu ülikooli. Siis asus ta arstina tööle Võrusse, kus töötas järjest 44 aastat. Kreutzwald suri 25. augustil 1882. a. 79 aasta vanusena.

Harjutus 316. Asetada sulgudes olevad isikulised asesõnad õigesse käändesse.

Ekskursioonil.

I

Ma ärkasin sellel hommikul vara. (Ma) oli südames eriline ärevus. Ema oli juba üleval. Ta kutsus (ma) kööki. Siin näitas ta (ma) võileibu, mida ta (ma) jaoks oli valmistanud. (Ma) oli hea meel, et ema (ma) eest nii hoolit-

seb. Ma tänasin (tema) ja suudlesin põsele. Siis pesin, riie-
tusin, võtsin oma võileivad ja ruttasin koolimajja.

Omnibuss ootas juba (meie). Varsti algaski sõit. Sõit-
sime Lõuna-Eestisse.

II

Sellel hommikul näis (ma) kõik kuidagi eriliselt ilusana. Ilm oli soe ja vaikne. Linnud laulsid ja sädistasid puudel. (Nemad) laulgi tundus ilusam kui varem.

Õpetaja selgitas ja jutustas (meie) kohtadest, kust möö-
dusime. (Mina) võlus eriti sealne mäGINE maastik. Kui
omnibuss mäest alla sõitis, siis tundus (ma), et südame alt
läks mingisugune judin läbi. Ilusamates kohtades peatu-
sime. (Meie) meeldis joosta kõrgetest mägedest alla. Lap-
sed jooksid ees ja õpetajagi jooksis (nemad) kaasa. Eriti
meeldejääv oli (meie) Otepää ümbrus. Munamäele jõudes
küsis õpetaja (meie): «Kuidas (teie) meeldib meie ekskur-
sioon?» — «Väga, väga!» hüüdsid lapsed ja (nemad) nagu-
delt peegeldus rõõm.

Harjutus 317. Asetada antud laused mitmusesse.

1. Selles aias töötavad ja katsetavad noored natura-
listid.

2. See tüdruk õpib ainult viitele.

3. Sellele töölisele anti preemia.

4. Selle majani on veel pool kilomeetrit.

5. Selles albumis on palju huvitavaid pilte.

6. Õpetaja küsis seda õpilast.

7. Selle labidaga on hea kaevata.

8. Selle palliga on hea mängida.

9. Selle küüliku nahk on väga ilus.

10. Selleks tööks on meil alati aega.

KORDAVAD HARJUTUSED.

Harjutus 318. Nimetada suuliselt täis- ja kaashäälikud ning helilised ja helitud häälikud.

Kask.

Noor kask on kaunis kevadisel ajal. Ta tüvi on nii valge ja ta lehestik nii heleroheline, et kogu puuke justkui säraks.

Suvel lähevad lapsed metsa. Võtavad kaasa kasetohust torbikud. Sellesse on mõnus marju korjata.

Kase pungadest valmistatakse ravimit. Inimesel on kasest palju kasu. Kask kasvab meie kodumetsades ja igale inimesele on see puu armas.

(*N. Nadeždina järgi.*)

Harjutus 319. Valida sulgudest õige täht.

Aino pani (t, d)rikoo selga ja hüppas (p, b)asseini. Kaupluses oli müüa (t, d)iivan. Võimlemistunnis mängisime (p, b)alli. (P, B)uss jäi seisma, sest (p, b)ensiin oli otsas. Õpetaja käskis näidata (k, g)loobusel Ameerikat. (P, B)arett oli poisile suur. Tehase (t, d)irektor oli (t, d)etsembris puhkusel. Vanaema tõi kauplusest 300 (k, g)rammi vorsti. Minu lemmikaine on (k, g)eograafia. (P, B)rigadir Kaalep sõitis teise (p, b)rigaadi. (K, G)rammatika teeb (K, G)eorgile raskusi. Täskulambi (p, b)atarei ei andnud enam elektrit.

Harjutus 320. Kirjutada kriipsu asemele *s, š, z, ž, f*.

Eino Järavere oli kergejõustikus meie kooli t—empion. Noored naturalistid sõitsid ekskursioonile Tallinna ja külastasid ka —ooparki. Lastekodus õmmeldi kõigile pois-

tele uued pid—aamad. Koolisisene kevad—partakiaad toimus kolmapäeval. Estoonlased on meie —efid. Vaatasime televiisoris —ilmi «Kutsumata külalised». See jutustab —pioonide tegevusest Nõukogude Eestis. Meie kooli —oto-ringis töötab kümme õpilast. Kõnelesin täna esmakordselt tele—oniga. Minu vend õpib in—eneriks. Palun mulle üks tee —idruniga ja kaks —ingiga võileiba.

Harjutus 321. Kirjutada sulgudes olev täht ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav.

Pääsuke ja varblane.

P(ä)suke ehitab e(n)dale r(ä)sta a(l)a pe(s)a. T(a)ka(n)ab t(i)gi (ä)rest m(u)da ja nurmelt kõ(r)ekesi. Varsti o(n) pe(s)a va(l)mis. Ta pr(o)vib oma pesa. S(e) on soe ja pehme. Varblane tuleb pesa j(u)rde ja palub ka luba pr(o)vida. P(ä)suke lubab. Varblane poeb pe(s)a ja j(ä)b si(n)a.

P(ä)suke le(n)dab kurvalt teiste p(ä)sukeste j(u)rde. N(a)d peavad nõu, kuidas varblast karistada. P(ä)sukesed le(n)davad t(i)gi ka(l)dale ja t(o)vad sealt savi. Se(l)ega ha(k)avad n(a)d pe(s)a ki(n)i savitama. Varblane ei p(ä)se enam vä(l)ja.

Harjutus 322. Jätkata jutukest «Võidupüha». Kasutada allpool toodud sõnu.

Võidupüha.

9. mail 1945. a. levis üle kogu Nõukogudemaa rõõmus teade:

«Sõda on lõppenud. Meie võitsime.»

(õnnitlema, suur võit, vallutama, Saksamaa pealinn, punane lipp, sõdurid, kodu, kangelaslik Nõukogude armee)

Harjutus 323. Leida luuletusest kaksiktäishäälikud ja kaashäälikute ühendid. Kaksiktäishäälikutele tõmmata loogake alla, kaashäälikute ühendeile kriips alla.

Lõkke juures.

Ilmi Kolla.

Videvik on lasknud alla
udu pehmed kardinad.
Aga lauldes metsa alla
siis pioneerid marsivad.

Lõkketule teeme maha,
metsa all ei ole tuult.
Nurmede ja järve taha
kajab laule meie suult.

— — — — —

Lõke leegib metsas suures,
öökull kuulab oksa peal.
Meie laulud tule juurest
helisevad kaua seal.

Laul see tõuseb udust hallist,
lendab sädemete seest.
Laul see tänab juhti kallist
nooruse ja õnne eest.

Harjutus 324. Kirjutada sulgudes olev täht ühe- või kahekordselt.

I

Lõoke le(n)das ikka kõ(r)gemale ja kõ(r)gemale.
Mi(h)kel oli töös väga tä(p)ne. Mi(n)di va(p)rasti edasi.
Hommi(k)ul peab tõusma ki(n)dlal kellaajal. Varesed tee-
vad pesad kõ(r)gete puude otsa. Pioneerid lubasid
ka(s)vada va(p)rateks nõukogude inime(s)teks. Kooli
lõpul korraldati a(k)tus. Ho(m)seks on oodata ilusat ilma.
Va(r)sti lõpeb kool ja a(l)gab suvepuhkus. Rõõmsalt

ka(r)glesid ja ke(p)slesid tallekesed vär(s)kel murul.
Hakk oli teinud pesa kor(s)tna otsa. Piki raudteed ku(l)ges
ilus kuusehekk. Talle an(t)i lõ(p)lik vastus.

II

Anne ja Jaak elasid suures sõ(p)ruses. Minu ve(n)d
õpib kes(k)oolis. Isa kirjutas tunnistusele oma a(l)kirja.
Tööõpetuse tunnis tegid poisid pa(p)karpe. Võilillel on
ku(l)dkollased õied. Direktor ü(t)les a(k)tusel lõ(p)sõna.
Ka(s)ki vaatas vesise suuga sööjaid. La(p)sed i(s)tusid
pe(h)kinud kännule. Vabatahtlike sa(l)gad lä(k)sid
ri(n)dele. Au(k)likule teele veeti kruusa. Ko(r)stnast tõu-
sis pa(k)su sui(t)su.

Harjutus 325. Õppida järgnev luuletus pähe ja kirjutada
see peast. Erilist tähelepanu pöörata lühikese ja pika hää-
liku õigele kirjutamisele.

Kevade algus.

Ralf Parve.

Kes nüüd ei tunneks meist ära
saabuva kevade algust!

— Rohkem on päevades valgust,
päikese soojust ja sära.

Kiirustab rentslites vesi,
— uued on mängud ja innud.
Tulevad lõunamaalt linnud.
Kõrshaaval rajavad pesi.

Lind kannab lauludevooga
pesa jaoks sooja ja varju.
Õpi ja töötama harju
sinagi sellise hooga!

Harjutus 326. Kirjutada — asemele *b, p, pp*; + asemele *g, k, kk*; = asemele *d, t, tt*.

Ka—i uks oli lahti jäänud ja kass oli salaja ka—i pu+e-nud. Ka—is oli ta koorepur+i ümber lü+anud. Taa=le—as mõ=es la+as hein=el. Öö—ik laulis õi=sva too-min+a la=vas. Noores ru+iorases laulis ju—a ru+i-rää+. Karjus hü—as ho—usele ja ra=sutas ste—i. Paa=i+a järvel sõu=es kuulis Pee=er käo ku+umist. Kose-Uuemõisa par+ on rii+li+u kai=se all. Se— pesi see—i+a määr=unud käsi. Enne äi+est te+is tuulevai+us. Kõi+ ru=asid spor=ivälja+ule.

Harjutus 327. Silbitada sõnad. Pealkirjaks: *Silbitamine*.

Ratsasõit.

Meie vennaga tahtsime õppida ratsa sõitma. Vend on minust noorem. Suvel, kui isa oli kodust ära, otsustasime minna sõitma. Hobused olid heinamaal. Üks oli noor hobune ja teine vana. Läksime vennaga vana hobuse juurde. Meil oli ainult see häda, et ei saanud kuidagi Velli selga. Hobune ei olnud peru. Küll aitasime teineteist, aga hobune läks jälle eest ära. Pärast nägime heinamaal üht lühikest posti ja ma ronisin sinna otsa. Sealt sain hõlpsasti hobuse selga. Vend talutas hobust edasi ja nii ma sain sõita.

Harjutus 328. Näidata, kust on võimalik sõnu poolitada. Pealkirjaks: *Poolitamine*.

Seitseastak kutsub.

Noored pioneerid! Igaüks teist mäletab, et astudes pioneeriks töotasite olla alati valmis võitluseks kommunistliku partei ürituse eest. Praegu on meie parteil, meie rahval kõige tähtsamaks tööks kommunismi ehitamine, tähtsamaks ürituseks aga seitseaastaku plaani täitmine.

Praegu esitab kogu rahvas teile üleskutse:

«Noored leninlased! Võitluseks kommunistliku partei ürituse eest olge valmis!»

Kommunistlik partei ja rahvas tahavad, et te teaksite palju, et teil oleksid osavad käed, et te oleksite ausad, julged ja tugevad. Kasvage siis sellisteks!

Rahvas on kindel, et te vastate sellele üleskutsele üksmeelselt: «Alati valmis!»

Harjutus 329. Leida suuliselt palast nimisõnad, omadussõnad, arvsõnad ja asesõnad.

Eesti NSV aastapäev.

21. juulil 1940. a. kehtestati Eestis nõukogude võim. Sel-
lel päeval saavutas meie rahvas pärast pikka võitlust oma
eesmärgi. Ta sai peremeheks oma isade sünnimaal.

21. juulil süttivad üle kogu meie vabariigi pioneerilõkked.
Pioneerid meenutavad siis neid, kes elasid ja võitlesid sel-
leks, et meil oleks hea elada.

Meie maal on kerkinud selle aja jooksul uusi tehaseid ja
vabrikuid. Kasvavad ja muutuvad kaunimaks meie linnad.
Meil on palju jõukaid kolhoose ja sovhoose.

Seitsme aasta plaan tagab meie inimestele veelgi jõu-
kama ning õnnelikuma elu.

Harjutus 330. Kirjutada sulgudes olev sõna suure või
väikese algustähega, nagu on nõutav.

Meie kool.

Meie kool asub (kose-uuemõisas). Uuemõisa ümbrus on
väga ilus. Maja piirab (pirita jõgi) ja (kuivjõgi). Kohal-
kus (kuivjõgi) ühineb (pirita jõega), seisab vana (kabel).

Teisel pool jõge on palju (orge) ja (künkaid) ja nende
taga suur mets. Metsast mööda sihti jõuame (tartu maan-
teele). Tartu maantee ääres asuvad (siniallikad). Sinialli-
kad on võetud looduskaitse alla.

Ida pool meie kooli on palju uudismaid. Seal asub (kaanjärv). See on praegu soostunud. Ajalooliselt on sellel (järvel) aga oma tähtsus. Vanasti oli seal kolme (mõisa) -- (pikavere, vaida ja uuemõisa) piir.

Uuemõisast ja selle kaunist loodusest on kirjutatud ka (ajalehtedes säde, noorte hääl ja harju elu).

Harjutus 331. Kirjutada kriipsu asemele *-d* või *-t*.

Narvas.

Tallinnast Narva on mööda raudtee— umbes 200 kilomeetri—. Suure Isamaasõja ajal fašisti— purustasid Narva. Elaniku— lahkusid linnast. Polnud ühtegi terve— tänava— ega hoone—. Purustatud olid ka maantee—, silla—, tehase— ja vabriku—.

Nüüd aga on kerkinud uus Narva tuhast ja varemeisist. Valmivad uue— elamu—, tehase—, tee— ja silla—. Töötavad kõik kooli— ja asutuse—. Jälle töötavad Kreenhoimis tuhande— töölise—. Nad valmistavad mitu miljoni— meetri— riie— aastas. Töölise— tõstavad pidevalt toodangu—.

Harjutus 332. Kirjutada lünka *-de* või *-te*.

Lapsed hüppasid matti—le. Lõpetajad läksid aktusele valge— kleiti—ga. Kirjalikku— töö— hinded olid head. Hobused hüppasid üle tõke—. Hammas—l olid augud sees. Kaske— ja teis— lehtpuu— oks—l laulsid linnud. Lapsed korjasid põõsas— vahel lilli. Kalurid sõitsid mootorpaati—ga merele. Terad valati kotti—st külvimasinasse. Uu—le kleiti—le õmmeldi nõöbid ette. Meie klassi pioneerid õpivad ainult nelja—le ja vii—le. Taimed võtavad juur—ga maa seest toitu.

Harjutus 333. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

I. Vaevalt hakkab koitma, kui juba (tihane — m. nimet.) siutsuvad (oks — m. alalütl.). Tööpäev algab (see — m. alalütl.) vara. (Teadlane — m. nimet.) on jälginud, kui tihti tihane oma (poeg — m. osast.) toidab. Ta lendab päeva jooksul kolmsada üheksakümmend korda oma pesa juurde. Ja iga kord toob (nokk — a. omast.) vahel (saak — a. omast.). Kord püüab (tõuk — a. omast.), kes uuristab (õun — a. osast.), kord (lehepõrnikas — a. omast.).

II. Kiiretiivuline pääsuke, lõbus kuldnokk, kärbsenapp ja lepalind — kõik need (lind — m. nimet.) on väsimatud (putukas — m. omast.) (hävitaja — m. nimet.).

(Aed — a. seesütl.) ja (park — a. seesütl.) ei lase tiivulised (kaitsja — m. nimet.) (tõuk — m. alalütl.) (leht — m. osast.) süüa ega (vili — m. osast.) rikkuda.

Me tahame, et (iga linn — a. seesütl.) elaksid (lind — m. nimet.) — (roheline taim — m. omast.) ja meie (sõber — m. nimet.).

Harjutus 334. Moodustada antud omadussõnadest kesk- võrre ja ülivõrre. Moodustada 5 lauset kesk- võrdele ja 5 lauset ülivõrdele.

Suur, kaval, tugev, leidlik, soolane, soe, tark, väike, hea, palju, vapper, pime, mõru, märg.

Harjutus 335. Kirjutada arvud sõnadega.

17, 81, 402, 1579, 17 008, 203 710, 1 200 000.

Harjutus 336. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

(Ööbik — m. nimet.) laksutasid meie akna all (põõsastik — a. seesütl.). (Kuristik — a. omast.) äärel õitsesid toomingad. (Mäestik — a. omast.) (tipp — m. alalütl.)

helkis lumi. Peod täis lilli, marssisid (õnnelik — m. nimet.) koolinoored 1. mai demonstratsioonil. (Jõgi — a. omast.) (kallas — m. alalütl.) lokkasid kollased varsakabjad. Lapsed tõid emale häid (hernekepp — m. osast.). Kevadel peetakse jahti (teder — m. alaleütl.). Näitusele toodi (vaip, padi, lina, kardin — m. osast.) ja palju muid (töö — m. osast.). (Tütarlaps — m. nimet.) valmistasid (lõige — m. omast.) järgi kleite.

Harjutus 337. Toimida nii nagu eelmises harjutuses.

Kuidas linnud pesa teevad.

I

Mai (lõpp — a. seesütl.) võite kuulda (mets — a. seesütl.) peoleo (mahe ja meeldiv vile — a. osast.). Peoleo on kuldkollane. (Tiib — m. nimet.) on tal mustad. Tiibadel on (suur kollane täpp — m. nimet.). Nokk on tal punakaspruun.

Oma pesa põimib peoleo (taimevars, sulg — m. seestütl.) ja (sammal — a. seestütl.). Peenelt pununud (häll — a. omast.) kinnitab peoleo oma kleepiva (sülg — a. kaasaütl.) kõrgele (oks — m. omast.) külge. Seal hakkavadki kiikuma tema (poeg — m. nimet.).

II

Lõoke, hall linnuke valge (kõhualune — a. kaasaütl.), tõuseb (kevad — a. alalütl.) kõrgele (väli — m. omast.) kohale. Imekaunilt kõlab (kõrgus — a. seestütl.) tema lõbus laul. Lõoke leiab hõreda rohuga kaetud (väli — a. alalütl.) väikese (lohk — a. omast.) — see ongi tema pesa! Seest vooderdab ta pesa hobusejõhvide, kuiva rohu või peenikeste (juurenarmas — m. kaasaütl.).

Siia asetab ta oma mullavärvi (muna — m. nimet.).

Kes on see armas linnuke, kes (kevad — a. alalütl.) nii osavalt (laut — a. omast.) või talli (uksepilu — a. seestütl.) läbi vilksab? See on pääsuke. Ta valmistab (muda, savi — a. seestütl.) ja (sulg — m. seestütl.) tassikujulise pesa. Pesa kinnitab ta (talapalk — m. omast.) või (sarikas — m. omast.) külge.

Kaldapääsuke töötab nagu mullatöoline. (Nokk — a. omast.) ja (jalg — m. kaasaütl.) kaevab ta (pikk käik — a. omast.) (jõekallas — a. sisseütl.). See käik on ligi meetri pikkune. Pesa vooderdab ta (sulg — m. kaasaütl.).

Harjutus 338. Kirjutada ainsuses antud sõnad mitmuses ja mitmuses antud sõnad ainsuses.

Hammastel, mätastega, varbad, koobasteni, okkana, võõras, rõngale, kindata, rõngaga, toiduks, sõiduni, käikudesse, paikadesse, roop, mõök, leekidesse, mõõduks, odrani, adraga, leppeks, hapeteks.

Näidis: *Hammastel — hambal...*

ÜMBERJUTUSTUSTE TEKSTE.

Oktoobripühad.

Möödus Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev. See oli suur pidupäev kogu rahvale. Majad olid kaunistatud lippude ja loosungitega.

Koolis oli aktus. Kooli saal oli kaunistatud. Kõikjal olid vanikud ja lilled. Pikkades ridades seisisid pioneerid. Toimus pioneeride pidulik malevakoondus.

Koondusel võeti vastu uusi pioneere. Need olid tublid väikesed poisid ja tüdrukud, kelle suurimaks sooviks oli saada pioneeriks.

Õhetavate nägudega astusid uued pioneerid oma vanemate kaaslaste ette. Vanempioneerijuht sidus neile kaela punased pioneerirätid.

Selge ja kindla häälega ütlesid nad pioneeritootuse. Nad tahavad õppida ja töötada oma kalli kodumaa heaks.

Pärast pidulikku osa järgnesid õpilaste ettekanded.

Lõpuks mängiti ja tantsiti.

Vastata kirjalikult küsimustele.

1. Mis möödus?
2. Millega olid majad kaunistatud?
3. Mis toimus koolis?
4. Kuidas oli kooli saal kaunistatud?
5. Mis toimus koondusel?
6. Mis sidus vanempioneerijuht neile kaela?
7. Mida töötasid noored pioneerid?
8. Mis järgnes pidulikule osale?

Puude vaidlus.

Puud hakkasid vaidlema, kes neist on parim. Tamm ütles: «Mina olen kõikide puude peremees! Minu juured tungivad sügavale mullasse, tüvi annab kolmel mehel ümbert kinni võtta, latv vaatab taevasse, lehed on mul sakilised ja oksad on nagu rauast valatud. Ma ei kummarda tormide ega äikese ees.»

Õunapuu kuulis, kuidas tamm kiitleb, ja lausus: «Ära kiitle ühtigi, tammeke, et sa oled suur ja jäme. Sinu tõrud on sigade toit, aga minu punapõksed õunad on kõikidel laual.»

Kuulab mänd ja kõigutab oma okkalist latva. «Oodake,» ütleb, «kiidelge pealegi; tuleb talv, siis te mõlemad seisate alasti, aga mulle jäävad rohelised okkad alles. Ilma minuta ei saa inimesed külmal talvel elada: mina kütan ahjud ja ehitan majad.»

Vastata kirjalikult küsimustele.

1. Mille üle puud vaidlesid?
2. Mispärast tamm pidas end puude peremeheks?
3. Mis ütles õunapuu?
4. Mis ütles mänd?
5. Missuguseid puid sa tunnud?
6. Loetle puud, mis kasvavad teie kooli pargis.

Kingitus emale.

Raivo ja Tiina tulid koolist koju, kuid ema oli veel tööl. Tiina pani põlle ette, avas õhuakna ja hakkas tolmu pühkima. Raivo läks puukuuri, lõhkus hulga puid ja tõi kööki. Siis tegi Raivo tule pliidi alla ja Tiina keetis lõunat.

Lapsed katsid laua ja panid vaasi värskeid männioksi.

Tiina oli koolis tikkinud väikese linakese, Raivo aga voolinud puust lusika. Lusika varrele oli ta põletanud isegi ema

nimetähed. Lapsed tegid lusikast ja linakesest ilusa paki ja asetasi selle lauale vaasi kõrvale.

Parajasti, kui nad olid jõudnud kõik valmis seada, jõudis ema koju. Kõik oli puhas ja pidulik. Laual auras supp ja vaasis olid rohelised männioksad. Vaasi kõrval aga kingituspakk.

Lapsed ruttasid ema õnnitlema. Nad suudlesid teda ja soovisid talle palju õnne rahvusvahelise naistepäeva puhul.

Ema oli väga õnnelik. Laste kingitus ja õnnesoovid tõid talle isegi pisarad silmi.

Need olid aga rõõmupisarad.

Vastata kirjalikult küsimustele.

1. Kes tulid koju?
2. Kes ei olnud veel kodus?
3. Kus oli ema?
4. Mis hakkas Tiina tegema?
5. Mis tegi Raivo?
6. Mis olid lapsed emale koolis valmistanud?
7. Missugune oli tuba, kui ema koju jõudis?
8. Mis tegid lapsed nüüd?
9. Kuidas mõjus laste kingitus emale?
10. Mis pisarad need olid?

Noor kanglane.

Nõukogude armee sõdurid sõitsid rindelt koju puhkusele. Nad ei teadnudki, missugune oht neid varitseb.

Rong lähenes väikesele jaamale. Seal elas pioneer Linda. Ta isa oli jaamakorraldaja. Tüdrukuke nägi aknast, et vaenlase lennuk heitis pomme raudteele. Ta jooksis sinna vaatama. Tee oli purustatud.

Varsti tuleb rong. Ei ole enam aega joosta isale teatama. Linda jäi rongi ootama.

Peagi tuli nähtavale läheneva rongi suits. Linda võttis kaelast oma punase rätiku ja hakkas sellega lehvitama. Vedurijuht märkas hoiatust ja peatas rongi.

Sõdurid ja töölised parandasid kiiresti raudtee. Rong võis edasi sõita.

Nõnda päästis pioneer paljude inimeste elu.

Küsimused.

1. Kuhu sõitsid sõdurid?
2. Mis lähenes jaamale?
3. Mida nägi Linda?
4. Millega Linda lehvitas?
5. Kes märkas hoiatust?
6. Kelle elu päästis Linda?

Vares ja rebane.

Vares oli leidnud tüki juustu. Ta lendas oksale ja tahtis juustu süüa hakata. Rebane juhtus sealt mööda minema. Ta nägi, et varesel oli nokas suur tükk juustu. Rebane oleks ka meeeldi juustu süüanud. Ta tuli puu juurde ja hakkas varesele meelitussõnu lausuma. Ta kiitis varese ilu, eriti aga tema silmi.

Vares kuulas, kuid hoidis juustu ikka nokas. Rebane aga jätkas meelitussõnade vada. Küll kiitis ta varese sulgi, küll nokka ja häältki. Lõpuks palus ta varest oma ilusa häälega laulda.

Vares oli vaimustuses rebase kiitusest. Ta tahtiski laulma hakata. Niipea aga, kui ta noka avas ja korra kraaksatas, kukkus juust tema noka vahelt maha.

Kaval rebane haaras selle suhu ja lippas metsa.

Küsimused.

1. Mille leidis vares?
2. Kuhu ta lendas?
3. Mida ta kavatses teha?

4. Kes läks sealt mööda?
5. Mida oleks rebane meeleldi söönud?
6. Mis tegi nüüd rebane?
7. Mispärast rebane meelitas varest?
8. Kes laskis ennast petta?
9. Kes pettis varest?

Parvesõit.

Jaani kodu juures on suur tiik. Oli soe suvepäev. Jaanil oli kodus valmis ehitatud väike parv. Sellega sai kahekesi tiigil sõita.

Kord läksin Jaani juurde. Läksime tiigile sõitma. Purjetasime ühest tiigi otsast teise ja kujutasime, et oleme kuulsad kaptenid ja sõidame suurel aurikul. Ainult laineid ei olnud. Hakkasime ise parve kallutama. Algul tasa, pärast ikka kõvemini ja kõvemini. Ei olnud vigagi! Jalad said ainult märjaks. Vahel vahetasime kohti. Kord oli Jaan kapten ja mina tüürimees, kord jälle vastupidi.

Hakkasime kiiresti kalda poole tüürima. Aga äkki, üsna kalda ääres, tegi parv järsu nõksaku ja jäi seisma. Jaan kaotas tasakaalu ja kukkus tiiki. Mina hüppasin ruttu kalda äärde madalasse vette. Kui Jaan kaldale sai, siis jooksime kohe koju.

Algul kahtlesime, kas kodus valetada või õigust rääkida. Otsustasime siiski tõtt rääkida ja lugu ei lõppenudki kodus halvasti.

Küsimused.

1. Kus asus suur tiik?
2. Mis oli poistel valmis ehitatud?
3. Kuidas poisid sõitsid parvega tiigil?
4. Kelleks nad end pidasid?
5. Mis juhtus kord üsna kalda ääres?
6. Kuhu jooksid poisid, kui nad kaldale said?
7. Kuidas käitusid poisid kodus?

Noored partisanid.

Mööda mätastega kaetud sood hüppasid vilkalt mättalt mättale kaks poisikest. Üks neist oli suurem, teine väiksem. Nad liikusid ettevaatlikult. Järsku märkasid nad vaenlast ja heitsid pikali.

Tükk aega olid mõlemad hiirvaiksed. Kui vaenlane kadus, hakkasid nad jooksuma. Poisid jõudsid metsa. Mets oli vaikne ja seal ei liikunud kedagi. Peagi jõudsid poisid suure kivi juurde ja panid maha oma pakikesed. Üks poistest vilistas kolm korda pikalt ning kõlavalt. Nad jäid ärevuses ootama. Korraga kostis okste krabinat ja ettevaatlikke samme. Poistele lähenesid mehed, püssid seljas. Üks nendest oli poiste isa. Ta oli partisan. Poisid tõid partisanidele toitu.

Isa oli uhke oma poegadele.

Küsimused.

1. Kuhu läksid poisid?
2. Kuidas nad liikusid?
3. Kuidas nad käitusid, kui vaenlast märkasid?
4. Kuhu jõudsid poisid?
5. Kuidas nad endi tulekust märku andsid?
6. Kes ilmusid metsast nähtavale?
7. Mida poisid tõid partisanidele?
8. Kellele oli isa uhke?

Saariku Polla.

Oli talv. Saariku talu koer Polla jooksis talu tagamail jänese jälgi ajades. Ta tegi ringi lumiste kadakate ümber. Jahune lumi tõusis tal rinnuni.

Äkki tundis Polla vöörast lõhna. Ta nägi hunti, kes jooksis talle järele.

Polla pani tulisel kiirul kodu poole jooksuma. Hunt aga tormas hambaid lõgistades talle järele. Lähemale jõudis

hunt, aga lähemaie ka Saariku talu. Polla jõudis väravani. Lumi oli augu, kust Polla sisse ja välja käis, kinni tuisanud. Polla jooksis üles hange harjale, tegi suure hüppe ja veeres kerana kambri ukse ette. Ka hunt hüppas Pollale järele, kuid kukkus kaevu.

Vähe aja pärast laskis peremees koera rehe alla. Polla võis nüüd rahulikult uinuda. Hunt aga vaevles kaevu külmas vees ega mõelnudki magamisele.

Küsimused.

1. Missugune aastaieg oli?
2. Kus jooksis Saariku Polla?
3. Mida ta järsku tundis?
4. Kuhu hakkas Polla jooksuma?
5. Kes tormas talle järele?
6. Mis oli juhtunud auguga, kust Polla õue pääses?
7. Kuidas Polla nüüd pääses õue?
8. Kuhu hüppas hunt?
9. Kuhu laskis peremees Polla?
10. Kus vaevles hunt?

Koristaja Liina Vaarmäe.

Meie koolis töötavad kaks vana koristajat. Üks nendest on Liina Vaarmäe. Ta tuleb vara hommikul koolimajja ja koristab klasse. Ta peseb põrandat ja pühib tolmu. Meie klassid on alati puhtad.

Liina Vaarmäel oli kaks poega. Pojad olid täiskasvanud. Nad töötasid vabrikus.

Algas sõda. Pojad läksid kohe Nõukogude armeesse. Nad kaitsesid meie kodumaad.

Sõda lõppes. Nõukogude Liit võitis. Saksa fašistid kaotasid. Liina Vaarmäe pojad ei tulnud koju tagasi. Nad langesid sõjas. Ema oli väga kurb. Ta leinas oma poegi.

Tuli naistepäev. Pioneerid tahtsid õnnitleda Liina Vaarmäed. Nad külastasid teda. Salgajuht ütles: «Meie tervi-

tame teid naistepäeva puhul. Teie pojad langesid sõjas. Meie ei unusta neid, sest nad kaitsesid meie kodumaad. Meie austame ja armastame teid.»

Liina Vaarmäe põskedele veeresid pisarad. Ta oli väga liigutatud ja tänulik. Ta surus kõikidel kätt ja tänas neid südamest.

Küsimused.

1. Kus töötab Liina Vaarmäe?
2. Mis ta teeb?
3. Kus töötasid Liina Vaarmäe pojad?
4. Mis juhtus ta poegadega sõja ajal?
5. Kuidas mõjus emasse poegade kaotus?
6. Mis tegid pioneerid naistepäeval?
7. Kuidas mõjus pioneeride külaskäik Liina Vaarmäele?

Liuväli.

Kõrvekülas polnud jõge ega järve lähedal. Lapsed aga tahtsid uisutada. Nad otsustasid teha endale ise liuvälja. Sellega olid kõik nõus, ainult Toomas ajas vastu. Ta lubas endale üksinda koduõuele liuvälja teha. Ja nii see jäigi. Toomas teiste laste ettevõtet ei toetanud.

Teised asusid kõik juba järgmisel päeval virgasti tööle. Suur plats puhastati lumest ja pumbati vett täis. Paari päeva pärast oli plats kaetud sileda jääga. Liuväli oligi valmis. Lõbus oli seal üheskoos uisutada ja hullata. Iga päev oli kuulda koplast kuni hilisõhtuni naeru ja kilkamist.

Tooma liuväljast ei tulnud aga midagi välja. Ta tegi küll tööga algust, kuid väsis varsti ära. Nüüd ei julgenud ta ka teiste liuväljale minna, sest ta ei aidanud seda ehitada.

Ühel ööl oli kange tuisk. Kui lapsed järgmisel päeval liuvälja puhastama läksid, leidsid nad, et see oli juba puhas. Toomas oli liuvälja üksinda puhtaks rookinud. Nüüd võis ta koos teistega jälle uisutamas käia.

Küsimused.

1. Mis puudus Kõrvekülas?
2. Mida lapsed tahtsid teha?
3. Mida nad otsustasid teha?
4. Kuhu tahtis Toomas enesele liuvälja ehitada?
5. Kuidas valmis laste liuväli?
6. Miks ei saanud Tooma liuväli valmis?
7. Mispärast ta ei julgenud teiste liuväljale minna?
8. Kuidas pääses Toomas jälle teiste hulka?

Liida.

Liida on sõjaväearst Lehtmetsa tütar. Ema on tal sõjas langenud. Liidast sai kogu haigla tütar. Ta on alles kaheksa-aastane.

Suures palatis lamavad haiged sõdurid. Väike tüdruk liigub süngi juurest süngi juurde. Seljas on tal valge kittel. Liidal on väga palju tööd. Ta toob haavatutele juua ja aitab neid joomisel. Mõne haige ees tuleb tal hoida ajalehte, sest haiged tahavad lugeda. On ka niisuguseid haigeid, keda Liida peab söötma. Neile pistab ta leivapala suhu ja asetab lusika supiga suu juurde.

Päeva jooksul käib väike Liida iga süngi juures. Ta kohendab patja, toob kirja, ajalehe või raamatu. Raske on kujutleda, kuidas peaks toime tulema ilma Liidata. Haiglast lahkudes jätavad rindemehed Liidaga kaua hüvasti. Rindelt saadavad nad väikesele Liidale kingitusi. Liida aga jagab neid jälle uute haigetega.

Küsimused.

1. Kes on Liida?
2. Kus langes Liida ema?
3. Keda aitab Liida palatis?
4. Kuidas ta abistab haigeid söömisel, joomisel ja lugemisel?
5. Kuidas suhtuvad haiged Liidasse?
6. Mida nad saadavad rindelt väikesele Liidale?
7. Kellega Liida jagab oma kingitusi?

Karupoegade pesemine.

V. Bianki.

Kord sammus jahimees mööda jõe kallast ja kuulis äkki okste praksumist. Ta ehmus ja ronis puu otsa.

Metsast tuli jõekaldale suur pruun emakaru ja koos temaga ilmusid nähtavale kaks lõbusat karupoega. Emakaru haaras ühel karupojal hammastega turjast ja hakkas teda vette kastma. Karupoeg vingus ning siples, kuid ema ei lasknud teda enne lahti, kui oli hästi puhtaks loputanud.

Teine karupoeg kartis külma vett ja pistis punuma. Ema sai ta kätte, andis paar matsu ja kastis siis vette nagu esimesegi.

Kui karupojad jälle kuivale maale pääsesid, olid nad sup-lusega väga rahul: päev oli palav ja neil oli tihedais karvaseis kasukais väga soe olnud. Vesi värskendas neid. Pärast suplust kadusid karud jälle metsa. Jahimees ronis puu otsast alla ja läks koju.

Küsimused.

1. Mida kuulis jahimees?
2. Kuhu ta ronis?
3. Kes ilmus metsast nähtavale?
4. Mis emakaru tegi oma poegadega?
5. Kuidas käitusid karupojad pesemise ajal?
6. Kuidas mõjus karupoegadele suplus?
7. Kuhu kadus karu pärast suplust oma poegadega?

LISA.

Juhiseid avalduse kirjutamiseks.

1. Kirjuta avaldus kas tervele või poolele poognaleheküljele!
2. Kirjuta avaldus isiklikult korraliku käekirjaga!
3. Kirjuta puhtalt, ära tee parandusi!
4. Kirjutamisel jäta siseäär umbes 4 cm ja välisäär umbes 2,5 cm.

Avalduse näidised:

1.

«Tasuja» kolhoosi juhatusele

Sepp, Arnold Juhani p.,

aadr. Harju raj. Kuivajõe s.-ag.,

avaldus.

Palun mind vastu võtta «Tasuja» kolhoosi liikmeks.

Olen lõpetanud mehhanisaatorite kooli ja soovin kolhoosis töötada traktoristina.

Kuivajõel 1. juunil 1961. a.

A. Sepp

2.

Rapla RTJ-i Direktorile

Saare, Enn Antsu p.,

aadr. Rapla raj. Raikküla s.-ag.,

avaldus.

Palun mind vabastada töölt Rapla RTJ-st 15. maist 1961. a.

Soovin hakata edasi õppima tööstuskoolis.

Raikkülas 2. mail 1961. a.

E. Saare

Häälikuõpetus

Häälik ja täht	3
Tähestik	5
Võõrhäälikud	5
Täis- ja kaashäälikud	8
Helilised ja helitud häälikud	10
<i>k, p, t</i> sõna algul	11
<i>g, b, d</i> sõna algul	12
<i>h</i> sõna algul	15
Lühike ja pikk täishäälik	17
Pikk täishäälik ühesilbilise sõna lõpul	21
Lühike ja pikk kaashäälik	22
<i>k, p, t</i> pikkus	25
Pikk kaashäälik lühikese täishääliku järel	27
Ühesilbilised sõnad, milles pikk kaashäälik kirjutatakse ühe tähega	29
Häälikuühendid	32
Kaksiktäishäälikud	32
Kaashäälikute ühend	37
Helitute häälikute õigekirjutus	40
<i>k, p, t</i> s kõrval	40
<i>k, t h</i> kõrval	41
<i>g, b, d</i> erandlikult s kõrval	43
Liitsõna	45
Liide <i>-ki</i> või <i>-gi</i>	46
Silbitamine ja poolitamine	49
Silbitamisreeglid	52
Sõnade poolitamine	55

Käändsõna

Nimisõnad	59
Üld- ja pärisnimed	60
Omadussõnad	65
Arvsõnad	70
Põhi- ja järgarvud	70
Asesõnad	74
Asesõnade lühendamine	75
Käändsõnad	78
Käänamine	80
Ainsus ja mitmus	80
Käänamise tabel	81
Sõnade käänamine	87
<i>sepp</i> -sõnade käänamine	89
<i>maastik</i> -sõnade käänamine	98

<i>sõber</i> -sõnade käänamine	104
<i>jõgi</i> -sõnade käänamine	108
<i>mõte</i> -sõnade käänamine	110
<i>ratas</i> -sõnade käänamine	117
Kokkuvõtteid käänamisest	121
Ainsuse omastav	121
Ainsuse omastav ja osastav	123
Ainsuse osastav	125
Ainsuse osastav ja mitmuse omastav	129
Omadussõnad	132
Omadussõna käänamine koos nimisõnaga	133
Omadussõnade võrdlemine	137
Keskvärde moodustamine	138
Ülivõrde moodustamine	141
Arvsõnad	144
Põhiarvude käänamine	144
Arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine	146
Asesõnad	147
Isikulised asesõnad	147
Isikuliste asesõnade käänamine	148
Näitavad asesõnad	154
Kordavad harjutused	161
Ümberjutustuste tekste	171
Lisa	181

Э. Липп, Ы. Римпаум
УЧЕБНИК ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА
для школ с особым режимом.
VI класс.

На эстонском языке.
Министерство просвещения ЭССР.

Toimetaja *S. Saks*.
Tehniline toimetaja *H. Veber*.
Korrektor *M. Sepp*.

Ladumisele antud 27. IX 1960. Trükkimisele
antud 13. II 1961. Paber 60:92, 1/16. Trükipoog-
naid 11,5 + lisa. Arvutuspoognaid 10,3. Trüki-
arv 1000. MB-00372. Tell. nr. 7182. Trükikoda
«Kommunist», Tallinn, Pikk tänav 2.

Tasuta.

A-27276

Tasuta